

Науково-дослідний інститут приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України

Юридичний інститут Прикарпатського
національного університету
імені Василя Стефаника

Корпоративні правочини

Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної
конференції

27-28 вересня 2013

м. Івано-Франківськ, 2013

ББК 67.9 (4Укр)
К68

Редакційна колегія:

В. В. Луць – академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;

В. А. Васильєва – директор Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права;

І. Б. Саракун – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;

В. В. Васильєва – кандидат юридичних наук, науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України.

К68 Корпоративні правочини [текст] : *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27-28 вересня 2013 року.* - Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. - 229 с.

У збірник включені тези наукових доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, організованою Лабораторією проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та проведеною у м. Івано-Франківську 27-28 вересня 2013 р. В тезах доповідей висвітлюються результати наукових досліджень щодо поняття та вдосконалення правового регулювання корпоративних правочинів.

Для студентів, слухачів, курсантів юридичних факультетів, науковців, практичних працівників та всіх зацікавлених осіб.

© Науково-дослідний Інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України, 2013

© Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2013

Луць В.В.

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, завідувач відділу
проблем приватного права Науково-
дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака
НАПрН України*

ЗАСНОВНИЦЬКИЙ ДОГОВІР ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА (ПІДСТАВА) ВИНИКНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Важливим етапом у створенні господарських товариств і разом з тим однією з підстав виникнення корпоративних правовідносин є розробка та затвердження засновниками установчих документів товариства, зокрема укладання засновницького договору.

Загальні засади створення юридичних осіб закріплені в ст. 87 Цивільного кодексу України (надалі ЦК). Для заснування юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які оформляються письмово та підписуються всіма учасниками, якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не закріплено законом. Товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою.

Порядок утворення юридичних осіб - суб'єктів господарювання передбачений у ст. 56 Господарського кодексу України (надалі ГК): суб'єкт господарювання може бути утворений за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально визначених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і громадян шляхом заснування нового, реорганізації (злиття, приєднання, виділення, поділу, перетворення) діючого суб'єкта господарювання з додер-

жанням вимог законодавства. Суб'єкти господарювання можуть утворюватися шляхом примусового поділу (виділення) діючого суб'єкта господарювання за розпорядженням антимонопольних органів відповідно до антимонопольно-конкурентного законодавства України. Установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, — статут (положення) суб'єкта господарювання (ч. 1 ст. 57 ГК).

Формування корпоративних правовідносин, а отже, виникнення корпоративних прав та обов'язків, пов'язані з моментом створення юридичної особи, у статутному (складеному) капіталі якої є частки майна її учасників.

На думку В. М. Кравчука, корпоративне правовідношення виникає не одночасно. Його формування залежить від виду участі. У підприємницьких товариствах, в яких існує майнова або змішана участь, загальне корпоративне відношення формується поступово. Якщо участь у заснуванні товариства беруть декілька осіб, то корпоративні відносини між ними виникають з моменту укладення засновницького договору. Автор називає їх «спеціальними корпоративними відносинами», змістом яких є взаємні права та обов'язки, пов'язані із створенням товариства [1, с. 65].

З такою думкою важко погодитись, адже не може йти мова про корпоративні відносини між засновниками, коли юридичної особи (товариства) як учасника цих відносин ще не існує, а створеною вона вважається з дня її державної реєстрації (ч. 4 ст. 87 ЦК). До цього моменту відносини засновників щодо створення юридичної особи мають організаційно-майновий характер і ґрунтуються на зобов'язанні, що виникло із засновницького договору (якщо такий укладено).

У Цивільному кодексі (ч. 1 ст. 120, ч. 1 ст. 134, ч. 1 ст. 143, ч. 4 ст. 151, ч. 1 ст. 154) і Господарському кодексі (ч. 1 ст. 82) визнано, що установчими документами акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю є їхні статути, а установчими документами

повного товариства та командитного товариства — засновницькі договори.

Згідно з вимогами ч. 2 ст. 88 ЦК у засновницькому договорі товариства визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені цим Кодексом або іншим законом. Засновницький договір повного товариства (крім відомостей, передбачених ст. 88 ЦК) має містити ще й такі відомості: про розмір та склад складеного капіталу товариства; розмір та порядок зміни часток кожного з учасників у складеному капіталі; розмір, склад і строки внесення ними вкладів (ч. 2 ст. 120 ЦК), форми участі учасників у справах товариства (ст. 67 Закону України «Про господарські товариства»).

Засновницький договір командитного товариства, крім відомостей, передбачених ст. 88 ЦК, має містити дані про розмір та склад складеного капіталу товариства; розмір та порядок зміни часток кожного з повних учасників у складеному капіталі; сукупний розмір вкладів вкладників. Якщо внаслідок виходу, виключення чи вибуття у командитному товаристві залишився один повний учасник, засновницький договір переоформлюється в одноособову заяву, підписану повним учасником. У разі якщо командитне товариство створюється одним повним учасником, то установчим документом є одноособова заява (меморандум), яка містить усі відомості, встановлені для командитного товариства (ст. 134 ЦК). Отже, особливість і специфіка засновницького договору повного чи командитного товариства полягає в тому, що він не лише регулює взаємовідносини засновників за спільною їх діяльністю щодо створення юридичної особи та наділення її майном, а й визначає правовий статус цих товариств як учасників корпоративних відносин.

Функції та зміст засновницького договору залежать від організаційно-правової форми тих утворень, що формуються засновниками і діють як суб'єкти господарювання. Чи зазнали вони змін після того, як закон більше не передбачає як обов'язкове

подання засновницького договору в числі установчих документів при державній реєстрації деяких видів господарських товариств (акціонерних, з обмеженою чи додатковою відповідальністю)? Мабуть, що ні. Тим більше, що при заснуванні цих товариств теж укладаються договори між їх засновниками. Так, відповідно до ч. 1 ст. 142 ЦК, якщо товариство з обмеженою відповідальністю засновується кількома особами, ці особи у разі необхідності визначити взаємовідносини між собою щодо створення товариства укладають договір у письмовій формі, який встановлює порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частки у статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів та інші умови.

Подібний договір може укладатися й кількома засновниками акціонерного товариства з метою визначення порядку здійснення ними спільної діяльності щодо створення такого товариства (ч. 2 ст. 153 ЦК); ч. 3 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства».

Питання щодо юридичної природи засновницького (установчого) договору в літературі залишається спірним: в одних випадках він розглядається як різновид договору про спільну діяльність, в інших — проводиться відмежування засновницького договору від договору про спільну діяльність [2]. Так, Н. О. Саніахметова головну відмінність засновницького договору від договору про сумісну діяльність вбачає в тому, що спільні дії засновників здійснюються саме з метою створення нової юридичної особи, в діяльності якої вони братимуть участь. На відміну від договору про спільну діяльність, де виникають відносини спільної часткової власності учасників на створене або придбане ними майно (включаючи одержані доходи), внаслідок укладення засновницького договору такі відносини не виникають, оскільки власником майна стає заново створена засновниками юридична особа [3, с.13]. В іншій праці [4, с.193] автор зазначає, що основна відмінність установчого договору від цивільно-правових договорів, які діють у сфері підприємництва, полягає в тому, що

установчий договір укладається з метою об'єднання його сторін (засновників) у певну організаційно-правову форму суб'єкта підприємництва, у той час як цивільно-правові договори спрямовані на опосередкування не організації, а реалізації підприємницької діяльності.

Безумовно, засновницький договір, визначаючи порядок здійснення засновниками діяльності щодо створення товариства як юридичної особи, містить умови організаційного характеру. Але в ньому встановлюються також умови щодо передання засновниками майна товариству, зокрема, розмір, склад і строки внесення вкладів у статутний чи складений капітал товариства, тобто обов'язки майнового характеру. Що ж до правового режиму майна, внесеного або придбаного в період діяльності засновників з організації юридичної особи, не можна виключати й існування спільної часткової власності засновників на таке майно (зокрема грошові кошти) в цей проміжок часу, бо самого товариства як юридичної особи до моменту його державної реєстрації ще не існує.

Чинні Цивільний і Господарський кодекси, крім загальних вимог щодо змісту засновницького договору як установчого документа, не містять вичерпних положень щодо його правового регулювання. Ця прогалина в законодавстві заповнюється господарською практикою, в якій поширені різного роду типові або зразкові засновницькі договори, не оприлюднені в установленому порядку.

Однією з підстав для класифікації (групування) цивільно-правових договорів може бути їхня мета, тобто ті юридичні наслідки, яких домагаються учасники відносин [5, с.5-6]. За цим критерієм виділяється група договорів, які опосередковують спільну діяльність їх учасників і серед яких названо установчий договір [6, с.641-642]. Якщо за договором простого товариства сторони (учасники) беруть на себе зобов'язання об'єднати свої вклади і спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети без створення юридичної особи (ч. 2 ст. 1130, ст. 1132 ЦК), то метою засновницького договору є заснування юридичної осо-

би у певній організаційно-правовій формі (ч. 2 ст. 88 ЦК, ч. 5 ст. 82 ГК). Аналіз мети і змісту засновницьких договорів дозволяє розглядати їх як окремі види (різновиди) договору про спільну діяльність.

1. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах. Монграфія // В. М. Кравчук. – Львів: «Край», 2009. – С. 65.
2. Косак В. М. Іноземні інвестиції в Україні: цивільно-правовий аспект / В. М. Косак. - Львів, 1996; Довгерт А. С. Спільна діяльність / А. С. Довгерт // Цивільне право. – К., 1996. – Ч. 2.
3. Саниахметова Н. А. Учредительный договор / Н. А. Саниахметова // Бизнес. – 1995. – № 10. – С. 13.
4. Саниахметова Н. О. Підприємницьке право : навч. посіб. / Н. О. Саниахметова. – К. : А.С.К., 2001. – С. 193.
5. Гордон М. В. Радянське цивільне право / М. В. Гордон. – Х., 1966. – С. 5-6.
6. Цивільне право України : підруч. : у 2 кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – С. 641-642.

Васильєва В.А.

*доктор юридичних наук, професор,
директор, завідувач кафедри цивільного
права Юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

СПІЛЬНА СУМІСНА ВЛАСНІСТЬ ПОДРУЖЖЯ І КОРПОРАТИВНІ ПРАВА

Стаття 60 Сімейного кодексу України встановлює правило, що майно, набуте під час подружнього життя, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності [1]. Йдеться про те, що частки чоловіка та дружини завчасно не визначені і, як правило, стартовим є поділ 50 на 50.

Серед об'єктів, що можуть перебувати на праві спільної сумісної власності, окрім речей, поділ яких не викликає особливих дискусій, законодавець зазначає і майнові права.

Наукові дискусії щодо поділу корпоративних прав подружжя або, на побутовому рівні, бізнесу подружжя не припинялися впродовж багатьох років. Але новим поштовхом для їх сплеску стало рішення Конституційного Суду щодо поділу майна приватного підприємства [2].

Якщо проаналізувати думки науковців щодо поділу корпоративних прав (акцій, часток, паїв, майна, прибутку) та інших номінальних назв майнової участі у створенні та діяльності підприємств, то можна окреслити основну проблему дискусії, розуміння якої дасть можливість зняти основні теоретичні та практичні проблеми.

Основним на сьогодні видається проблема відсутності єдності в розумінні юридичної особи- корпорації. Юридичної особи, у якій правова пов'язаність з учасниками має правову природу корпоративного зв'язку (є суб'єктивним корпоративним правом). Таке розуміння повинно мати місце незалежно від зазвичай прийнятих назв щодо окремих організаційно-правових форм – право на пай, право на частку, право на все майно.

Здебільшого статті як науковців, так і практиків, базуються в тій чи іншій організаційно-правовій формі господарського підприємства. Як правило, для наукового аналізу береться та, яка ближча до судового прикладу чи життєвої ситуації. А оскільки окремі організаційно-правові форми мають особливості щодо заснування та діяльності, то це призводить до сурогатної підміни теоретичного розуміння.

Вирішення цього питання повинно починатися з аксіоми про те, що юридична особа з моменту її державної реєстрації є самостійним суб'єктом цивільних правовідносин незалежно від її організаційно-правової форми. Її самостійність передусім важлива з огляду на майнову відокремленість. Питання відокремленості майна не означає наявності права власності на це майно. Саме у цій площині, на нашу думку, лежить вирішення проблеми відмежування юридичних осіб корпоративного типу. Якщо в результаті створення засновник передав майно юридичній особі на праві господарського відання чи оперативного управління, то такі

юридичні особи володіють відокремленим майном, але між засновником та учасником виникає речове право, а не корпоративні права. Такі юридичні особи є унітарними і до таких організаційно-правових форм слід віднести державні підприємства, комунальні, казенні, дочірні. Якщо в результаті створення юридичній особі майно передається на праві власності, то незалежно від організаційно-правової форми, між засновником, а в подальшому і учасником, встановлюється правовідношення майнового характеру зобов'язального типу, яке на сьогодні переважна більшість називає корпоративним. Саме з цього часу площина майнового регулювання корпоративного права зміщується у сферу корпоративного правовідношення.

Корпоративне правовідношення є складним за змістом, оскільки об'єднує не тільки майнові права, але й організаційні, особисті немайнові. Наявність особистих немайнових прав персоніфікує таке правовідношення і слід вважати, що особа-учасник володіє суб'єктивним корпоративним правом щодо юридичної особи. Наявність у складі суб'єктивного права особистого немайнового, з якого випливає і низка організаційних, не може не впливати на правовий режим такого об'єкта майнових прав, його оборот.

Майнова участь у створенні підприємства корпоративного типу (а далі ми будемо говорити саме про такі) може бути дольовою і одноосібною. Коли йдеться про приватне підприємство чи ТОВ з одним учасником, ми можемо вести мову про одноосібну участь чи (якщо хочете) стовідсоткову частку. Це впливає на зміст корпоративного права, а не на правову природу суб'єктивного корпоративного права. Позитивне право щодо різних організаційно-правових форм юридичних осіб вживає різні терміни для позначення права участі: право на частку, право на пай, право на акцію, право на долю, право на статутний капітал тощо. Усі ці назви не спотворюють сприйняття правової природи корпоративних прав. Вони, можливо, і є зручними щодо конкретних організаційно-правових прав, оскільки заздалегідь вказують на організаційно-правову форму, але для наукового аналізу непри-

датні, оскільки призводять до підміни понять. Терміни частки і паї носять обліковий характер і погодьтеся, що говорити про оборот часток окремо від цілого є дещо некоректним. За аналогією із частками у спільній власності мова йде про придбання частини майна, а не частки. Погодьтеся, що вислів поділ частки є некоректним. Швидше сприймається – «частка як результат поділу». Якщо звернутися до аналогії зі спільною частковою власністю, то під правом на частку розуміють не тільки права з частки, але й право на ціле. Іншими словами, цей інститут оформляє відносини щодо належності єдиного об'єкта кільком суб'єктам, але, на відміну від індивідуальних власників, правомочності щодо володіння, користування і розпорядження вони здійснюють спільно, за погодженням. Тому за такою логікою наступною ланкою у висновках буде подвоєння права власності на один об'єкт – майно підприємства. А це вже суперечить національній правовій доктрині права власності.

Наступне питання, на яке слід дати відповідь, – чи можуть виступати корпоративні права, які складають зміст суб'єктивного корпоративного права, окремими об'єктами цивільних прав і бути оборотоздатними? Беззаперечно, що ні. Так званий горизонтальний поділ суб'єктивного корпоративного права неможливий, «виною» у цьому є наявність немайнового права – права участі. Не можна продати право на частку, залишившись при цьому учасником товариства. Або ж навпаки, уступити право участі, залишивши за собою усі майнові права. Так само «ведуть» себе і організаційні права, які є похідними від майнових та особистих немайнових. Поділ корпоративних прав можливий «по вертикалі», так зване дроблення корпоративного права на менші частки, але при цьому зміст суб'єктивного корпоративного права залишається зі всіма складовими.

Чи може корпоративне право як єдиний об'єкт цивільних прав бути оборотоздатним? Звичайно, що так. Більше того, сприйняття його як предмет правочину знімає проблему відокремлення при вільному обороті частки у статутному капіталі, доходів та набутого майна підприємства, дозволяючи оцінювати все в сукуп-

ності. Тому у такій ситуації доречніше вести мову про вклад у підприємство як майнову категорію, а не про частку. Цифрована, арифметична частка є рамковою для встановлення вартості корпоративного права.

Чи можемо вести мову про право спільної власності подружжя на єдине корпоративне право? Слід зазначити, що норми корпоративного права не дають відповіді на питання режиму майна, яке набулося в результаті відчуження спільного майна подружжя в обмін на корпоративне право у підприємстві. Відповідь на це питання лежить у площині наукового аналізу, логічних висновків та спеціального законодавства.

Вкладаючи кошти у «підприємницьке майно», подружжя здійснює розпорядження спільним майном, передаючи його юридичній особі. Водночас, передаючи спільне майно, учасником товариства стає зазвичай одна особа. Це означає, що власником корпоративного права є один із подружжя. Якщо із правами учасника все більш-менш зрозуміло, то характер та обсяг прав другого із подружжя потребує з'ясування. Якщо припускати, що в учасника виникає право на частку, то другий із подружжя має право спільної сумісної власності на частку. З огляду на це всі права з частки подружжя вправі здійснювати спільно. За такої обставини реалізація немайнових прав буде завжди ставитися під сумнів, оскільки вона, очевидно, персоніфікована, а корпоративні права неподільні за змістом. З цього слід зробити висновок: зазначивши одного із подружжя номінальним власником, ми фактично визнаємо за ним право реалізації корпоративних прав у повному обсязі, в тому числі (або ж передусім) немайнових. Як же бути з тим із подружжя, який опосередковано брав участь у формуванні майна підприємства, але корпоративних прав не набув, принаймні номінальних. Висновки повинні лежати в площині консенсусу, який врівноважить наступні завдання: 1) забезпечить стабільність майнових інтересів та майнового обороту; 2) забезпечить майнові права усіх суб'єктів, в тому числі і одного із подружжя; 3) буде зрозумілим і однотипним для усіх організаційно-правових форм, наскільки це можливо.

Проаналізуємо правовий режим усіх за змістом корпоративних прав.

Оскільки право участі є особистим і первинним щодо майнових прав, то помилково вести мову про права інших (третіх) осіб на нього. Організаційні права учасника як права щодо управління також є персоніфікованими, їх передача можлива лише в рамках правовідношення представництва. Організаційні права не є оборотоздатними і в межах корпоративного правовідношення носять похідний характер. Особлива увага законодавця має бути відведена майновим корпоративним правам, які виникають в межах корпоративного правовідношення. Саме вони та їх поділ спричиняють стільки гострих суперечок як науковців, так і практиків. Корпоративне право (право з участі) як єдиний об'єкт є «цікавим» при поділі спільного майна подружжя, оскільки саме тут криється грошовий еквівалент. Позиція науковців [3] про те, що слід визнати два правила щодо поділу прав подружжя у сфері корпоративних відносин, а саме: права подружжя-учасника є суто корпоративними і він їх здійснює в повному обсязі; подружжя-неучасник має право на отримання частини прибутку, виплаченого учаснику, на частину у ліквідаційній частці, яка отримана учасником, та частину у випадку відчуження корпоративного права. Проте такі повноваження лежать в площині не корпоративного права, а зобов'язального. А оскільки зв'язаності правом між неучасником і товариством немає, то право вимоги до учасника є цивільно-правовим за своєю правовою природою та регулюванням. Тому підставою вимоги є юридичний факт, що має корпоративну природу, але ніяким чином не правовий режим майна в межах корпоративного правовідношення. В результаті реалізації корпоративного права одержане майно переходить у режим спільного сумісного майна подружжя. Грошовий еквівалент корпоративного права учасника входить у майнову масу, яка на вимогу одного із подружжя підлягатиме поділу.

З огляду на зазначене, належність права вимоги дає можливість не вимагати виплати половини вартості частки чи прибутку,

а оцінити все майно підприємства; зазвичай грошова оцінка істотно різниться від вартості першопочаткової частки.

І насамкінець варто зазначити, що припинення шлюбу не припиняє корпоративних та майнових прав подружжя. Корпоративне право зазвичай носить безстроковий характер. Тому, вимога поділу спільно нажитого майна без включення до його маси корпоративних прав означає, що у свій час вкладений капітал далі працюватиме на колишнє подружжя.

Оскільки суб'єктивне корпоративне право носить триваючий характер, то право вимоги може бути пред'явлене в будь-який час, незалежно від дати розірвання шлюбу.

Така концепція є не тільки очевидною з погляду доктрини і принципів, але і є універсальною. Такі підходи до вирішення питань поділу між колишнім подружжям «бізнесу» не створюватиме апокаліпсису для самої юридичної особи, коли вимога одного із подружжя, особливо коли йдеться про унітарні підприємства, становить 50 відсотків майна підприємства, що автоматично означає якщо не його припинення, то поділ.

Стає очевидним, що з моменту виникнення правовідношення з участі у підприємстві корпоративне правовідношення встановлюється тільки між учасником та юридичною особою, і права неучасника залишаються за його межами.

1. *Сімейний кодекс України: № 2947-IV від 10 січня 2002 року.*
2. *Рішення Конституційного Суду України: № 17- рп/ 2012 від 19 вересня 2012 року.*
3. *Жилінкова І. В. Корпоративні правовідносини в аспекті подружніх // Юридичний вісник України. – 2008. - № 3. – 19-25 січня.*

Шишка Р.Б.

*професор, доктор юридичних наук,
завідувач кафедри господарського
права і процесу Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

КОРПОРАТИВНІ ПРАВОЧИНИ

Категорія «корпоративні правочини» є похідною від категорій «корпоративні правовідносини» та «правочини». На перший погляд вона видається штучною: в актах цивільного та господарського законодавства не виписана; правочини і є підставою та видом правовідносин і співвідносяться як загальне та спеціальне; стосується доктрини корпоративного права і на практиці залежно від обраної позиції застосовується як різновид правочинів або різновид господарських зобов'язань у аспекті статей 207-208 ГК України.

1. Подальший розвиток обох категорій безумовно може бути лише як частина адаптації національного законодавства до законодавства країн ЄС. Це стратегічно обумовлений і юридично закріплений, навіть охоронюваний, напрям зближення України з цим співтовариством. Тож намагання утриматися в орбіті законодавства СНГ та тих постулатах, які закріплені Модельним цивільним кодексом для цих країн, є невинуватим напрямком. Відповідь очевидна, а асоціація України з ЄС не залишає шансів останньому.

2. Виникає проблема із встановленням галузевої належності корпоративних правовідносин: атрибут корпоративного, господарського чи цивільного права. У всіх напрямках правового впливу відслідковуються окремі інститути, які присвячені правочинам загалом та правовідносинам за участі господарських товариств зокрема. Досі чіткої межі у тому не проведено. Слід зауважити, що досі проблема корпоративних правовідносин, за винятком окремих представників дослідників корпоративного права, особливо не піднімалась. Як різновид цивільних правовідносин їх визначають лише окремі цивілісти, у тому числі й автор цих ряд-

ків. Тож виникає проблема встановлення їх правової природи та можливості взаємопроникнення.

3. Складність також у тому, що дефініція «правочин» закріплена у ч. 1 ст. 202 ЦК України. Водночас вона є оціночною через інститут презумпції правомірності правочину (ст. 204 ЦК). Якщо це так, то ця конструкція є проміжною: якщо правочин відповідає вимогам ст. 203 ЦК і жодна із його сторін не заявляє вимог про визнання його недійсним, то у подальшому застосовуються правила про той інститут цивільного права, до якого відноситься цей правочин (договір, заповіт).

Іншими словами, ця категорія у цивільному законодавстві є верифікаційною і правила Глави 16 ЦК України застосовуються у тому разі, якщо правочин не відповідає встановленим вимогам і сторона чи інші управлені особи та державні органи заявили вимоги про визнання правочину недійсним. Здавалось, що в будь-якому випадку застосовуються правила про форму правочину та його реєстрацію у разі необхідності. Проте для низки правочинів ці правила дублюються у спеціальних інститутах зобов'язального та іншого права. Окрім того, є спеціальні нормативні акти, які імперативно передбачають такі процедури.

Категорія «корпоративні правовідносини» здебільшого завдячує зусиллям представників науки корпоративного права. Представники цивільного права не завжди ці відносини визнають різновидом цивільних відносин. До того слід зважати на те, що вони виникають за участі господарських товариств і в цій частині тяжіють до господарського права. Якщо йдеться про договори як різновид правочинів, то тут виникають проблеми різних конструкцій договорів: у цивільному праві правочинній, у господарському – зобов'язальницькій моделі.

З огляду на відомі рухи товарів, робіт, послуг, робочої сили та, особливо, інвестицій і реалізоване євроінтеграційне спрямування руху України, адаптаційний шлях має більше перспектив. До того слід врахувати, що європейське договірне право розвивається саме на конструкції зобов'язання, а положення про правочини є його частиною. Достатньо подивитися Принципи євро-

пейського контрактного права. У більшості країн ЄС положення про правочини інтегроване в договірне право і не є відносно відокремленим інститутом, як у нас. Відповідно, надалі визначилися напрямки розвитку правочинів – у контексті договірного права та самого договірного права. При тому адаптації на спрямування розвитку національного законодавства не залишає вибору для традиційного відносно виокремленого від європейського напрямку розвитку.

4. З огляду на зазначене, насамперед виникає проблема встановлення можливості взаємопоєднання чи симбіозу вказаних категорій. Так чи інакше проблема корпоративних правовідносин досі, за виключенням, окремих представників дослідників, особливо не піднімалась. Тож виникає проблема встановлення їх правової природи та взаємопроникнення. Категорія «корпоративні правовідносини», з одного боку, є сміливим кроком у доктрині корпоративного права та, зокрема, правочинів, а з іншого, – може розвиватися на тлі вчення про правочини взагалі чи господарські зобов'язання. Як перший, так і другий підхід мають право на існування, але з різних доктринальних позицій.

5. Водночас є спільні риси. Зокрема, за структурою ці правовідносини можна розподілити на дві групи, які відображають їх специфіку взагалі. Йдеться про внутрішні правочини, які виникають між окремими учасниками корпоративних утворень, та зовнішні, які виникають між корпоративним утворенням та іншими учасниками цивільних та інших правовідносин.

6. Певну складність спричиняють правочини між учасниками корпоративних утворень та самими корпоративними утвореннями. Вони тяжіють як до перших, так і до других, залежно від мети їх учинення. Окрім того, вони більшою мірою виписані: а) локальними, зокрема засновницькими актами самих товариств; б) залежно від правового становища окремих учасників, що проявляється особливо у акціонерних товариствах. Тут однієї моделі бути не може і попри рівність засновників, що передбачено статтями 10 та 11 Закону України «Про господарські товариства», засновницькими документами передбачено низку особливостей

для мажоритарних засновників, засновників, які є менеджерами цих товариств тощо.

7. Правовою основою для внутрішніх корпоративних правочинів є положення актів чинного законодавства та, особливо, локальні нормативні акти самих товариств. Тут варто звернути увагу на вид товариства, що зумовлює і вид внутрішніх правочинів, і їх значення для досягнення мети його утворення. Так, повне товариство взагалі започатковане на фідучіарних правочинах їх учасників, які до того вправі представляти це товариство при укладенні правочинів із іншими учасниками. Навпаки, для інших товариств їх у правовідносинах представляє керівник, а його працівники діють від їх імені на підставі вказівки у засновницьких документах (зокрема, комерційний директор), а інші - на підставі виданої в установленому порядку довіреності. Це має принципове значення для практики, особливо при оспоренні укладених представниками правочинів.

Зауважимо, що законодавець не врегулював порядок видачі довіреностей і тим спричинив проблему єдності практики. З метою забезпечення її єдності доцільно у ст.246 ЦК внести доповнення у редакції: «довіреності від імені юридичних осіб приватного права видаються за підписом їх керівників чи посадових осіб, які на законній підставі виконують їх обов'язки, з наступним посвідченням їх підпису, ресструються із вказівкою їх номера у документообігу». Така вказівка стане перепорою для видачі довіреностей «про всяк випадок» та відомих практиці зловживань на цій основі.

8. Правочини учиняються між засновниками товариств до моменту створення товариства (засновницький договір). З формального боку такі правочини хоча і передбачають мету утворення товариства, але не можуть вважатися корпоративними. Вони скоріше є передумовами для виникнення корпоративних правочинів і водночас їх правовою основою: передбачені загальні правила про права та обов'язки засновників, у тому числі для вчинення правочинів між ними, наприклад, із уступки частки чи паю, виконання інвестиційних зобов'язань, представництва тощо.

9. Внутрішні корпоративні правочини учиняються як між учасниками товариства, так і між окремими його структурними підрозділами, особливо якщо вони діють на внутрішньому го-спрозрахунку. Як уже зазначалося, вони врегульовані локальними актами самих товариств, а також звичаями. Здебільшого засновники уже при прийнятті засновницьких документів намагаються забезпечити свої інтереси, зокрема із передачі своїх корпоративних прав правонаступникам (право заповісти свої майнові права чи уступки їх іншим учасникам товариства чи самому товариству).

10. Як свідчить практика, додатково приймаються акти, які забезпечують корпоративну співпрацю, розвиток інновацій та розробку інтелектуальної власності. Зокрема, між творцями може укладатися договір про участь у розробках, використання майнових прав, а товариство може укласти договір про використання розробок його працівників та гідну винагороду за це.

11. Значну частину внутрішніх правочинів складають внутрішньогосподарські зобов'язання. Вони укладаються між окремими структурними підрозділами на основі положень ГК України. При тому правове становище цих структурних підрозділів навіть у межах одного виду може бути різним. Особливо це стосується філій банківських та інших фінансових установ.

12. У будь-якому разі корпоративні правочини повинні укладатися у письмовій формі за правилами діловодства. Відповідно, це охоплюється ст. 208 ЦК України та правилами внутрішнього діловодства.

Таким чином, корпоративні правочини є неоднозначною правовою категорією, що потребує подальшої розробки.

Галянтич М.К.

*доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи
Науково-дослідного інституту приватного
права і підприємництва імені акад.
Ф.Г.Бурчака НАПрН України*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК КОРПОРАТИВНИХ ПРАВочИНІВ

Встановлення підходів до правового регулювання корпоративних відносин має важливе значення: 1) визначає загальні напрями правового впливу на регулювання цих правовідносин через вплив на елементи самих правовідносин (визначення підстави їх виникнення, правового становища учасників правовідносин та правового режиму їх об'єкта) чи цивільно-правового механізму регулювання договірних відносин; 2) зумовлює галузеву належність та методи правового регулювання, правові інститути, які забезпечують досягнення певного правового результату; 3) встановленням правового становища учасника цивільних правовідносин на загальному рівні чи в певних правовідносинах; 4) визначенням підстав набуття суб'єктивних прав та юридичних обов'язків; 5) встановленням правового режиму об'єкта прав; 6) визначенням правових форм існування певних прав.

Основним у регулюванні відносин, які виникають на основі корпоративних правочинів є встановлення правових підходів до їх врегулювання. Інтерес до корпоративних правочинів як правової категорії зумовлений потребою виваженого підходу до ведення підприємницької діяльності, з'ясування всіх її проявів. Основним у регулюванні відносин, що виникають на основі корпоративних правочинів, є з'ясування їх місця: а) в рамках цивільного права; б) в рамках господарського права; в) в рамках одночасно двох галузей права.

З одного боку, якщо суб'єкти діють у сфері майнових відносин за принципом диспозитивності, це характерно для предмета і методу цивільного права. У сфері управління це характерно для предмета і методу господарського права. Також слід зазначити, що як у ЦК так і в ГК відсутні спеціальні норми про корпоративні правочини.

Назва правочини (ст. ст. 2, 24, 59, 60, 66, 70-72 Закону України «Про акціонерні товариства») зумовлює загальні орієнтири щодо визначення підходів до регулювання саме в рамках цивільно-правових відносин. Тому на них мають відповідно поширюватися: загальні положення про цивільно-правове регулювання загалом, врегулювання цивільних зобов'язань, загальні положення про договори та договори певного виду.

У ст. 12 ЦК встановлено правило про те, що здійснення цивільних прав є вільним та на власний розсуд. Це найбільше проявляється в договірному праві, особливо коли відсутні спеціальні правові позитивні орієнтири вибору поведінки та її юридичної форми. Це визначається лише загальними принципами свободи договору (ст. 627 ЦК), зокрема щодо вибору договору, можливих контрагентів, визначення його змісту тощо, що здійснюється на власний розсуд.

Останнім часом дослідження в корпоративній сфері здебільшого спрямовані на виявлення недоліків корпоративних актів; установчих документів, значних правочинів, правочинів із заінтересованістю; правочинів між акціонерами; екстраординарних правочинів та вироблення рекомендацій із їх вдосконалення законодавства в сторону їх поглиблення. Проте стосовно корпоративних правочинів, їх удосконалення має будуватися на загальних засадах договірного права. Якщо поділити корпоративні договори, то вони можуть бути: з нормативним змістом (засновницький договір), звичайний цивільно-правовий договір, а також правочини, до яких в силу закону відносять: значний правочин, правочин, щодо вчинення якого є заінтересованість.

В. Г. Олюха зазначає, що класифікація договорів може здійснюватися за різними критеріями: тільки економічними критері-

ріями (С. І Аскназій, Г. М. Амфітеатров, А. М. Гранберг); тільки юридичними критеріями (М. В. Гордон, О. О. Красавчиков, В.В.Луць); комбінованого (О. С. Іоффе, О. А. Пушкін, Р. Б. Шишка, А. О. Кабалкін); багатоступенева класифікація (М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський) пропонує їх класифікацію як із побудовою структурної системи, з використанням тільки економічних або юридичних системоутворюючих ознак чи за об'єднаним комбінованим критерієм, так і з простим групуванням (дихотомія або однорядна система) [1].

Корпоративні договори (правочини) можуть бути поіменованими, змішаними, непоіменованими, що не врегульовані актами цивільного законодавства. Для врегулювання відносин за непоіменованими договорами застосовуються загальні положення договірної права.

Проте цивільне законодавство не може відійти від врегулювання загальних положень про норми цивільного права, правове становище учасників цивільних правовідносин, об'єкти цивільних прав, строки, абсолютних немайнових прав, речових прав, прав інтелектуальної власності.

Корпоративні договори (правочини) охоплюють дві групи правовідносин: внутрішні, що виникають між окремими підрозділами; зовнішні, що виникають між корпоративним суб'єктом та іншими фізичними та юридичними особами - учасниками комерційного обігу: інвесторами, посередниками, виробниками. Тут можуть виникати посередницькі правовідносини, які у вітчизняній цивілістиці достатньо глибоко розроблені вченим-юристом В. А. Васильєвою. Зокрема, вона вважає, що відносини, які виникають при посередництві, повинні започатковуватися на розумності і сумлінності у виконанні сторонами їх зобов'язань [2].

Основним завданням приватного права при врегулюванні відносин стосовно корпоративних договорів є створення такого юридичного інструментарію, який би адекватно відображав змістовні економічні відносини та дозволив господарюючим суб'єктам вирішувати за допомогою правових засобів завдання, що виникають.

Слід констатувати, що нині не накопичено достатнього досвіду позитивного врегулювання корпоративних правочинів; не пройдено етапи послідовного розвитку корпоративних відносин, не достатньо узагальнено судову практику у цій сфері. Встановлення корпоративних правочинів як окремого інституту (групи норм) має свої недоліки. Як зазначає В. В. Луць, «цивільно-правові договори, взяті у цілому, являють собою єдину систему, окремі частини якої тісно пов'язані між собою і взаємодіють. Для системи цивільно-правових договорів як єдиної системи зі складними взаємозв'язками її елементів характерна як внутрішня єдність, так і диференціація договірних відносин, зумовлена особливостями конкретних майнових відносин, опосередкованих договорами» [3].

Тому виникає потреба визначити місце корпоративного правочину, встановити прояви його основних елементів та вид, до якого він тяжіє. За ЦК договори поділяються на чотири основні групи: договори на передачу майна; договори на виконання робіт; договори на надання послуг; договори на заснування різних утворень[4].

У Цивільному кодексі УРСР 1963 р. було лише чотири дефініції. Число дефініцій в Цивільному кодексі України зросло до більше ніж 40. Таке збільшення в ЦК кількості визначень свідчить, щонайменше, про те, що дефініції є потрібними, оскільки відсутність визначень (дефініцій) призводить до неоднозначного трактування одних і тих же понять, неоднакового їх застосування на практиці.

Аналіз визначених в ЦК України дефініцій договору відображає його правову природу та найбільш сутнісні елементи: підставу виникнення, сторони, предмет, основні права та обов'язки як товарообмінної операції.

На загальному рівні у ЦК України введено легальне визначення правочину загалом і договору зокрема, а всі договірні інститути та субінститути мають йому підкорятися. Це стосується й корпоративних договорів, які базуються на доктринальних визначеннях і свободі договору.

Якщо говорити про легальне визначення корпоративного договору (правочину), то воно повинне відображати його сутнісні ознаки та бути орієнтиром. У той же час надання корпоративним правочинам легального визначення в принципі неможливо. Проте законодавець у структурі та основних її елементах має їх збалансувати на загальних правових категоріях, відображати систематику цивільного права та структуру цивільного правовідношення, не допускаючи розбіжності.

Водночас дефініції можуть мати і негативний момент, бо кожне визначення предмета чи явища не може вичерпати усіх його ознак. Вважаю, що легальної дефініції не може існувати, оскільки вона не відображає доктрину, не складає певний інститут права, не розкриває суттєві ознаки самого предмета, сторони та їх права і обов'язки, способи організації зв'язків учасників, основні права і обов'язки сторін.

В умовах гармонізації правових систем світу як їх цілеспрямованого зближення шляхом усунення суперечностей та формування правових стандартів шляхом утвердження спільних правових принципів проблема єдності правничої термінології посідає особливе місце. Йдеться про необхідність сприйняття європейського розуміння договору та його різновидів.

Передусім мають спрацювати правові принципи. С. Погребняк виокремлює основний принцип – верховенство права: «це ціннісний сплав ідей справедливості, рівності, свободи і гуманізму верховенство права формує відповідний образ правової системи і визначає ті умови, що дають змогу перетворити цей образ на реальність» [5]. Правові принципи мають визначати межі здійснення права, поза якими воно носить неправовий характер, тому вони повинні закріплюватися в законі, становити його складову частину, а не бути тільки надбанням правової науки. Як зазначає С. Погребняк, «під принципом права слід розуміти систему найбільш загальних та імперативних вимог, закріплених в праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис і цінностей, що притаманні цій системі права і визначають її

характер та напрямки подальшого розвитку» [6]. Слід погодитися з тим, що принципи є об'єктивна потреба розвитку законодавства.

У процесі трактування конкретних правових норм використовуються такі загальні засади цивільного законодавства: 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; 2) неприпустимість позбавлення права власності 3) свобода договору; 4) свобода підприємницької діяльності; 5) справедливість, добросовісність та розумність тощо. Принципам у силу своєї природи законодавство не може дати точного пояснення в силу своєї суті, оскільки це може привести до розширеного розуміння правової норми або звуження змісту прав особи.

Правові принципи мають застосовуватися з умовою, що вони направлені на досягнення мети, поставленої законом, не порушили права особи та не вийшли за норми і принципи, визначені законом. Також правозастосування може здійснюватися відповідно до правових засад (принципів), і не тільки у поєднанні з конкретною правовою нормою.

Слід зазначити, що правові принципи можуть мати практичне значення тільки у випадку їх втілення у судовій практиці. Тому розвиток права полягає у чіткому закріпленні принципів та чіткому їх застосуванні. Правові принципи створюють основу єдиного розуміння положень законодавства, визначають загальні засади і зміст права, сприяють усвідомленню права, і тим самим дають можливість однакового тлумачення цих положень. Вони є перш за все правовими категоріями, якими характеризується законодавство, і пов'язані з умовами, що визначають дійсність правочинів.

В юридичній літературі існує багато дефініцій принципів права. Під ними розуміють основні ідеї права як віддзеркалення сутності історичного типу права, що безпосередньо відображають його зміст. Вони можуть належати до сфери правосвідомості, правової ідеології і науки, але визначатися діяльністю суду. Як зазначає С. Шевчук, «принципи права можуть бути: 1) створені або відкриті судами у процесі здійснення правосуддя; 2) шляхом судової правотворчості розкривається їх додатковий зміст, якщо вони попередньо закріплені в текстах Конституції та

законах; 3) являють собою стандарти прийняття судових рішень та визначають параметри судової правотворчості» [7]. У цивільничній науці ще не вироблено єдиного визначення принципу цивільного права, але найбільш повним серед різних визначень цього поняття є запропоноване О. В. Дзєрою, за яким принципи цивільного права становлять основоположні (корінні, відправні, визначальні) ідеї (засади, риси), втілені чи закладені в законі, відповідно до яких здійснюється правове регулювання правових відносин та забезпечується реалізація покладених на право функцій [8]. З урахуванням вищезазначеного значення принципів зростає і полягає у тому, що в них відображено найбільш характерні його риси, загальна спрямованість, соціальну суть і гуманний характер права в цілому.

Правопорядок будь-якої держави залежить від дотримання принципу єдності судової практики. Ігнорування судом норм права ставить під сумнів законність винесених рішень. Сформулювати практику вирішення певної категорії справ покликані і науковці шляхом узагальнень у наукових коментарях, посібниках, методичних вказівках матеріалів розгляду конкретних справ, щоб будь-який суддя при винесенні рішення з певної категорії справ зобов'язаний був ними керуватися. Висновок фахівця-науковця, правові позиції науковців з певної категорії справ мають визнаватися доказом у конкретній справі.

З одного боку, судова практика стає засобом регулювання суспільних відносин, з іншого, це певний спосіб застосування правових норм. Застосування судом правової норми має бути пов'язано з виробленням і застосуванням певних правових принципів як певних загальних рамок, поза межі яких не можуть виходити посадові особи, які уповноважені державою застосовувати норму права. Принципи формуються в процесі судової практики як положення, що вироблене в результаті багаторазового застосування норми права з аналогічних справ.

У той же час судові рішення ґрунтуються тільки на застосуванні норми права, не пов'язаними із конкретними принципами. На жаль, як слушно зазначає І. Спасибо-Фатєєва, має місце

ставлення до принципів права як до занадто високих наукових матерій, що буквально не сприймаються, поширеним є бачення принципів права туманними, абстрактними та невизначеними, що заважає їх безпосередньому застосуванню [9].

Нині виникає багато проблем, пов'язаних із відсутністю дієвих механізмів реалізації задекларованих нормативних положень, численними неузгодженнями, колізіями, прогалин у самому законодавстві, що вимагає створення нових принципів, які мають стати нормативним вираженням загальнолюдських цінностей, справедливості, засобом забезпечення прав і свобод громадянина, основою організації та функціонування держави в інтересах людини і всього суспільства.

1. Олюха В.Г. *Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юр. наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.* - Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2003. - С.5
2. Васильєва В.А. *Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг. Монографія.* /В.А. Васильєва. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка, 2006. – С.40.
3. Луць В.В. *Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. 2-е вид., перероб. і допов.- К.: Юрінком Інтер., 2008, - С. 55*
4. Брагинский М.И., Витрянский ВВ. *Договорное право. Общие положения.* - М., 1998. -С. 320.
5. Погребняк С. *Основні вимоги, що впливають з принципу верховенства права // Вісник Академії правових наук України.- № 4 (51), Харків.- 2007. - С.41*
6. Погребняк С. *Втілення принципів права в юридичних актах // Вісник Академії правових наук України.- № 2 (45), Харків.- 2006. - С.22-23*
7. Шевчук С. *Судова правотворчість у контексті застосування принципів права // Вісник Академії правових наук України.- № 4 (51), Харків.- 2007. - С.70*
8. *Цивільне право України: Підручник у 2 кн. / О.В.Дзєра, Д.В.Боброва, А.С.Довєрт та ін. / За заг. ред. О.В.Дзєри, Н.С.Кузнєцової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – Кн.1. – 720 с. – С.27.*

9. Спасибо-Фатєєва І. Трансцендентна судова мімікрія, або про принципи права, аналогія закону та права у судовій практиці // Вісник Академії правових наук України. – № 4. – 2003. – С. 141-142.
10. Цивільне право в Україні: Курс лекцій: У 6 - ти томах. Т.1. Вид. 2-е, виправ. та доп. / Р. Б. Шишка (кер. авт. кол.), О. Л. Зайцев, Є. О. Мічурін та ін.; За ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора – Харків: Еспада, 2008. – 680 с.
11. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. - М., 1998. - С. 320.

Коссак В.М.

*професор, доктор юридичних наук, завідувач
кафедри цивільного права і процесу
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ ЗНАЧНОГО ПРАВОЧИНУ БЕЗ ЗГОДИ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ АКЦІОНЕРІВ

Сучасний період функціонування багатокладеної ринкової економіки характеризується появою господарських структур з різноманітною організаційно-правовою формою, управління якими здійснюється на корпоративних засадах. Одні з них виникли в процесі корпоративізації та приватизації державного майна, інші були створені відповідно до чинного законодавства. Це привело до необхідності розробки корпоративного законодавства, яке з урахуванням умов переходу до ринкової економіки перебуває у процесі розвитку та вдосконалення і потребує ґрунтовного аналізу та вивчення.

В умовах ринкової економіки функціонує багато суб'єктів господарської обороти з різною формою власності. Серед них помітне місце займають структури, управління яких здійснюється на корпоративних засадах. Звідси в судовій практиці виникає багато спорів, пов'язаних з порушенням корпоративних прав інвесторів.

Серед іншого актуальним є питання захисту прав акціонерів у разі прийняття рішення про вчинення товариством значного правочину. Пунктом другим частини першої статті 68 Закону України «Про акціонерні товариства» [1] передбачено, що кожний акціонер - власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому голосуючих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про вчинення товариством значного правочину. Згідно з частиною третьою цієї статті у такому випадку акціонерне товариство зобов'язане викупити належні акціонерів акції.

Відповідно до частини третьої статті 70 Закону України «Про акціонерні товариства» якщо на дату проведення загальних зборів неможливо визначити, які значні правочини вчинятимуться акціонерним товариством у ході поточної господарської діяльності, загальні збори можуть прийняти рішення про попереднє схвалення значних правочинів, які можуть укладатися товариством не більш одного року з дати прийняття такого рішення із зазначенням характеру правочинів та їх граничної сукупної вартості.

У цьому контексті представляє інтерес спір, який став предметом розгляду судової палати у господарських справах Верховного Суду України (постанова від 21 травня 2013р.). З матеріалів справи випливає, що позивач як акціонер ПАТ «Смілянське автотранспортне підприємство 17128» був присутній на загальних зборах акціонерів, які відбулися 5 квітня 2012 року, та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про попереднє схвалення значних правочинів, які можуть вчинятися протягом одного року. Тому 17 квітня 2012 року ТОВ «Фортекс», посиляючись на положення статті 68 Закону України «Про акціонерні товариства», надіслало ПАТ «Смілянське автотранспортне підприємство 17128» письмову вимогу про викуп останнім простих іменних акцій в кількості 370000 штук за ринковою ціною, про укладення протягом 30 днів із моменту отримання вимоги письмового договору та сплату вартості акцій. Проте фактично договір про викуп відповідачем акцій позивача сторонами не укла-

дався і сам викуп цих акцій не відбувся. Це і стало підставою для звернення ТОВ «Фортекс» до суду з позовом про зобов'язання відповідача здійснити обов'язковий викуп належних позивачу простих іменних акцій у кількості 370000 штук.

Задовольняючи позов, Вищий господарський суд України послався на те, що голосування проти прийняття загальними зборами рішення про попереднє схвалення значних правочинів відповідно до пункту другого частини першої статті 68 Закону України «Про акціонерні товариства» є підставою для здійснення обов'язкового викупу належних акціонерів акцій, якщо він цього вимагає.

Однак із таким висновком не погодився Верховний Суд України в особі судової палати в господарських справах. На думку останнього, законодавець розмежує поняття «рішення про вчинення значного правочину», а також «рішення про попереднє схвалення значних правочинів». При цьому прийняття загальними зборами акціонерів рішення про вчинення значного правочину кореспондує виконавчому органу товариства обов'язок вчинити конкретний значний правочин. Водночас прийняття загальними зборами акціонерів рішення про попереднє схвалення значних правочинів, які можуть ним вчинятися протягом року, означає лише згоду на можливість вчинення значних правочинів у майбутньому. І це не має наслідком реального настання юридичного факту, з яким закон пов'язує виникнення в акціонерного товариства обов'язку здійснити викуп акцій акціонера.

Тому висновок касаційного суду, що голосування проти прийняття загальними зборами рішення про попереднє схвалення значних правочинів відповідно до пункту другого частини першої статті 68 Закону України «Про акціонерні товариства» є підставою здійснення обов'язкового викупу належних акціонерів акцій, якщо він цього вимагає, ґрунтується на неправильному застосуванні норм матеріального права.

Погоджуючись загалом із таким трактуванням правових наслідків вчинення значного правочину в правозастосувальній практиці, слід звернути увагу на кілька питань. Насамперед в рішенні

про вчинення значного правочину повинно бути конкретизовано предмет та інші істотні умови цього правочину. Декларація про можливість його вчинення в майбутньому не може розглядуватися як юридичний факт. Водночас зазначення характеру правочинів та їх граничної сукупної вартості в рішеннях загальних зборів відповідно до ч.3 ст. 70 Закону України «Про акціонерні товариства» породжує певні правові наслідки. В кожному окремому випадку слід розглядувати рішення загальних зборів через призму конкретизації змісту значного правочину. Якщо в майбутньому значний правочин вчинений без попередньої згоди, оформленої рішенням загальних зборів акціонерів, то повинні наступати наслідки, передбачені п.2 ч.1 ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства» або такий правочин повинен визнаватися недійсним.

1. Закон України від 17 вересня 2008р. «Про акціонерні товариства» // Відомості Верховної Ради України. – 2008. - №50-51. - ст. 384.

Гриняк А.Б.

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, учений секретар Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК НАСЛІДОК ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ ПРАВОЧИНІВ У КОРПОРАТИВНІЙ СФЕРІ

*Без самої крайньої необхідності
не можна позбавляти правочин сили¹*

Розпочинаючи аналіз питань, пов'язаних з обґрунтуванням можливості застосування наслідку визнання правочину в корпоративній сфері недійсним, насамперед доцільно наголосити, що визнання правочину недійсним є одним із способів захисту

¹ Мейер Д. И. Русское гражданское право (в 2-х ч.) [Текст]. По исправленному и дополненному 8-му изд., 1902. Изд. 2-е, испр. / Д. И. Мейер. – М.: «Статут», 2000. – С. 287.

цивільних прав та інтересів. Універсальність саме цього способу захисту цивільних прав та інтересів пов'язується з тим, що правочини є однією із основних підстав виникнення зміни та припинення цивільних прав та обов'язків. Зростання значення договору як підстави виникнення цивільних правовідносин зворотно обумовлює і більшу кількість договорів, які визнаються недійсними. Але це лише одна із причин процесу, який, за слушним зауваженням К. І. Скловського, набув майже характеру епідемії [1, с. 112].

Визнання правочину недійсним – найпоширеніший варіант вирішення будь-якої суперечливої юридичної ситуації. Висловлювання юристів на зразок «Будь-який правочин можна визнати недійсним» свідчать не лише про низьку правову культуру, а насамперед про низький рівень професійності тих, хто їх (висловлювання) собі дозволяє. Так, як доцільно підмічає К. І. Скловський, «...правопорядок, в якому всі правочини можуть бути спростовані, сильно віддає дикістю і провінційністю» [2, с. 177]. Зважаючи на це, слід надзвичайно обережно користуватись такою сильною «зброєю», яка, безперечно, в змозі порушити стабільність цивільного обороту.

Правочини, що вчиняються в корпоративній сфері, не є винятками з правила. Так, на жаль, у корпоративній практиці, що склалася в Україні за останні роки, непоодинокими є випадки зловживання правом визнання правочину недійсним, що суттєво відображалось на стабільності цивільного обороту (визнання недійсними рішень загальних зборів, відчуження цінних паперів тощо).

Виходячи із змісту ч. 2 ст. 72 Закону України «Про акціонерні товариства», відповідальність за шкоду, заподіяну товариству правочином, вчиненим з порушенням законодавчих вимог, несе особа, заінтересована у вчиненні акціонерним товариством такого правочину. Цивільно-правова відповідальність у випадку вчинення недійсного правочину передбачена ч. 2 ст. 216 ЦК України, а саме: якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків або моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною.

Відшкодування моральної шкоди, завданої вчиненням недійсного правочину в корпоративній сфері, відбувається у відповідності із загальними правилами про відшкодування шкоди із врахуванням передбачених спеціальних підстав відшкодування моральної шкоди, встановлених нормами, що передбачають правові наслідки недійсності правочину [3, с. 120]. Так, наприклад відповідно до ч. 3 ст. 225 ЦК України сторона, яка знала про стан фізичної особи у момент вчинення правочину, зобов'язана відшкодувати їй моральну шкоду, завдану у зв'язку із вчиненням такого правочину. На відміну від ст. 15 ЦК України, де вказується на право потерпілої особи на відшкодування моральної шкоди, в нормах, що встановлюють таке відшкодування як наслідок визнання недійсним правочину, визначено, що лише від потерпілої сторони правочину (або у вказаних законом випадках опікунів, членів сім'ї недієздатної особи) залежить пред'явлення такої вимоги. Тобто в нормах, що встановлюють відшкодування моральної шкоди як наслідок визнання недійсним правочину, вказується на обов'язок винної сторони відшкодувати моральну шкоду. Право пред'явлення такої вимоги належить потерпілій стороні правочину чи, у вказаних законом випадках, опікунові, членам сім'ї недієздатної особи.

Відомо, що довший час залишалось поширеним загальне правило, за яким у разі порушення цивільно-правового договору відшкодуванню підлягала тільки матеріальна шкода. Відшкодування моральної шкоди було можливо лише в разі деліктних зобов'язань. Не секрет, що й сьогодні відстоюється позиція, що моральна шкода може бути компенсована у грошовій або іншій матеріальній формі лише у формі недоговірною зобов'язання [4, с. 340]. Ряд вчених притримується того, що відшкодування моральної шкоди в договірних правовідносинах може здійснюватись у випадках, прямо передбачених законом або договором [5, с. 388]. Таких самих підходів, на жаль, притримуються і практики.

Водночас у доктрині цивільного права трапляються й інші думки з приводу можливості винятків з цього правила, а з часом

на можливість відшкодування моральної шкоди у випадках порушення договірних зобов'язань [6, с. 779]. Дослідження ж судової практики в корпоративній сфері свідчить, що при розгляді справ у суді першої або апеляційної інстанції порушення договірних зобов'язань може стати підставою для відшкодування моральної шкоди. При цьому підставою відповідальності є порушення договірних зобов'язань, а моральна шкода знаходить своє вираження у стражданнях, завданих фактом недотримання порушником умов договору, та необхідності звернення до суду за захистом своїх прав.

Однак касаційні суди, на жаль, притримуються підходу, визначеного Верховним Судом України. Так, у п. 2 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 р. в редакції від 27 лютого 2009 р. судам рекомендується розглядати такі спори лише у випадках, коли право на таке відшкодування прямо передбачене Конституцією України або закріплене законодавством, яке встановлює відповідальність за заподіяння моральної шкоди. Слід зазначити, що ні в главах 7–8 ЦК України, ні в спеціальному законодавстві (Закон України «Про господарські товариства», Закон України «Про акціонерні товариства») таке право не закріплене.

Однак слід відмітити, що висловлені позиції як науковців, так і практиків видаються недостатньо переконливими, оскільки в цьому випадку такі самі вимоги (передбачення або законом, або договором) необхідно було б висувати, керуючись п. 4 ч. 1 ст. 611 ЦК України, і до відшкодування майнової шкоди, що, безперечно, призвело б до абсурду. Таким чином, аналіз законодавства і судової практики свідчить про неоднаковість поглядів як у літературі, так і на практиці щодо відшкодування моральної шкоди у випадках порушення договірних зобов'язань у корпоративній сфері.

Натомість В. В. Луць зазначає, що порушення договірних зобов'язань суб'єктами підприємництва може призвести до виникнення моральної шкоди [7, с. 140 – 141]. Оскільки відшкодування моральної шкоди є одним із загальних способів захисту цивільних

прав та інтересів (ст. 16 ЦК), а положення ст. 23 ЦК теж є нормами загальної дії і не пов'язують таке право із закріпленням його у спеціальних нормах законодавства, слід визнати обґрунтованим висновок С. І. Шимон про те, що право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди виникає внаслідок порушення права особи незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства [8, с. 54]. Очевидно, що думка фахівців зводиться до того, що в цих випадках закон пов'язує виникнення моральної шкоди не з порушенням майнових прав, а з посяганням на немайнові права учасників договору в корпоративній сфері.

Тобто, зважаючи на те, що право на відшкодування моральної шкоди, відповідно до ст. 16 ЦК України, належить до універсальних способів захисту цивільних прав, то цілком логічним буде висновок, що будь-який учасник цивільних відносин (в тому числі й корпоративних) на підставі цієї статті може звернутись до суду з вимогою про відшкодування моральної шкоди.

Підсумовуючи, слід зазначити, що розглянуті аспекти відшкодування моральної шкоди за цивільно-правовими договорами в корпоративній сфері свідчать про велику роль у розвитку і вдосконаленні цього правового інституту судової практики та доктринальних тлумачень. Відшкодування моральної шкоди на підставі порушення договірних зобов'язань застосовується судами як засіб правового захисту порушених в основному особистих немайнових прав і благ. До цього слід додати, що перелік благ, які захищаються шляхом відшкодування моральної шкоди, має постійну тенденцію до зростання шляхом судового тлумачення. Не важко й помітити, що питання припустимості відшкодування моральної шкоди, спричиненої неналежним виконанням договірних зобов'язань, було принципово розв'язане на користь окремих видів договорів і що перелік таких договорів постійно зростає.

1. Склоковский К., Ширвис Ю. *Последствия недействительной сделки* [Текст] / К. Склоковский, Ю. Ширвис // Закон. – 2000. – № 6. – С. 112.
2. Скловський К. И. *Гражданский спор: Практическая цивилистика* [Текст] / К. И. Скловский. – М.: Дело, 2002. – С. 177.
3. *Відшкодування моральної та матеріальної шкоди: навч. посіб.* [Текст] / Галянтич М. К., Гриняк А. Б., Дрішлюк А. І., Ківалова Т.

- С. та інші; за ред. М. К. Галянтича. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – С. 120.*
4. Сиротенко С. Е. *К вопросу о договорном и недоговорном характере морального вреда [Текст] / С. Сиротенко // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения: сб. статей и иных материалов / под ред. Р. А. Стефанчука. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 340.*
  5. *Цивільне право України. Академічний курс [Текст]: підручник: у 2-х т. / За ред. Я. М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 388.*
  6. Брагинский М. И., Витрянский В. В. *Договорное право. Книга первая. Общие положения [Текст]: Изд. 3-е, стереотипное / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М.: «Статут», 2001. – С. 779.*
  7. Луць В. В. *Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. – 2-е вид., перероб. і допов. / В. В. Луць. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 140 – 141.*
  8. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. – 2-е вид., перероб. і допов. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т. 1. – С. 54.*

Первомайський О.О.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права Київського
національного університету імені Т.
Шевченка, старший науковий співробітник
відділу проблем приватного права Науково-
дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака
НАПрН України*

ПРОБЛЕМАТИКА ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ» В ЦИВІЛЬНОМУ ТА ГОСПОДАРЬКОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Незважаючи на ту обставину, що сучасна вітчизняна юридична практика вже тривалий час фактично визнає існування такого явища, як злиття та поглинання господарських товариств, можна констатувати, що загальновизнаного наукового відображення цього явища, тобто його поняття, до цього часу не існує.

Звісно, можна згадати кілька наукових досліджень, зокрема дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Н.В. Щербакової «Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств» (Донецьк, 2006) та В. В. Ряботи «Реалізація прав акціонерів при злитті, приєднанні та поглинанні» (Київ, 2008 р.), що мали б досліджувати це поняття, проте в першій роботі відбулася підміна понять, внаслідок чого досліджувалося не злиття та поглинання, а злиття та приєднання господарських товариств, в той час як у другій роботі дослідження проводилося з іншого аспекту, а саме проблем захисту прав учасників акціонерних товариств.

Внаслідок цього, можна сміливо констатувати, що в сучасній вітчизняній юридичній науці, зокрема в цивільному та господарському праві, робляться лише перші кроки у формуванні поняття злиття та поглинання як одиничного та єдиного поняття, що

охоплює своїм змістом такі, на перший погляд відмінні, явища та поняття, як злиття юридичних осіб та придбання майна або корпоративних прав одного господарського товариства іншим.

Існування проблем у розумінні юридичного змісту поняття злиття та поглинання юридичних осіб (господарських товариств), на нашу думку, викликано кількома чинниками, серед яких варто згадати, по-перше, певну догматичність вітчизняного праворозуміння, у тому числі в питаннях корпоративного права, по-друге, первинну економічну природу виникнення та подальшого існування такого явища, як злиття та поглинання господарських товариств.

Так, згадана вище догматичність вітчизняної науки, слугуючи вдалим фільтром для імплементації в її матерію ненаукових чи, щонайменше, невдалих наукових понять, супротивиться поєднанню в межах одного наукового поняття таких складових, як злиття та поглинання, оскільки більш логічним та традиційним в аспекті правових форм припинення юридичних осіб є інший термінологічний та, відповідно, понятійний ряд: злиття, приєднання, поділ, перетворення (ст. 106 ЦК України).

Крім того, стверджуючи про існування злиття та поглинання як самостійного та єдиного наукового поняття, слід визнати, що його формування було первинно пов'язане не з правовими, а економічними чинниками, зокрема об'єктивно існуючою в економіці певних країн, регіонів чи галузей потребі в здійсненні інтеграційних процесів, у результаті яких або шляхом об'єднання (злиття, приєднання) підприємницьких товариств, або у спосіб набуття корпоративних прав та (або) майна відбувалося б створення більш могутніх корпорацій, які були б здатні забезпечити подальший економічний розвиток, відповідно, країни, регіону чи певної галузі економіки.

Власне, виникнення економічної потреби в об'єднанні вже існуючих підприємницьких товариств чи їх майна було обумовлено тією обставиною, що для розвитку економіки вже було не достатньо акціонерної форми залучення капіталу. До того ж значна кількість капіталів та інших активів вже була на той час долучена

до участі в підприємницькій діяльності, а тому виникла потреба в їх концентрації для забезпечення сприятливих умов подальшого економічного розвитку шляхом здійснення зазначених вище об'єднувальних процесів.

При цьому цілком зрозуміло, що поширеність та складність здійснення об'єднання (злиття, приєднання) підприємницьких товариств чи придбання корпоративних прав та (або) майна одного товариства іншим, доволі швидко зумовили необхідність в належному правовому регулюванні цих процесів і, як наслідок з цього, набуло актуальності питання щодо формування правового визначення поняття злиття та поглинання як ключового правового поняття цих процесів.

Підставою для подібного наукового підходу, на нашу думку, є, по-перше, іноземний юридичний досвід, відповідно до якого ці поняття (злиття та поглинання) традиційно поєднуються в єдине поняття. По-друге, в тлумаченні злиття та поглинання переважає акцент на розумінні останніх як угод (правочинів, договорів) зі злиття та поглинання, а отже, це поняття може об'єднувати всі види договорів, укладення яких є необхідним для об'єднання підприємницьких товариств чи придбання їх корпоративних прав та майна. Критерієм, що поєднуватиме ці угоди (правочини, договори), буде відповідна мета: об'єднання підприємницьких товариств чи придбання їх корпоративних прав та майна. Нарешті, по-третє, у вітчизняній науці фактично визнано існування так званих комплексних понять, які охоплюють своїм змістом такого ж роду складні (комплексні) за своєї сутністю явища. Одним із таких явищ і є злиття та поглинання.

Так, досліджуючи поняття злиття та поглинання підприємницьких товариств можна стверджувати, що воно являє собою, перш за все, діяльність цих товариств та їх учасників, спрямовану на об'єднання юридичних осіб та (або) їх майна чи придбання корпоративних прав щодо підприємницьких товариств з метою одержання прав на управління останніми. Зазначена діяльність здійснюється в межах певних корпоративних відносин зі злиття та поглинання. У свою чергу, права та обов'язки, що виникають в

учасників цих відносин, виникають, змінюються та припиняються переважно на підставі відповідних угод (правочинів, договорів) зі злиття та поглинання.

Таким чином, всебічне розуміння поняття злиття та поглинання можливе лише в результаті його витлумачення в аспекті таких понять як діяльність – відносини – угоди (правочини, договори).

Наявність зв'язку між цими аспектами тлумачення поняття злиття та поглинання не викликає сумнівів. Однак при цьому безперечним є й те, що зміст понять «діяльність», «відносини», «угоди (правочини, договори)» є принципово різним. А отже, фактично йдеться про формування трьох окремих тлумачень злиття та поглинання як виду діяльності, як виду корпоративних відносин та як сукупності певних угод (правочинів, договорів).

Водночас слід звернути увагу на доволі важливу обставину: у всіх цих аспектах розуміння поняття злиття та поглинання його дві складові (злиття та поглинання) розглядаються як дві частини цілого – поняття злиття та поглинання.

Більш того, вважаємо, що злиття та поглинання є єдиним явищем, оскільки вони можуть бути визнані двома видами правових засобів (які, у свою чергу, мають внутрішню класифікацію), що використовуються учасниками правовідносин для досягнення згадуваної вище єдиної мети: об'єднання підприємницьких товариств чи придбання їх корпоративних прав та майна. При цьому саме вказана мета й є тією об'єднувальною ланкою, що з'єднує доволі відмінні за своїм змістом явища і поняття: злиття та поглинання.

Наостанок вважаємо, що доречним виглядає поєднання цих частин поняття злиття та поглинання й у межах інституту корпоративного законодавства шляхом комплексного регулювання в межах глав чи розділів відповідних нормативно-правових актів, що регулюють ті чи інші корпоративні відносини, всіх відносин, що виникають у процесі злиття та поглинання.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що доктринальне тлумачення поняття злиття та поглинання перебуває в процесі своєї

еволюції, а тому виглядає цілком слушним долучитися до цього пізнавального процесу шляхом формулювання власних суджень та пропозицій.

Сліпченко С.О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри охорони інтелектуальної
власності, цивільно-правових дисциплін ФБК
Харківського національного університету
внутрішніх справ*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОЧИНІВ

Предмет корпоративного правочину є досить новим явищем для вітчизняної науки цивільного права, перед якою постає завдання не тільки пізнання суті такого правочину, а й пошук методології його дослідження.

Очевидно, що одним із методів пізнання суті предмета корпоративного правочину має стати дедуктивний метод дослідження. Саме він, через загальне поняття «предмет правочину», мав би дозволити визначити поняття предмета корпоративного правочину. Водночас у теорії цивільного права існують декілька позицій щодо його розуміння. Зокрема, як предмет правочину розглядають або певне благо (майно), з приводу якого вчиняється правочин [1, 205], або дії, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину [2, 13], або і дії, що мають бути вчинені, і майно, з яким чиняться відповідні дії [3, 431–432], або правовий режим об'єктів (майна) [4, 109–157], або ті права та обов'язки, щодо виникнення, зміни чи припинення яких вчиняється правочин [5]. Причому остання позиція знайшла своє втілення й у чинному цивільному законодавстві України (ч. 1 ст. 202 ЦК України). І таке розмаїття поглядів, які зазвичай протиставляються один одному, ускладнюють пошук поняття предмета корпоративного правочину.

Тому вважаємо, що для встановлення предмета корпоративних правочинів перш за все необхідно визначитись із загальним поняттям предмета правочину.

I

Використовуючи таку форму логічного мислення, як просте судження, можна зазначити наступне. Якщо сприйняти філософське розуміння предмета як таке, на що спрямована яка-небудь діяльність суб'єкта, де діяльність розуміється як активні чи пасивні дії, то предметом правочину необхідно визнати виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин. Саме на них спрямовуються вольові, правомірні дії особи, яка вчиняє правочин. Такого висновку можна дійти і в результаті іншого умовиводу. Так, якщо предметом правочину є цивільні правовідносини, а цивільні правовідносини – це певні суб'єктивні права та обов'язки (зміст правовідносин), які виникають, змінюються чи припиняються між певними суб'єктами (суб'єктний склад правовідносин) стосовно певних об'єктів (об'єкт правовідносин), то, за суттю, ці елементи структури правовідносин у єдності і складають предмет правочину.

Таким чином, предметом правочину є суб'єктивні права та обов'язки, що виникають, змінюються або припиняються між певними суб'єктами стосовно певних об'єктів, тобто правовідносини.

II

Порівнюючи виведене поняття предмета правочину з поняттями, які були запропоновані в теорії цивільного права чи законодавстві, можна зазначити, що вони розкривають одне й те саме правове явище з різних сторін.

1. Так, аналізуючи позицію, відповідно до якої предметом правочину є суб'єктивні права та обов'язки, можна зробити такі умовиводи.

1.1. Суб'єктивні права та кореспондовані їм обов'язки, щодо яких вчиняється правочин, є нічим іншим, як змістом цивільних правовідносин і являють собою частину (елемент) цілого (правовідносин).

1.2. Поділяючи філософські погляди Гегеля щодо співвідношення цілого та частини, можна стверджувати, що не може існувати правовідносин (цілого) без їх змісту (частини), як і змісту (частини) за межами правовідносин (цілого).

Таким чином, спрямовуючи свої вольові правомірні дії на виникнення, зміну чи припинення певних суб'єктивних прав та кореспондованих їм обов'язків, особа спрямовує їх на виникнення, зміну чи припинення цивільних правовідносин у цілому. Отже, визначення поняття предмета правочину як суб'єктивних прав та обов'язків, щодо яких вчиняється правочин, не суперечить виведеному поняттю в межах запропонованої роботи, а лише акцентує нашу увагу на одному з трьох елементів – змісті правовідносин.

2. Аналіз позиції, за якою предметом правочину є дії, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину, дозволяє дійти подібних до попередніх висновків.

Так, якщо розглядати предметом правочину дії, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину, а дії, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину – це межі (міра) можливої та необхідної поведінки, то очевидно, що останні і вбачаються предметом правочину. У свою чергу, межі (міра) можливої та необхідної поведінки – це суб'єктивні права та обов'язки. Отже, розглядаючи предметом правочину дії, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину, представники такого підходу, по суті, також виходять з того, що предметом правочину є суб'єктивні права та обов'язки. Відмінність між позиціями щодо предмета як дій, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину, та предмета як певних суб'єктивних прав і обов'язків полягає лише в мовній формі їх виразу. Подібність поглядів вказує на відсутність потреби проведення самостійного дослідження підходу, який розглядається, адже висновки будуть подібними.

Таким чином, особа, спрямовуючи правочин на дії, що мають бути вчинені відповідно до укладеного правочину, спрямовує його на виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин у цілому.

3. Розглядаючи позицію, відповідно до якої предметом правочину є певне благо (майно), щодо якого вчиняється правочин, необхідно зазначити наступне. Оскільки об'єкт цивільних відносин являє собою обов'язковий елемент (частину) правовідносин (цілого), а правовідносини (ціле) не можуть існувати без об'єкта (частини), як і частина не може існувати за межами цілого, то логічно дійти висновку, що спрямовуючи свої вольові правомірні дії на об'єкт (частину), з приводу якого вчиняється правочин, особа спрямовує їх на виникнення, зміну чи припинення цивільних правовідносин у цілому.

Отже, визначення поняття предмета правочину як об'єкта також не суперечить виведеному поняттю в межах даної роботи, а лише акцентує увагу на одному з трьох елементів – об'єкті правовідносин.

4. Критичний аналіз позиції, відповідно до якої предметом правочину є правовий режим об'єктів (майна), дозволяє стверджувати, що встановлення правового режиму об'єктів є встановленням визначеної поведінки між певними особами з приводу тих чи інших благ [6, с. 298]. У свою чергу, визначена поведінка (зміст) між певними особами (суб'єктний склад) з приводу благ (об'єкт) являє собою цивільні правовідносини. Таким чином, встановлення правового режиму об'єктів – це встановлення, зміна чи припинення цивільних правовідносин.

III

Якщо загальне поняття предмета правочину як цивільних правовідносин сприйняти за істинне, то, використовуючи дедуктивний метод дослідження, логічно дійти висновку, що предметом корпоративного правочину є корпоративні правовідносини. Отже, спрямовуючи свої правомірні вольові дії на виникнення, зміну чи припинення корпоративних правовідносин, особа, яка вчиняє корпоративний правочин, спрямовує їх на певні суб'єктивні корпоративні права та обов'язки (зміст корпоративних правовідносин), які мають виникнути, змінитися чи припинитися між певними суб'єктами корпоративних правовідносин стосовно певних об'єктів корпоративних правовідносин.

Зроблений висновок свідчить про необхідність подальшого дослідження не тільки поняття корпоративних правовідносин, а й окремих його елементів, зокрема їх змісту, суб'єктного складу та об'єкта. Адже очевидно, що визначення поняття об'єкта корпоративних правовідносин дозволить установити не тільки зміст тих прав та обов'язків, які виникатимуть, змінюватимуться чи припинятимуться щодо їх об'єкта, а й природу. У свою чергу, зміст, природа суб'єктивних прав та обов'язків, які виникатимуть, змінюватимуться чи припинятимуться, дозволять сформулювати поняття корпоративних правовідносин як предмета правочину.

1. Агарков М. М. *Избранные труды по гражданскому праву* : в 2 т. – Т. 1 / Агарков М. М. – М. : ЦентрЮрИнфо Р, 2002. – 452 с.
2. *Гражданское право* : в 2 т. – Т. 2. – Полутом 1 : учебник / отв. ред. проф. Е. А. Суханов. – М. : БЕК, 2000. – 704 с.
3. *Гражданское право*. – Ч. 1 : учебник / под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. – М. : Юристъ, 2000. – 528 с.
4. Сенчищев В. И. *Объект гражданського правоотношения // Актуальные вопросы гражданского права / Под ред. М. И. Брагинского; Исследовательский центр частного права. Российская школа частного права*. – М.: Издательство «Статут», 1998. – С. 109–157.
5. Федоренко Н.В. *Сделки с имуществомными правами: проблемы реституции* // Н.В. Федоренко, Л.В. Лапач [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fassko.arbitr.ru/novosti/vestnik/archive/14337.html>.
6. *Российское гражданское право* : учебн. : в 2 т. – Т. I : *Общая часть. Вещное право. Наследственное право. Интеллектуальные права. Личные неимущественные права* / отв. ред. Е. А. Суханов. – М.: Статут, 2010. – 958 с.

Цікало В.І.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА УЧАСТІ У СПІВВІДНОШЕННІ ІЗ КОРПОРАТИВНИМ ПРАВОЧИНОМ

Право участі в товаристві (ст. 100 ЦК України) характеризується цілим рядом особливостей його здійснення.

Здійснення права участі в товаристві є безумовним і не залежить від входження до складу органів управління товариством.

Право участі не залежить від вчинення корпоративного правочину. Воно також не пов'язане із обранням або призначенням (входженням) до вищого органу управління товариством. Учасник товариства бере участь в діяльності його вищого органу управління на підставі набуття статусу учасника, а не на підставі корпоративного правочину чи входження до складу будь-якого органу товариства.

Право на участь в управлінні товариством за його суб'єктом поділяється на два види:

- 1) право на участь в управлінні, яке належить лише учасникам товариства (право участі);
- 2) право на участь в управлінні, яке може належати іншим особам (право на участь в діяльності органів товариства, які не належать до вищого органу управління).

Згідно з положеннями чинного цивільного законодавства України учасник товариства має право на участь в діяльності наглядової ради, виконавчого органу чи ревізійної комісії за умови його обрання або призначення до складу цих органів загальними зборами учасників чи засновником, якщо товариство створене одною особою. Право на участь в діяльності перелічених органів товариства виникає в особи не з моменту набуття статусу учасни-

ка, а з моменту її обрання або призначення до складу цих органів. Обрання або призначення до органу управління товариством охоплюється спільним для них поняттям – «входження» до їх складу. Іншими словами, особа вважається такою, що увійшла до складу органу товариства, за умови її обрання або призначення учасниками (засновником).

У ч.ч. 1 і 2 ст. 23 Закону України «Про господарські товариства» та ч. 2 ст. 13 Закону України «Про акціонерні товариства» термін «склад органу» вживається лише щодо виконавчого органу, ревізійної комісії, а також наглядової ради, однак не застосовується до загальних зборів. На думку законодавця, загальні збори товариства не мають складу. Відповідно до ч.1 ст. 159 ЦК України у загальних зборах акціонерів мають право брати участь усі його акціонери незалежно від кількості і від виду акцій, що їм належать.

Право участі в товаристві здійснюється кожним учасником і не обумовлюється обранням або призначенням (входженням) до вищого органу управління чи вчиненням корпоративного правочину.

У зв'язку із цим спірною видається позиція Конституційного Суду України, відображена у рішенні від 13.03.2012 року у справі № 1-14/2012 (справа щодо конституційності положень закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»), яким визнано конституційним положення п.2 ч.1 ст. 7 цього закону в частині заборони суб'єктам відповідальності за корупційні правопорушення входити до складу органу управління підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку, за винятком встановлення заборони вказаним особам брати участь у загальних зборах такого підприємства чи організації.

Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» не встановлено заборони брати участь у загальних зборах товариства. Участь у загальних зборах товариства не вважається входженням до їх складу, оскільки не залежить від обрання або призначення учасника до цього органу, який не має складу.

Здійснення права участі в товаристві можливе лише разом (спільно) з іншими його учасниками.

У товариствах, які діють у складі двох та більше учасників, право участі здійснюється ними разом (спільно) на засіданні вищого органу управління – загальних зборах. Корпоративні правочини не є передумовою спільного здійснення права участі.

На відміну від «осіб, які діють спільно» відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» (п.12 ст. 1), передумовою спільного здійснення права участі є не правочин, а наявність правомочності загальних зборів.

Згідно із законом про господарські товариства загальні збори визнаються правомочними, якщо в них беруть участь учасники, що мають відповідно до статуту товариства більшу ніж визначена кількість голосів. У зв'язку з цим положення установчих документів товариства, які встановлюють інші правила щодо визначення кворуму, є такими, що суперечать закону і не підлягають застосуванню. Відсутність кворуму на загальних зборах є безумовною підставою для визнання в судовому порядку прийнятих загальними зборами рішень недійсними (п. 25 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів»).

Здійснення права участі в товаристві відбувається в межах встановленої компетенції вищого органу управління.

Компетенція вищого органу управління товариства встановлюється порядком денним, який попередньо затверджується самими учасниками товариства або одним із його органів. Вчинення корпоративного правочину здійснюється у межах відповідного рівня цивільної дієздатності особи (осіб), що його вчиняє (вчиняють).

Відповідно до ч.6 ст. 42 Закону України «Про акціонерні товариства» загальні збори не можуть приймати рішення з питань, не включених до порядку денного.

Здійснення права участі в товаристві не має особистого (самостійного) характеру, а можливе й через призначеного представника.

Згідно із ч.1 ст. 100 ЦК України право участі в товаристві є особистим немайновим правом. За загальним правилом, встановленим у ч.1 ст. 272 ЦК України, фізична особа здійснює особисті немайнові права особисто.

Разом з тим відповідно до ч.3 ст. 159 Цивільного кодексу України акціонер має право призначити свого представника для участі у загальних зборах акціонерів. Представник може бути постійним чи призначеним на певний строк. Акціонер має право у будь-який момент замінити свого представника у вищому органі товариства, повідомивши про це виконавчий орган акціонерного товариства.

Правомірність дій представника при здійсненні права участі залежить від дійсності правочину щодо видачі довіреності.

У разі, якщо довіреність акціонера на право участі та голосування на загальних зборах оформлена (складена або посвідчена) з порушенням встановлених законодавством вимог, особа, на ім'я якої видана довіреність, не має повноважень на участь та голосування на загальних зборах. У зв'язку з цим голоси акціонера, передані за такою довіреністю, не можуть враховуватися при визначенні кворуму на загальних зборах та результатів голосування.

У ст. 100 ЦК України встановлено ще одну особливість здійснення права участі. Зокрема, воно не може окремо передаватися іншій особі.

Призначення представника для участі у загальних зборах акціонерів не вважається переданням цього права акціонером іншій особі. У разі призначення представника, який бере участь у зборах, передання права участі не відбувається. За допомогою представництва учасник товариства на підставі правочину доручає представникові повноваження щодо здійснення його права участі у товаристві. Суб'єктом права участі в таких випадках продовжує залишатися учасник товариства.

Здійснення права участі в товаристві залежить від розміру частки учасника в статутному капіталі товариства.

Здійснення права участі в товаристві визначається розміром належної учаснику частки у статутному капіталі. На вчинення

корпоративних правочинів частка учасника в статутному капіталі товариства, як правило, не впливає.

Відповідно до ч.4 ст. 58 Закону України «Про господарські товариства» учасники мають кількість голосів, пропорційну розміру їх часток у статутному капіталі. Офіційне тлумачення наведеного законодавчого положення міститься в рішенні Конституційного Суду України від 05.02.2013 року № 1-рп/2013 (справа щодо офіційного тлумачення положень ч. 4 ст. 58, ч. 1 ст. 64 Закону України «Про господарські товариства»).

Згідно із цим рішенням при визначенні повноважності загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю та результатів голосування за прийняття їх рішень враховується кількість голосів учасників, визначена пропорційно розміру їх часток у статутному капіталі, що встановлений статутом товариства з обмеженою відповідальністю, незалежно від вартості реально внесених (сплачених ними) вкладів тільки протягом першого року з дня державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю.

Зміст рішення Конституційного Суду України дає підстави стверджувати, що здійснення права участі залежить не лише від арифметичного розміру частки в статутному капіталі товариства, але й від її реальної вартісної оцінки (фактичного внесення вкладу в повному розмірі).

Норма про залежність здійснення права участі від розміру частки у статутному капіталі міститься у ч.1 ст. 42 Закону України «Про акціонерні товариства»: одна голосуюча акція надає акціонеру один голос для вирішення кожного із питань, винесених на голосування на загальних зборах акціонерного товариства.

Здійснення права участі в товаристві є передумовою для здійснення інших прав учасників товариства.

Інші права учасників товариства можуть бути ними здійснені за умови, якщо попередньо здійснювалося право участі. Вчинення корпоративного правочину може бути передумовою здійснення прав учасників товариства, однак не є обов'язковим.

Для прикладу, відповідно до чинного законодавства України право на одержання дивідендів може бути здійснено з моменту прийняття рішення загальними зборами товариства про затвердження звіту за рік та виплату дивідендів.

Зокрема, відповідно до ч.2 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства» виплата дивідендів здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства.

Згідно із п. 35 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» господарські суди вправі приймати рішення щодо виплати учаснику частки прибутку (дивідендів) лише у разі невиплати господарським товариством дивідендів на підставі рішення загальних зборів або їх виплати в меншому розмірі, ніж передбачено відповідним рішенням. У разі, якщо загальні збори прийняли рішення не розподіляти прибуток товариства, господарський суд не може підмінити вищий орган управління товариства і втручатися в господарську діяльність товариства.

Здійснення права участі в товаристві виступає підставою створення правових наслідків не лише для суб'єкта цього права, але й для інших учасників.

Здійснюючи своє право участі, учасники товариства створюють, змінюють та припиняють права та обов'язки не лише для себе особисто, але й для інших учасників. Корпоративні правочини є підставою виникнення прав та обов'язків лише осіб, які їх вчинили.

Правові наслідки здійснення права участі встановлюються в законодавстві України шляхом визначення обов'язків осіб, на яких вони поширюються. Наприклад, згідно із ч.1 ст. 117 ЦК України учасники господарського товариства зобов'язані виконувати рішення загальних зборів.

Калаур І.Р.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України

СВОБОДА ДОГОВОРУ ЯК ПРОЯВ ДИСПОЗИТИВНОСТІ В РЕГУЛЮВАННІ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Досвід роботи з нормами українського корпоративного законодавства, а також практика розгляду корпоративних спорів зумовлює необхідність науково-теоретичного дослідження питання реалізації в корпоративних відносинах однієї із засад сучасного цивільного правопорядку – свободи договору. Проблемність поставленого питання в українських умовах зумовлена протистоянням між задекларованим принципом свободи договору (ст. 627 ЦК України) та жорсткістю законодавства про господарські товариства, яке обмежує можливість їхніх учасників застосовувати договірні форми для здійснення і захисту їхніх корпоративних прав.

Метою нашої наукової роботи є дослідження легальних та доктринальних підходів до розв'язання питання щодо меж застосування принципу свободи договору в регулюванні корпоративних відносин.

Сутність принципу свободи договору «розкривається насамперед через співвідношення актів цивільного законодавства і договору (ст. 6 ЦК): сторони у договорі мають право врегулювати ті відносини, які не визначені у положеннях актів цивільного законодавства, а також відступати від положень, що визначені цими актами, і самостійно врегулювати свої відносини, крім випадків, коли в актах законодавства міститься пряма заборона відступів від передбачених ними положень або обов'язковості для сторін

положень актів цивільного законодавства впливає з їхнього змісту чи суті відносин між ними» [1, с.152].

Проте зазначені можливості у сфері корпоративних відносин зреалізуються на практиці без особливої наполегливості з наступних причин. По-перше, українське законодавство, яке регулює порядок створення, діяльність та припинення господарських товариств, не містить прямих вказівок на можливість укладання між учасниками господарських товариств договорів, які б дозволяли встановлювати свої «правила гри» на предмет управління товариством, здійснення учасниками майнових корпоративних прав, залучення інвесторів тощо. Правові норми таких законодавчих актів сконструйовані за моделлю імперативних приписів, що створює зазвичай перешкоди у свободі вибору правил поведінки. Тобто корпоративне право України складається переважно з імперативних норм, заборон та приписів. Виняток із цього масиву імперативних норм складає ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» [2], відповідно до якої статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі в загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання. Вказана норма спрямована насамперед на вирішення проблеми забезпечення кворуму загальних зборів акціонерів за наявності в товаристві акціонерів з конкуруючими інтересами шляхом укладання між ними договору про взяття додаткових обов'язків, у тому числі обов'язку участі в загальних зборах [3, с. 20].

Проте це не зняло тих проблем, які супроводжують акціонерні угоди, і не надалоїм автоматично «зеленого світла». Більше того, такі угоди є доволі своєрідним засобом впливу акціонерів на встановлення іншого правового режиму, ніж передбаченого в Законі, завдяки чому складається паралельне регулювання корпоративних відносин – з боку нормативно-правових актів (закону та внутрішньокорпоративних актів, у тому числі рішень органів АТ) та договору між акціонерами (акціонерної угоди) [4, с. 184].

По-друге, однозначну і таку, що не синхронізується із сутністю принципу свободи договору, позицію зайняли вищі судові інстанції. Так, у рекомендаціях від 28.12.2007 року № 04-5/14 ВГСУ дійшов висновку, що питання корпоративного управління можуть бути врегульовані угодою, укладеною між акціонерами, тільки у випадках, прямо передбачених законодавством України. При цьому такі угоди не можуть змінювати норми закону або статуту товариства, обмежувати права інших акціонерів. У разі укладення угод з питань, які підлягають регулюванню законом або статутом товариства, ці положення угод можуть бути визнані судом недійсними.

На думку ВГСУ, норми законодавства, що регулюють порядок формування органів акціонерного товариства та порядок голосування на загальних зборах, є імперативними. Акціонери не вправі своїми угодами визначити інші правила, ніж ті, які зазначені в цих нормах. Крім того, вони не можуть підпорядковувати стосунки з управлінням товариством іноземному праву, оскільки відповідно до ст. 25 Закону «Про міжнародне приватне право» особистим законом юридичної особи вважається право держави місцезнаходження такої юридичної особи [5].

Подібну позицію зайняв і Пленум ВСУ. У постанові від 24.10.2008 року, зокрема, зазначено, що норми, які регулюють відносини між засновниками (учасниками) господарських товариств щодо формування його органів, визначення їх компетенції, процедури скликання загальних зборів та визначення порядку прийняття рішень на зборах, є імперативними, а їх недотримання є порушенням публічного порядку. Крім того, він визнав нікчемними акціонерні угоди, що передбачають підпорядкування відносин щодо управління товариством іноземному праву і заборонив передавати корпоративні спори, пов'язані з діяльністю українських господарських товариств, на розгляд міжнародним комерційним арбітражним судам [6].

Неоднозначну позицію у вирішенні питання щодо впровадження механізмів договірної регуляції корпоративних відносин зайняла юридична доктрина. Аналіз наукових праць, при-

свячених вказаній тематиці, доводить однаковість дослідників у потребі лібералізації вітчизняного законодавства щодо акціонерних договорів, оскільки надмірна імперативність у регулюванні діяльності таких господарських товариств не завжди відповідає їх інтересам. Проте межі такої лібералізації окреслюються неоднозначно. Так, О. М. Вінник, аналізуючи досвід законодавства країн з розвиненими ринковими відносинами, пропонує удосконалити вітчизняне корпоративне законодавство шляхом визначення відкритого кола відносин, що можуть регулюватися такими угодами [3, 25]. З нашого погляду, запропонований варіант вирішення поставленого питання не співзвучний із загальнодозвільним принципом регулювання суспільних відносин, який передбачає законодавче визначення заборон, а не можливостей. Водночас такий стан правої регламентації приречений на постійні зміни до законодавства і «сковує нормотворчість учасників обігу, наштотуючи їх на думку про те, що за них повинен думати законодавець ...» [7, с. 156].

Більш ліберальну позицію у вирішенні поставленого завдання зайняв Ю. М. Жорнокуй. Досліджуючи значення акціонерних договорів у попередженні корпоративних спорів, дослідник зазначає, що вони дозволяють використовувати договірні механізми для узгодження волі з істотних питань діяльності корпорації, що дозволяє акціонерам здійснювати свої права найбільш прийнятним для них способом. Проте в системі регуляторів поведінки учасників товариств акціонерним договорам відводиться доповнювальна роль до закону і статуту [8, с. 82]. Таким чином, під сферу договірної регуляції підпадає та частина корпоративних відносин, яка не регламентована законом чи статутом товариства. Така доктринальна позиція матиме право на існування за умови законодавчого визначення меж дозволеної поведінки учасників товариства, оскільки «цивільно-правове регулювання є змістовним лише тоді, коли начало диспозитивності має визначені межі, тобто існує певний набір приписів, безумовно обов'язкових до виконання, і не передбачають ініціативного виходу за їх межі».

Свою застережливу позицію з приводу імплементації договірному регулюванню в корпоративні відносини висловила Спасибо-Фатєєва І. В.: «Необхідно уникати паралельності регулювання, підміни корпоративних канонів договірними механізмами. Не можна допускати й змішання корпоративних і договірних відносин, законного, корпоративного і договірного регулювання при тому, що в принципі наше законодавство ще не визначилося однозначно з предметом регулювання (чи можуть до сфери регулювання належати організаційні відносини, в тому числі організаційні договори, і якщо можуть, то наскільки до них застосовні всі правові механізми звичайних зобов'язальних, тобто майнових, договорів). Потребує виваженої оцінки й співвідношення дії принципу свободи договору з обмеженнями прав акціонерів, введення для них додаткових обов'язків, чим породжується нерівність акціонерів. Тим паче, що це відображається не лише на акціонерах, які уклали угоду, а й на інших акціонерах (як правило, міноритаріях), які внаслідок цього позбавляються прав, наданих їм Законом про АТ (наприклад, на примусовий викуп у них акцій). Слід враховувати й аксіоматичне правило про «права на акцію» і «права з акції». І якщо про права на акцію можна домовлятися як про об'єкт цивільних прав, то це абсолютно не очевидно стосовно прав з акції, домовлятися про які якщо й допустимо, то вкрай обережно і виважено, оскільки щодо них діють корпоративні норми» [4, с. 190].

Підсумовуючи, слід зауважити, що сучасне корпоративне законодавство з його імперативними приписами та локальне корпоративне регулювання стають тісними для сучасних корпоративних відносин. З метою забезпечення оперативної відповідності динаміки корпоративних відносин потребам ринкових видозмін визріває потреба впровадження можливості договірному регулюванню у ті сфери корпоративного життя, які не регламентовані законом та статутом товариства. Основним у вирішенні поставленого завдання є визначення меж свободи вибору правил поведінки особами, які укладатимуть відповідні угоди.

1. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України [Текст]: У 2 т. – 2-е вид., перероб. доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т. II. – 1088 с.*
2. *Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради. – 2008. – № 50-51, – Ст.384.*
3. *Вінник О. Акціонерні угоди [Текст] / О.Вінник // Юридична Україна. – 2010. – №5. – С. 20-27.*
4. *Спасибо-Фатєєва І. Акціонерні угоди [Текст] / І. Спасибо-Фатєєва // Право України. – 2009. – № 12. – 182-190 с.*
5. *Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин: Рекомендації президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 № 04-5/14: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vgsu.arbitr.gov.ua/news/245/>*
6. *Про практику застосування розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного суду України від 24 жовтня 2008 року: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.*
7. *Корпоративное право: Акционерные проблемы теории и практики [Текст] / под. общ. Ред В. А. Белова. – М.: Издательство Юрайт, 2009 – 687 с.*
8. *Жорнокуй Ю. М. Акціонерний договір як спосіб попередження корпоративних конфліктів у акціонерних товариствах [Текст] / Ю. М. Жорнокуй // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2012. – Т.17.Вип. – С. 78-84.*

Щербакова Н.В.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету*

ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ДОГОВОРІВ ПРО ЗЛИТТЯ (ПРИЄДНАННЯ)

Для багатьох українських суб'єктів господарювання проведення злиття та приєднання сприяє зміцненню позицій на ринку, поглибленню та розширенню спеціалізації виробництва, зниженню виробничих витрат, і, як наслідок, підвищенню конкурентоз-

датності продукції, а в окремих випадках являють собою чи не єдину можливість реалізації стратегії зовнішнього зростання.

Проблеми правового регулювання злиття та приєднання розглядалися в працях Б. П. Архіпова, О. М. Вінник, А. Є. Єфименка, В. С. Єм, Д. В. Жданова, О. Р. Кібенко, А. В. Коровака, В.М.Кравчука, І. М. Кучеренко, Д. В. Ломакіна, І. В. Спасібо-Фатєєвої та інших. Між тим доопрацювання потребують етапи проведення злиття (приєднання), зокрема укладання договору про злиття (приєднання) між господарськими товариствами.

Однією із підстав виникнення реорганізаційного правовідношення між акціонерними товариствами при злитті та приєднанні виступає договір про злиття (приєднання) (ст. 81 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Договірний характер відносин щодо злиття та приєднання визнається і в науковій літературі, проте природа та галузева належність договорів про злиття (приєднання) визначається вченими по-різному. Так, одні автори, зокрема Н. В. Козлова [1, с.114], В. С. Єм [2, с.323], Д. В. Жданов [3, с.51], вважають, що договори про злиття (приєднання) є різновидами договору простого товариства. Інші – підкреслюють спорідненість, але не тотожність таких договорів (А. В. Коровайко [4, с.60; 5, с.55]); вказують на те, що вони «виконують роль» засновницьких договорів (І. В. Спасібо-Фатєєва [6, с.6]) або взагалі є самостійними договорами (Д. В. Ломакін [7, с.50], Б. П. Архіпов [8, с.42], І. Н. Кучеренко [9, с. 60]).

Прибічники визнання договорів про злиття (приєднання) різновидом договору про спільну діяльність (договору простого товариства) (Н. В. Козлова, В. С. Єм, Д. В. Жданов) стверджують, що сторони в договорах про злиття (приєднання) зобов'язуються спільно діяти для досягнення відповідної загальної мети, як і в договорі про спільну діяльність (договорі простого товариства). Загальну мету сторін договору при злитті вони вбачають в створенні нової юридичної особи (правонаступника організацій, що зливаються) та передачі активів і пасивів знову створеній юридичній особі, а при приєднанні – в припиненні юридичної особи,

що приєднується, та передачі всіх майнових та немайнових прав і обов'язків до юридичної особи, що приєднує [1, с. 115; 2, с. 324].

Проте навряд чи можна погодитися із висловленою точкою зору про наявність підстав для віднесення договорів про злиття (приєднання) до зобов'язань із спільної діяльності (простого товариства). По-перше, в договорі про злиття створюється новий суб'єкт – юридична особа, тоді як в договорі про спільну діяльність (договорі простого товариства) учасники зобов'язуються спільно діяти для досягнення певної мети без створення юридичної особи (ч. 1 ст.1130 ЦК України). По-друге, за договором про злиття (приєднання) внесення вкладів не відбувається, не створюється і спільне майно учасників, на відміну від договору простого товариства, в якому учасники вносять вклади в спільну діяльність (ст.1133 ЦК України). Майно, яке належало одним юридичним особам, за договором про злиття (приєднання) повністю переходить до іншої знову створеної юридичної особи та стає її власністю, тоді як в договорі про спільну діяльність виникає правовий режим спільної власності (ч.1 ст.1134 ЦК України). По-третє, договори про злиття (приєднання) опосередковують перехід всього комплексу прав та обов'язків від однієї юридичної особи до іншої, тобто має місце універсальне правонаступництво. Названа особливість досліджуваних договорів є несумісною із договором про спільну діяльність (договором простого товариства), який ні за яких обставин не є підставою для універсального правонаступництва. Більш того, перехід від однієї сторони до іншої всього комплексу прав та обов'язків повинен був би означати припинення договору про спільну діяльність, так як його стороною залишився б тільки один учасник. По-четверте, договори про злиття (приєднання) автоматично припиняються з моменту державної реєстрації знову створеної юридичної особи (при злитті) чи з моменту державної реєстрації змін установчих документів товариства (при приєднанні); тоді як договір про спільну діяльність укладається для встановлення довготривалих партнерських відносин [9, с.97] і припиняється із спливом строку дії договору,

досягненням спільної господарської мети або у зв'язку із настанням обставин, за яких досягнення мети є неможливим.

Представники другої точки зору, які визнають договір про злиття різновидом договору про створення господарського товариства, підкреслюють їх головну схожість – втрачають силу з моменту державної реєстрації товариства як юридичної особи, тобто із досягненням визначеної мети. Проте А. В. Коровайко слушно вказує на істотну різницю між цими двома договорами – це їх суб'єктний склад [4, с.60; 5, с.55]. Дійсно, сторонами договору про створення господарського товариства виступають фізичні та (або) юридичні особи, що уклали договір та набули статусу і прав учасників знову створеної юридичної особи. В той же час спірною убачається думка вказаного автора, що засновниками при злитті виступають учасники об'єднуючих товариств, які ухвалюють статут та формують керівні органи знову створеного товариства на загальних зборах. Саме відсутність такої фігури як засновник є однією із відмінних рис злиття як самостійної форми створення суб'єктів корпоративного типу, а також приєднання, при якому ніякого нового суб'єкта права не створюється.

Крім того, правовим результатом договору про злиття (приєднання) господарських товариств є перехід всього комплексу прав і обов'язків сторін, що не притаманно договору про створення господарського товариства, де сторони передають тільки частину свого майна як вклад для формування статутного капіталу утворюючого суб'єкта, а інша частина залишається у власності засновників задля зменшення ризиків неотримання доходів від вкладеного майна. Відмежовуються ці договори і за своїми правовими наслідками виконання. Сторони договору про злиття після створення нового господарського товариства припиняють своє існування. Сторонами договору про приєднання є господарські товариства, одне із яких приєднується та припиняє своє існування як суб'єкт права. В той же час сторони договору про створення товариства продовжують своє існування та отримують додатковий елемент свого статусу – стають засновниками господарського товариства.

Наведені аргументи дозволяють підтримати висновок І. М. Кучеренко, що ці договори мають більше рис відмінних, ніж схожих [8, с.60]. Д. В. Ломакін взагалі пропонує відносити договори про злиття (приєднання) до договорів четвертої групи [6, с.50], які в останні часи запропоновано виокремлювати в якості договорів загальноцільового типу поряд із традиційно визнаними: на передачу майна; на виконання робіт; з надання послуг.

При цьому виділяють різні цілі, які переслідують сторони договору про злиття (приєднання). Так, на думку Б. П. Архіпова, метою таких договорів є лише створення та припинення юридичних осіб, яке не зачіпає їх поточної діяльності [7, с.43]. А. В. Коровайко [4, с.61], Д. В. Жданов [3, с.51] вважають, що головною метою договору про злиття є створення нового суб'єкта задля зміцнення своїх позицій на відповідному ринку товарів, робіт, послуг, тоді як метою договору про приєднання – придбання цілісного майнового комплексу господарським товариством, до якого відбувається приєднання іншого товариства. Деяко інакше визначає правову мету договору про злиття (приєднання) О. В. Бакуліна. До правових цілей вона відносить: (1) захист прав суб'єктів (товариств, що реорганізуються, та учасників) від можливих зловживань та порушень з боку контрагентів за договором про злиття (приєднання); (2) взаємне багатостороннє врегулювання всіх істотних умов, на яких буде здійснюватися реорганізація шляхом злиття або приєднання [10, с.24]. Проте навряд чи можна погодитися із оцінкою учасників як контрагентів. Контрагентами можна вважати сторони договорів, які опосередковують відносини товарообігу, де сторони мають різновекторні інтереси. Зовсім по-іншому відбувається в договорах про злиття (приєднання). Саме тому що сторони переслідують спільну мету, це дозволяє зробити виняток із загального правила та визнати сторони партнерами, а не контрагентами.

У свою чергу Д. В. Ломакін вважає, що спільною метою договору про злиття (приєднання) є забезпечення проведення реорганізації юридичних осіб, яка опосередковує процедуру універсального правонаступництва [6, с.52], а наявність загальної мети

дозволяє включити їх в самостійну договірну групу, яка отримала назву договорів загальноцільового характеру.

Таким чином, слід зазначити, що договорам про злиття (приєднання) притаманні не різні, а одна й та ж мета, яку можна вважати метою реорганізаційних договорів взагалі. Вважаємо, що забезпечується проведення реорганізації, а, відповідно, і є метою, - шляхом координації дій з її проведення. В той же час навряд чи така координація здійснюється тільки задля передачі всього комплексу прав і обов'язків, оскільки менш клопітливим буде придбання майнового комплексу, аніж проведення реорганізаційних процедур із комплексом відповідних обов'язкових заходів. Більш того, не завжди результатом реорганізації є збільшення активів суб'єкта. Убачається, що правова мета в такому контексті буде спрямована на досягнення мети економічної, яка закладена в основі таких договорів та зводиться до зміцнення позиції на ринку реорганізованого суб'єкту. Такий результат можливо досягти не тільки збільшенням потужності господарюючого суб'єкту за рахунок збільшення активів товариств, що реорганізувалися, але й за рахунок розширення ринку збуту, віддалення конкурентів з ринку, тощо. Згодом все це призводить до отримання так званого позитивного економічного ефекту, який в економіці прийнято називати синергією, та чим вище рівень отриманого прибутку, тим більш ефективно використовується майно.

Отже, на самостійність договорів про злиття (приєднання) вказують характерні ознаки: мета – координація дій учасників для забезпечення проведення злиття (приєднання); суб'єктний склад – господарські товариства; ускладнений предмет – узгоджені дії товариств щодо забезпечення проведення комплексу реорганізаційних заходів з передачі майна від правопередників до правонаступника [11, с.90-91]. Вказані ознаки свідчать про організаційно-управлінський характер цього договору [12, с.162], який слід вважати корпоративним (порядок погодження умов відбувається шляхом погодження волі всіх учасників) та відносити до договорів загальноцільового типу.

На підставі виявлених ознак договорів про злиття (приєднання) пропонується розглядати як угоду двох або більше господарських товариств, яка спрямована на координацію спільних дій щодо створення нового товариства (при злитті) або проведення структурних змін на основі об'єднання майна (цілісних майнових комплексів). Визначення цих договорів сприятиме відмежуванню договорів про злиття (приєднання) від інших суміжних договорів, конкретизації поведінки суб'єктів, що реорганізуються.

1. Козлова Н.В. *Создание юридических лиц: взгляд в будущее // Хозяйство и право. – 2000. – № 1. – С. 106-116.*
2. Ем В.С., Козлова Н.В. *Гражданское право / Под общ. ред. проф. Е.А. Суханова. Том II. Полутом 2. – 2-е изд. – М.: БЕК, 2002. – 517 с.*
3. Жданов Д.В. *Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации. – М.: Лекс-Книга, 2002. – 302 с.*
4. Коровайко А.В. *Реорганизация хозяйственных обществ. – М.: НОР-МА, 2001. – 112 с.*
5. Коровайко А.В. *Договоры о слиянии и присоединении хозяйственных обществ // Хозяйство и право. – 2001. – № 2. – С. 53-59.*
6. Ломакин Д.В. *Договоры о создании и реорганизации юридических лиц // Законодательство. – 2004. – № 2. – С. 44-52.*
7. Архипов Б.П. *Реорганизационные договоры о слиянии и поглощении акционерных обществ // Законодательство. – 2002. – № 10. – С. 42-54.*
8. Кучеренко І.М. *Організаційно-правові форми юридичних осіб. – К.: ДП «Юрид.вид-во «Аста», 2004. – 327 с.*
9. Резнікова В.В. *Правове регулювання спільної господарської діяльності в Україні: дис. на здобут. ступ. канд. ... юрид. наук: 12.00.04. за спец. «господарське право, господарське-процесуальне право» / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 242 с.*
10. Бакулина Е.В. *Решение о реорганизации и реорганизационный договор: содержание, условия и порядок принятия (утверждения) // Законодательство. – 2004. – № 11. – С. 23-32.*
11. Щербакова Н.В. *Правовое регулирование слияния и присоединения хозяйственных обществ: Монография – Донецк: «Вебер», 2007. – 258 с.*
12. Красавчиков О.А. *Гражданские организационно-правовые отношения // Антология уральской цивилистики (1925-1989): Сб. науч. ст. – М.: Статут, 2011. – С. 156-182.*

Єфименко Є.П.

кандидат юридичних наук

Попов Ю.Ю.

*головний експерт із правознавства Центру
комерційного права*

ЗНАЧНІ ПРАВОЧИНИ ТА ПРАВОЧИНИ З ЗАІНТЕРЕСОВАНІСТЮ У ПРОЕКТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ № 2011-1 «ПРО ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ТА ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ»

Відсутність механізму вчинення значних правочинів та правочинів із заінтересованістю призводить до вилучення прибутків товариств та інвестованих учасниками коштів недобросовісними менеджерами або контролюючими учасниками. Це створює атмосферу взаємної недовіри між учасниками, яка стимулює виведення активів при перших ознаках фінансових проблем, що може перетворитися на ланцюг неплатежів та банкрутств, який може набути рис саморозкручуваної спіралі із великим руйнівним потенціалом.

Наразі правила вчинення значних правочинів та правочинів із заінтересованістю передбачені лише у Законі України «Про акціонерні товариства». Проектом Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [1] відповідні правила передбачається встановити і щодо товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Значні правочини

Проектом передбачається, що правочин товариства, вартість предмета якого перевищує 25% вартості активів товариства, визнається значним правочином та має укладатися (вчинятися) в особливому порядку (ч. 1 ст. 45). Це пов'язано із тим, що значні правочини стосуються великої частки майна товариства і можуть

мати вирішальний вплив на подальшу долю товариства. З огляду на необхідність забезпечення належної гнучкості регулювання та можливості пристосування норм закону до індивідуальних потреб окремих товариств, проектом передбачена можливість встановлення статутом товариства додаткових критеріїв для визнання правочину значним (ч. 1 ст. 45). Наприклад, це можуть бути певні види активів, скажімо, нерухомість чи транспортні засоби.

Проектом пропонується встановити можливість вчинення окремих категорій значних правочинів за рішенням наглядової ради, якщо це передбачено статутом (ч. 2 ст. 45), за умови, що вартість майна є меншою 35% вартості активів товариства (ч. 3 ст. 45).

Одним із найпоширеніших засобів обходу вимог закону про укладення значних правочинів є поділ правочину на кілька взаємопов'язаних правочинів, кожен із яких за формальними ознаками не підпадає під визначення значного правочину. Проектом пропонується запобіжник проти такої сумнівної практики (ч. 4 ст. 45). При цьому заборона ділити предмет значного правочину проектом не встановлена. Натомість передбачено, що якщо замість кількох правочинів, що вчиняються товариством, міг би бути вчинений один значний правочин, то ці правочини вважаються значними.

Проектом пропонується встановити солідарну відповідальність за збитки, завдані товариству винними посадовими особами товариства та іншими сторонами значного правочину при порушенні порядку його укладання (ч. 5 ст. 45).

Правочини із заінтересованістю

Домінуючою практикою ухилення від сплати податків та ущемлення інтересів учасників (щодо отримання дивідендів) є вилучення прибутку та виведення активів контролюючими учасниками або недобросовісними менеджерами через правочини із заінтересованістю. До недавнього часу проблема конфлікту інтересів та правочину із заінтересованістю послідовно ігнорувалася українським законодавцем. Ситуація змінилася із прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства», завдяки якому укра-

їнське законодавство поповнилося концепцією правочину, «щодо вчинення якого є заінтересованість» (ст. 71). Проектом пропонується визначити обставини, що свідчать про існування в посадової особи приватного інтересу, відмінного або навіть протилежного інтересам товариства, що робить її «заінтересованою особою» (ч. 1 ст. 46). Для визначення поняття «заінтересованої особи» розробники пропонують скористатися визначенням «афілійованої особи», яке наведене в Законі України «Про акціонерні товариства» (ч. 2 ст. 46 Проекту).

Заінтересована особа зобов'язана повідомити виконавчий орган та наглядову раду про те, що вона є заінтересованою особою з тим, щоб ці органи могли вжити заходів з нейтралізації можливостей заінтересованої особи впливати на рішення органів товариства щодо вчинення такого правочину і через застосування відповідних процедур виключити ризики зловживань при укладенні правочину та штучних перешкод для укладення правочину на справедливих умовах (ч.ч. 3, 4 ст. 46). Відповідно до ч. 5 ст. 46 виконавчий орган зобов'язаний повідомити інформацію про можливість вчинення правочину із заінтересованістю всім іншим органам та учасникам товариства (які мають знати про існування ризику завдання шкоди товариству через вчинення правочину під неналежним впливом на не вигідних для товариства умовах).

Статутом товариства може бути передбачена можливість прийняття рішення про вчинення певних видів правочинів із заінтересованістю наглядовою радою товариства, якщо сума правочину не перевищує 2 відсотки вартості активів товариства (ч. 6 ст. 46).

Метою регулювання вчинення правочинів із заінтересованістю є виключення впливу заінтересованих осіб на прийняття рішення про вчинення такого правочину. Цей результат досягається через заборону заінтересованій особі (посадовій особі, учаснику, його представнику, його афілійованій особі) голосувати з питання вчинення такого правочину на засіданні колегіального органу (ч.ч. 7, 8 ст. 46). Слід, однак, зазначити, що заінтересована особа не зобов'язана залишати засідання при обговоренні та прийнятті рішення з відповідного питання, що створює ризик вчинення

заінтересованою особою психологічного тиску на інших членів колегіального органу чи учасників товариства, але, з іншого боку, присутність заінтересованої особи забезпечуватиме можливість поставити до неї необхідні запитання та отримати пояснення.

Проектом встановлені винятки з застосування правил вчинення правочинів із заінтересованістю (ч. 9 ст. 46). Це, зокрема, випадки, коли у товариства один учасник, який одночасно виконує функції одноособового виконавчого органу або голови колегіального виконавчого органу, та випадки безоплатного набуття товариством майна. Винятком будуть і правочини, пов'язані із здійсненням злиття або приєднання. Ризик завдання шкоди інтересам інших учасників через вчинення правочину на не вигідних умовах в цих випадках є незначним (зазвичай не відбувається відчуження майна), рішення приймається загальними зборами кваліфікованою більшістю, а заборона брати участь у голосуванні особам, що мають значні частки в капіталі товариств, що беруть участь у злитті (приєднанні), може суттєво змінити баланс «власності/контролю» і стати на заваді процесам консолідації активів та оптимізації структури капіталу.

У ч.10 ст.46 встановлена солідарна відповідальність за збитки, завдані товариству винними посадовими особами товариства та іншими заінтересованими особами внаслідок порушення вимог цієї статті.

Схвалення значного правочину та правочину з заінтересованістю

Правила, що встановлені у ст.ст. 45 та 46, передбачають, що виконавчий орган не може вчинити значні правочини і правочини з заінтересованістю за власним рішенням, а має отримати на це спеціальне повноваження шляхом одержання згоди, яка надається загальними зборами або наглядовою радою (причому голосування відбувається за спеціальними правилами). Це означає, що якщо вимоги ст.ст. 45 та 46 не дотримані, то виконавчий орган не має повноважень на вчинення правочину, відтак такий правочин є невчиненим (договір – неукладеним), тобто не створює юридичних наслідків, на які він направлений. У разі вчинення значного

правочину з добросовісним контрагентом такий правочин все ж буде вважатися укладеним завдяки спеціальному правилу абзацу другого ч. 3 ст. 92 ЦК. Водночас в інших випадках спроб вчинити значний правочин, а також у всіх випадках спроб вчинити правочин із заінтересованістю (тут добросовісного контрагента бути не може) такий правочин буде вважатися неукладеним. Така ситуація може виявитись не вигідною для товариства. По-перше, загальні збори чи наглядова рада можуть дійти висновку, що не дивлячись на порушення встановленого порядку правочин все ж є вигідним для товариства. По-друге, може з'ясуватись, що хоча правочин і не є вигідним для товариства, але він вже частково або повністю виконаний, а застосування правил про кондикцію тепер є менш вигідним для товариства, ніж остаточне виконання правочину чи «узаконення» результатів виконання. Так, необхідність демонтувати чи вилучити устаткування або матеріали, які були придбані за завищеною ціною, може бути пов'язане із ризиком руйнування чи втрати корисних властивостей важливим об'єктом. Інший приклад: контрагент вже отримав кошти від товариства, і добитися фактичного стягнення з нього цих коштів на підставі ст.1212 ЦК є проблематичним з огляду на його фінансовий стан; водночас контрагент вже передав товариству певне майнове право (наприклад, право оренди земельної ділянки чи об'єкт інтелектуальної власності), і товариству краще легалізувати його. Якраз для таких випадків у ч.2 ст. 241 ЦК передбачена загальна норма, яка дозволяє конвалідацію неукладеного правочину, вчиненого представником з перевищенням повноважень.

Втім ця загальна норма в цьому випадку не дуже підходить з двох причин. По-перше, необхідно виключити застосування ч.1 ст.241 ЦК, якою передбачено, що правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку представляють, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання. Звичайно, в нашому випадку не можна допустити, щоб, наприклад, прийняття виконання за правочином (яке здійснюється працівниками товариства під керівництвом виконавчого органу) вважалось його схваленням. По-друге, необхідно визначити спеціальний порядок схва-

лення – воно має здійснюватись загальними зборами або наглядовою радою. Обидві цілі досягаються встановленням спеціального правила про те, що якщо правочин, вчинений без дотримання порядку вчинення значного правочину чи правочину з заінтересованістю, буде схвалений товариством в порядку, встановленому для надання згоди на вчинення такого правочину, він створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки товариства з моменту його вчинення. Саме це і пропонується у статті 47 проекту. При цьому слід мати на увазі, що навіть у разі схвалення правочину на підставі ст.47 проекту товариство не позбавлене права вимагати відшкодування збитків з винних осіб на підставі ч.5 ст.45 та ч.10 ст.46 проекту.

Виходячи з такого підходу, проект не містить, звичайно, норми (на відміну від Закону України «Про акціонерні товариства», який містить таку норму у ч.1 ст.72) про визнання недійсним правочину з заінтересованістю. Не містить він і норми (так само як і Закон України «Про акціонерні товариства») про визнання недійсним значного правочину. Інколи можна почути думку, що відсутність у Законі України «Про акціонерні товариства» норми про визнання недійсним значного правочину є недоліком, а доки він не виправлений, необхідно застосовувати аналогію закону [2, с.104 - 105]. Більш виваженою видається позиція Т. В. Боднар, яка підкреслює, що про те, що договір є для акціонерного товариства значним правочином, кредитор ні при його укладенні, ні у процесі виконання міг і не знати [3, с.147]. Підхід, що застосований у проекті, не допускає ситуації, коли добросовісний контрагент товариства постраждає від визнання правочину недійсним. Водночас проект не надає захисту недобросовісному контрагенту, який знав про порушення порядку вчинення правочину: такий правочин не матиме сили.

1. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45557.
2. Карчевський К. А. Проблеми визнання недійсним значного правочину акціонерного товариства, вчиненого з порушенням встановленого порядку // *Юридична наука*. – 2011. – № 1. – С. 101-106.

Винар Л.В.

кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНИХ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

Юридичні особи приватного права, створені державою, виникають внаслідок їх заснування або реорганізації вже заснованих державою юридичних осіб публічного права. Найпоширенішою організаційно-правовою формою господарського товариства, в якій здійснюють свою діяльність засновані державою юридичні особи приватного права, є форма державного акціонерного товариства. Державні акціонерні товариства створюються державою, переважно шляхом перетворення державних підприємств під час корпоратизації і приватизації. Створення акціонерних товариств шляхом приватизації (акціонування) та корпоратизації – нетрадиційний спосіб, запровадження якого у вітчизняному законодавстві було зумовлене необхідністю адаптації до ринкових умов організаційно-правової форми великих державних підприємств, які становили основу тоталітарної системи господарювання [1, с.80]. Процес корпоратизації в Україні регулюється Указом Президента України “Про корпоратизацію підприємств” [2], Положенням про порядок корпоратизації підприємств [3] та іншими актами.

Вперше термін “корпоратизація” з’явився в затвердженій в 1992 році Державній програмі приватизації [4]. У пункті 2.13 цієї Програми йде мова про особливості приватизації об’єктів групи В (великі та середні фондоміські підприємства) і їх приватизації повинна передувати корпоратизація. У Господарському кодексі України [5] під конструкцією “корпорація” визнається договірне об’єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об’єдналися з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

В Указі Президента України “Про корпоратизацію підприємств” корпоратизація є перетворенням державних підприємств у відкриті акціонерні товариства з метою організаційної підготовки підприємства до приватизації.

Засновником акціонерних товариств, що створюються в процесі корпоратизації державних підприємств, є держава в особі органів, уповноважених управляти державним майном – центральних органів державної виконавчої влади, інших підвідомчих Кабінету Міністрів органів та обласних державних адміністрацій [2]. Органами, уповноваженими управляти державним майном, у цьому випадку є органи, до сфери управління яких входить державне підприємство, яке корпоратизується. Процес корпоратизації державного підприємства складається з наступних етапів:

- прийняття Міністерством економіки рішення про корпоратизацію підприємства та зазначення термінів корпоратизації;

- подання засновнику керівником державного підприємства, яке корпоратизується, протягом двох тижнів з моменту корпоратизації пропозиції про персональний склад комісії з корпоратизації. До складу комісії включаються представники засновника, банківської установи, що обслуговує підприємство, органу приватизації, трудового колективу, місцевої державної адміністрації та інших представників. Засновник у тижневий термін затверджує склад комісії [3];

- оцінка комісією з корпоратизації цілісного майнового комплексу підприємства у двомісячний строк, розробка проектів плану розміщення акцій і статуту акціонерного товариства;

- розгляд та затвердження засновником акту оцінки вартості цілісного майнового комплексу підприємства у тижневий термін, прийняття рішення про перетворення державного підприємства на акціонерне товариство у десятиденний термін, затвердження статуту товариства;

- подання керівником підприємства документів для державної реєстрації товариства у тижневий термін. При реєстрації акціонерного товариства плата за реєстрацію не стягується;

- подання головою правління акціонерного товариства документів в Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку для реєстрації випуску акцій і інформації про їх випуск не пізніше, ніж у тижневий термін від дня державної реєстрації.

Особливістю порядку створення акціонерного товариства в процесі корпоратизації є те, що засновником такого товариства виступає держава одноособово в особі органу, уповноваженого управляти державним майном (органу, до сфери управління якого входить державне підприємство, яке корпоратизується). Ініціатором створення такого товариства може бути саме підприємство, яке корпоратизується, а також, переважно, уповноважений державний орган.

Під терміном “підприємство” в цьому випадку мається на увазі державне підприємство, яке корпоратизується. Право створювати юридичні особи, за загальним правилом, має власник майна. Державному підприємству як юридичній особі публічного права майно належить на праві господарського відання, тобто державне підприємство не є власником майна, а, отже, не має права самостійно створювати юридичні особи. Державне підприємство лише зі згоди уповноваженого державного органу може створювати дочірні підприємства. В цивільних відносинах держава діє через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом (стаття 170 Цивільного кодексу України) [6]. Державне підприємство не є органом державної влади. Тому при створенні акціонерного товариства в процесі приватизації державне підприємство не можна розглядати як орган держави, який діє від її імені, засновуючи юридичну особу. Враховуючи вищевикладене, засновником акціонерного товариства є держава в особі уповноваженого органу. Не мають права створювати господарські товариства безпосередньо (без згоди і не від імені держави) і державні установи, які фінансуються з державного бюджету.

1. Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С., *Акціонерне право: Навчальний посібник / За заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана.* – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”. – 2004. – 256 с.
2. Указ Президента України “Про корпоратизацію підприємств” від 15.06.1993р. // *Урядовий кур’єр.* – 17.06.1993. - №89-90.

3. *Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про порядок корпоратизації підприємств”* від 05.07.1993р., № 508.
4. *Постанова Верховної Ради України “Про Державну програму приватизації майна державних підприємств”* від 07.07.1992 р. // *Відомості Верховної Ради України.* – 1992. - № 38. – ст. 567.
5. *Господарський кодекс України* від 16.01.2003 // *Голос України.* – 2003. - № 49-50.
6. *Цивільний кодекс України* від 16.01.2003 // *Офіційний вісник України.* – 28.03.2003. - №11.

Нецька Л.С.

*кандидат юридичних наук, професор
кафедри представництва інтересів
громадян і держави в суді Національної
академії прокуратури України*

ПРО АКЦІОНЕРНІ УГОДИ

Як справедливо зазначається в науковій літературі, нині однією з найактуальніших і найменш врегульованих сфер є порядок здійснення корпоративного управління в господарських товариствах, оскільки статuti більшості українських товариств, що мали б встановлювати особливості локального регулювання корпоративних відносин, на жаль, виступають лише прикладом «типової форми», необхідної для державної реєстрації, і не сприяють вирішенню корпоративних конфліктів [1]. Закон також не може врегулювати внутрішні відносини, оскільки не охоплює всю їх глибину, складність і специфіку для кожного окремо взятого товариства. Саме тому шляхом укладення корпоративних угод вирішуються складні питання корпоративного управління. До корпоративних угод відносяться, зокрема, акціонерні.

Що таке акціонерна угода? У вітчизняному законодавстві визначення не віднайдемо. А тому по різному тлумачиться це поняття. У ст. 29 Закону «Про акціонерні товариства» закріплено положення про можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов’язки, у тому

числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання [2]. До того ж укладення такого договору має передбачатись статутом товариства. Як відомо, статут є засновницьким документом для акціонерного товариства і однаково обов'язковим для самого товариства та його акціонерів. Якщо ним передбачається укладення угод між акціонерами, зрозуміло, важливих і для товариства, виникає запитання, чи може бути товариство стороною в угоді. Але про це нічого не сказано. Не визначено, чи такі угоди укладаються із залученням всіх акціонерів, чи їх частини. На жаль, залишається додумуватись, якою може бути відповідальність за недотримання договору.

У ст. 40 Закону «Про акціонерні товариства» йдеться про згоду співвласників акції щодо голосування на загальних зборах (один із співвласників, як правило, уповноважується голосувати за спільною згодою). Отже, маємо угоду, сторонами якої є акціонери. Як впливає із ст. 39 аналізованого Закону, один акціонер вправі уповноважити іншого акціонера бути його представником на загальних зборах і навіть голосувати на свій розсуд. І знову матимемо угоду між акціонерами.

У ст. 69 Закону «Про акціонерні товариства» передбачається укладення договору між акціонерним товариством та акціонером про обов'язковий викуп товариством належних акціонеру акцій. Із ст. 66 цього Закону також слідує, що у разі прийняття рішення загальними зборами про викуп акцій та відповідної згоди власників акцій на їх продаж між акціонерним товариством та акціонерами-відчужувачами акцій укладається договір. Згідно ст. 71 даного Закону між акціонерним товариством і акціонером можливе укладення договору, у якому є зацікавленість акціонера. Цікавим є питання, чи можна ці правочини віднести до акціонерних угод. Адже їх сторонами будуть акціонери і товариство. Більше питань, ніж відповідей. Проте в Україні хоч і відсутній усталений позитивний досвід укладення таких угод, акціонерні угоди все ж укладаються, оскільки така можливість впливає із загальних засад договірної права та „кущих” норм акціонерного закону. Але жодним законом не визначено єдиних вимог до акціонерних угод:

що може бути їх предметом, який порядок їх укладення, суб'єктний склад, форма тощо. Тому, з одного боку, здавалося б, виходячи із загальних засад договірної права та принципу свободи договору, надані широкі і необмежені можливості для укладення акціонерних угод, а з іншого - ряд умов акціонерних угод, що не відповідають загальним положенням спеціального законодавства, можна тлумачити як обмеження або порушення прав акціонерів чи товариства. Скажімо, у статуті товариства відсутні положення про угоди між акціонерами, а акціонери уклали угоду, визначивши, яким чином кожен із них буде голосувати на зборах, або ж акціонера зобов'язано угодою з'явитися для участі у загальних зборах. Як відомо, законом закріплене право, а не обов'язок кожного акціонера брати участь у роботі загальних зборів, а також право самостійно вирішувати, як голосувати з питань, винесених на розгляд акціонерів. До того ж угодою можуть вирішуватись питання, що не відповідають інтересам міноритарних акціонерів чи й товариства в цілому. Отже, проблемно з'ясувати, які акціонерні угоди слід вважати законними. Очевидно, що, виходячи із загальних засад договірної права, проблему не вирішити.

Судова практика в Україні йде шляхом допустимості звукової сфери застосування корпоративних правочинів. На думку Президії ВГСУ, питання корпоративного управління можуть бути врегульовані угодою, укладеною акціонерами, тільки у випадках, прямо передбачених актами законодавства України [3]. Так, суд може визнати недійсними угоди між акціонерами товариства, зареєстрованого в Україні, про встановлення особливого порядку голосування на загальних зборах, який передбачає обов'язок одного або декількох акціонерів голосувати певним чином, обов'язок усіх акціонерів брати участь і голосувати на загальних зборах тощо.

Не підтримують суди і позицію про можливість підпорядкування акціонерних угод іноземному праву [4], що породило і донині триваючу дискусію у зв'язку з наявністю діючої норми ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» [5], якою

передбачена можливість укладати приватно-правові договори, підпорядковуючи їх праву іншої держави на вибір сторін.

Слід погодитися з Т. В. Жуйковою, що сучасне корпоративне право надмірно імперативне, єдина концепція визначення правової природи корпоративних відносин відсутня, а базові пріоритети у регулюванні цих відносин не визначені [6]. У результаті паралізовані механізми вирішення корпоративних конфліктів, ефективного управління товариством та захисту прав акціонерів. Корпоративне законодавство потребує балансу між імперативністю та диспозитивністю, як зауважує І. В. Спасибо-Фатєєва [7].

Тому спробуємо звернутися до зарубіжного досвіду розуміння та укладення акціонерних угод і запропонувати шляхи для вирішення ситуації.

У світовій практиці акціонерні угоди є звичним і поширеним явищем. Згідно швейцарського права договір акціонерів є договором між двома чи кількома особами (хоча б одна з яких акціонер або має намір стати акціонером певного акціонерного товариства), що регулює порядок реалізації права голосу, встановлює обмеження на відчуження акцій, а також передбачає зобов'язання такого акціонера чи майбутнього акціонера, які він приймає на себе в інтересах цього товариства. Саме акціонерне товариство учасником акціонерної угоди бути не може, оскільки законодавство Швейцарії цього не дозволяє. Проте товариству можуть належати певні права, що виникають з акціонерного договору [8].

Як правило, договори акціонерів у Швейцарії укладаються на строк існування акціонерного товариства у формі договору простого товариства, відомого й українському праву. Для чинності такого договору важливо, щоб у ньому була передбачена спільна довгострокова мета акціонерів. Найчастіше укладаються акціонерні угоди між акціонерами одного товариства, але можливий договір і між акціонерами різних акціонерних товариств, що належать до однієї групи компаній.

У Швейцарії не вимагається обов'язково укладати весь договір акціонерів у письмовій формі. Але необхідно дотримуватися письмової форми, якщо у договорі узгоджені положення, умовою

дійсності яких є обов'язковість їх письмового викладу. Наприклад, якщо це стосується розпорядження на випадок смерті акціонера або арбітражного застереження.

Типовий зміст акціонерних угод за швейцарським правом визначається колом питань:

- про домовленість акціонерів щодо порядку голосування;
- про обов'язкове представництво міноритарного акціонера в раді директорів товариства незалежно від кількості належних йому акцій;
- про обмеження щодо відчуження акцій, зобов'язання чи право продати акції за певних умов;
- про запобігання «розмиванню акцій»;
- про метод визначення вартості акцій;
- про додаткові майнові права на користь визначених акціонерів;
- про право контролю на користь міноритарних акціонерів;
- про вирішення «патових ситуацій»;
- про зобов'язання щодо дотримання конфіденційності;
- про зобов'язання не конкурувати;
- про наперед визначені збитки на випадок порушення договору акціонерів.

Позитивним у швейцарській практиці слід визнати й ефективну договірну модель відповідальності за порушення акціонерної угоди. Саме в угоді прийнято передбачати санкції для акціонерів-порушників, що можуть бути застосовні у випадку наявності факту порушення, навіть за відсутності економічних втрат. До таких санкцій віднесено обов'язок виплатити певну грошову суму, передати визначену річ чи надати певну послугу, відмовитися від певного права чи його здійснення, продати свої акції іншим акціонерам. Ці санкції заслуговують уваги і, можливо, запозичення у вітчизняну практику акціонерних угод. Застосовуються також штрафні санкції, хоча суд вправі їх зменшувати, якщо вважатиме надмірними.

Щодо наперед визначеного розміру збитків, то умовою їх стягнення, на відміну від вищевказаних санкцій, є не лише сам факт правопорушення, а й наявність завданих збитків.

Загалом в акціонерних угодах можуть передбачатися конкретні способи вирішення корпоративних конфліктів:

- передача спірного питання в інший орган управління компанії;
- залучення третіх осіб до вирішення патової ситуації (наприклад, медіатора);
- право акціонерів вийти з компанії;
- примусовий продаж (випук) пакета акцій одного з акціонерів;
- ліквідація компанії тощо.

У законодавствах зарубіжних держав вироблено підхід чіткого визначення суб'єктів акціонерних угод. Наприклад, угоди широко застосовуються з метою захисту прав певного кола акціонерів.

1. Для забезпечення прав міноритарних акціонерів під час продажу мажоритарним акціонером своїх акцій третій особі, як правило, в угоді передбачається право міноритарного акціонера вимагати викупу у нього акцій на тих же умовах, на яких вони набуваються у мажоритарного акціонера. Це так зване право «переслідувати».

2. Для забезпечення інтересів мажоритарного акціонера під час продажу ним акцій третій особі угодою може передбачатись обов'язок міноритарного акціонера продати свій пакет акцій разом із мажоритарним акціонером на тих же умовах у випадку, якщо потенційний набувач пакета акцій, належних мажоритарному акціонеру, виявить зацікавленість у набутті також і міноритарного пакета акцій. Це так зване право «тягнути за собою».

3. Для мінімізації ризиків під час здійснення публічного розміщення акцій компанії в угоді передбачається можливість обмеження права на продаж акцій третім особам впродовж визначеного періоду часу. Це так звана «угода про блокування».

Ці приклади стосуються участі в угодах лише акціонерів. Такий підхід характерний для країн континентального права. В англійському праві допустимо, щоб стороною угоди було товариство, особливо, коли йдеться про умови на випадок поглинання компанії [9].

Акціонерні угоди за англійським правом дуже гнучкі. Як зауважують дослідники, акціонерне товариство в Англії рідко виступає стороною в угоді, оскільки для нього існує ризик вступу у суперечність із законодавчими нормами Англії, згідно з якими будь-які умови акціонерної угоди, що змінюють правове становище компанії, недійсні [10]. У праві США обов'язковим є повідомлення про укладену угоду всіх акціонерів та акціонерної компанії, а відступи від вимог закону в угоді допускаються мінімальні [11].

Досліджуючи іноземні правопорядки, Х. Шрамм прийшов до висновку, що в більшості з них акціонерні угоди підпорядковуються «праву більш високого рангу», під яким розуміється закон, статут і спеціальні регламенти діловодства. Тобто акціонерні угоди не повинні їх порушувати [12].

У Німеччині акціонери вільно укладають угоди, але в кожному конкретному випадку важливо з'ясувати, чи можуть акціонери відступити від норми закону (тобто, якщо вона не імперативна), чи не можуть (якщо закон містить обов'язковий припис). Недійсною у ФРН буде й угода, укладена з порушенням загальних принципів цивільного права чи загальноприйнятих моральних норм, а також та, яка зобов'язуватиме акціонерів застосовувати певні заходи щодо управління товариством. Будь-які рішення, пов'язані з управлінням товариством, згідно німецького закону приймаються виключно правлінням. Разом з тим угоди про домовленості акціонерів голосувати певним чином є дійсними у ФРН. Винятком з цього можна назвати угоди, за якими на вимогу органів управління товариства акціонер зобов'язується голосувати певним чином, та ті, згідно яких акціонер «продає» свій голос [12]. Взагалі за німецьким правом акціонери, здійснюючи свої права, зобов'язані враховувати інтереси товариства та інших акціонерів (обов'язок лояльності). Тобто якщо угода буде спря-

мована на одну мету – витіснення міноритарного акціонера, вона визнаватиметься недійсною.

У ФРН не встановлено обмежень і щодо купівлі-продажу акцій за угодами. Тобто ці питання вирішують акціонери самостійно. Проте у разі придбання «значної участі», що матиме місце, якщо акціонер володіє не менш як 5% акцій, діє правило обов'язковості публікації про таку угоду. Додаткові вимоги щодо публікації про акціонерні угоди впливають і з правових норм про бухгалтерський облік, зокрема, європейської Директиви 83\349 від 13.6.1983 про консолідований баланс [12].

Цікаво, що у ФРН, як і в Швейцарії, до акціонерних угод у багатьох випадках застосовуються положення про договір простого товариства. Це прийнятно, якщо у сторін одна спільна мета. Якщо спільної мети немає, то норми про зміну договору, його розірвання, відповідальність, передбачені для договору простого товариства, не застосовуються.

З усього сказаного можна зробити висновок, що акціонерні угоди загалом є бажаними і корисними домовленостями. Але щоб вони такими були, законодавець має передбачити певні обмеження стосовно їх предмета, змісту, впливу на інтереси третіх осіб. Очевидно, що в Законі України «Про акціонерні товариства» слід конкретизувати вимоги до акціонерних угод, зокрема: підпорядкувати їх імперативним положенням закону; передбачити можливість укладення угод між акціонерами щодо придбання та відчуження акцій, а у випадках придбання значної участі - і відповідний порядок опублічнення таких угод; закріпити норму про можливість укладення угоди, якою акціонери зобов'язуються голосувати певним чином; заборонити домовленості про «продаж голосів»; передбачити ефективні форми відповідальності за порушення акціонерних угод; визнати обов'язковість акціонерної угоди лише для її сторін (майбутній акціонер може взяти на себе певні зобов'язання добровільно, вступивши у договір); дозволити шляхом укладення акціонерної угоди вирішувати „патові” ситуації в корпоративному управлінні. У Законі України „Про акціонерні товариства” мають знайти своє закріплення основні

принципи корпоративної етики, що разом із принципами цивільного права закладуть основу для укладення акціонерних угод (наприклад, принцип неприпустимості конкуренції з товариством, принцип дотримання інтересів товариства та міноритарних акціонерів тощо).

1. Жабський В. І. Акціонерні угоди як спосіб врегулювання корпоративних відносин/ Проблеми розвитку законодавства України // Економіка та право. – 2010. - № 3. – С. 74-79. – С. 74
2. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року// Відомості Верховної Ради України. – 2008. - № 50. – Ст. 384.
3. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин: Рекомендації президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 року № 04-5/14 // Вісник господарського судочинства. – 2009. - № 4. – С. 7.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» № 13 від 24 жовтня 2008 року // Вісник господарського судочинства. – 2009. - № 2. – С. 7.
5. Закон України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV від 23 червня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
6. Жуйкова Т. В. Акционерные соглашения в российском корпоративном праве // Интернет ресурс: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-50144.html?page=4>
7. Спасибо-Фатеева І. В. Акціонерні угоди // Право України. – 2009. - № 12.
8. Николас Инеджан, Жером де Монмолин, Дмитрий Пенцов. Договоры акционеров по швейцарскому праву // Корпоративный юрист. – 2007. - № 10. – С. 13-16. – С. 13-14.
9. Котова-Смоленская А. Теория и практика акционерных соглашений: возможности английского права и практика РФ // Интернет-ресурс: <http://blog.liga.net/user/kurilo/article/2499.aspx>
10. Рублев В. В. Понятие и правовая характеристика акционерного соглашения как гражданско-правового договора, регулируемого гражданским законодательством Российской Федерации // Интернет ресурс: http://www.juristlib.ru/book_9825.html
11. Штим Т. Б. Поняття і правова характеристика акціонерних угод у системі корпоративного управління // Юридична Україна. – 2011. - № 9. – С.102-106.

12. Шрамм Х.-Й. *Правовой обзор соглашений акционеров*// Интернет-ресурс: cas-civillaw.org/publikationen/schramm.aktionaersvereinbarung.ru.rtf

Жорнокуй Ю.М.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «АКЦІОНЕРНИЙ ДОГОВІР»

Стаття 11 ЦК України серед підстав виникнення цивільних прав зазначає договори та інші правочини. Як правильно вказує В. А. Васильєва, перелік цих фактів не є вичерпним, а відтак цивільні правовідносини можуть виникати на підставі інших юридичних фактів, які не поіменовані у ЦК України [1, с. 22]. Таким чином, ми можемо вважати, що суб'єктивне корпоративне право та обов'язки можуть виникати на підставі корпоративних актів, які приймають корпорації. Актуальним залишається поставлене Т. Є. Абовою питання: чи є корпоративні договори різновидом цивільно-правових договорів, чи це самостійний вид договорів, що регулюються цивільним законодавством, але знаходяться за межами цивільного права, і складають предмет іншої сфери – права корпоративного, про предмет і метод якого в науці ведеться багаторічна дискусія [2, с. 9]?

Одним із відомих законодавству Франції, США, Росії і ряду інших країн способів узгодження інтересів є договори, що укладаються між мажоритарними і міноритарними акціонерами. Такі договори передбачають певні гарантії для меншості, наприклад, прийняття рішень за окремими питаннями лише одноголосно, також право вимагати викупу акцій за певних обставин: недостатній прибуток, зміна структури акціонерного капіталу не в інтересах міноритарних акціонерів та ін. Нами вже була зроблена

спроба вирішити проблемні питання щодо предмету акціонерного договору [3, с. 28–29], його сторін [4], розглянути акціонерний договір як спосіб попередження корпоративних конфліктів в АТ [5, с. 78-84]. Однак і парвозастосовча діяльність, і зміни чинного корпоративного законодавства викликають потребу в окресленні деяких проблемних моментів застосування такої категорії, як «акціонерний договір».

1. Категорія «акціонерний договір» не має легального тлумачення, проте в Законі України «Про акціонерні товариства» вживається термін «правочини між акціонерами». З метою забезпечення безперешкодного здійснення суб'єктивного корпоративного права та законних інтересів кожним із учасників корпоративних відносин в АТ повинен бути віднайдений певний баланс правового регулювання (за допомогою законодавчих норм) і саморегулювання (коли АТ напрацьовує і встановлює власні норми, що не забезпечуються примусовою силою держави). Відповідне регулювання повинно йти від імперативного до диспозитивного та, як наслідок, до саморегулювання (договірного регулювання). Отже, регулювання відносин між акціонерами з приводу здійснення ними суб'єктивного корпоративного права може бути договірним.

Акціонерні договори визначають і підтверджують наміри сторін і гарантують деяку стабільність в акціонерних правовідносинах. Чинне законодавство містить норму про можливість укладення відповідних договорів (ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства»), що зумовлює необхідність розроблення та обговорення відповідного категоріального апарату (наприклад, як це зроблено в Російській Федерації та закріплено в ст. 32.1 Закону РФ «Про акціонерні товариства»).

2. Особливий режим поширення повинна мати й інформація про укладений акціонерний договір та його зміст, що викликано організаційно-правовими формами – ПАТ і ПрАТ. Ми вважаємо, що інформація про акціонерний договір, укладений акціонерами ПАТ, повинна розкриватися в межах, порядку і на умовах, передбачених законом (це викликано вимогою чинного акціонерного

законодавства про публічний обіг акцій такого товариства). Навпаки, інформація про зміст акціонерного договору, укладеного акціонерами ПрАТ, не підлягає розкриттю і є конфіденційною (повинна бути відомою в межах самого товариства).

3. Досить часто виникає спірна ситуація, коли сторони встановлюють переважне право сторін договору на придбання належних їм акцій. Вони спеціально зазначають, що у випадку, якщо одному із акціонерів надійде пропозиція від третіх осіб про придбання у нього всіх або частини акцій, він зобов'язаний повідомити про таку пропозицію інших учасників договору, не приховуючи істотні умови запланованого правочину. Отже, виникає питання про обмеження суб'єктивного корпоративного права акціонера.

4. Варто врахувати, що під час укладення акціонерного договору суб'єктивне корпоративне право кожного з акціонерів ніяким чином не ущемлюється. Наприклад, договори, що укладаються між акціонерами, стосовно визначення порядку здійснення свого корпоративного права, встановлення обмеження у розпорядженні відповідним правом в принципі є допустимими і не можуть вважатися відмовою від права. Укладаючи акціонерний договір, акціонер вже користується своїм правом на майнові правомочності акціонера і розпоряджається, таким чином, ними. Більш того, усвідомлене обмеження права акціонерним договором вчиняється акціонером за його волевиявленням з метою забезпечення стабільності у діяльності товариства і отримання прибутку від нормального розвитку товариства. Укладаючи акціонерний договір, акціонер може прийняти на себе зобов'язання утримання від вчинення якого-небудь роду дій, що відносяться до змісту його права, при цьому він отримує ту чи іншу перевагу відповідно до умов акціонерного договору.

5. Особливе місце в розділі, присвяченому попередженню і вирішенню конфліктних ситуацій акціонерного договору, займає так звана «тупикова ситуація». Надати точне визначення цьому явищу достатньо складно, що викликано відсутністю єдиного підходу до її описання. В загальних рисах її можна охарактеризува-

ти як неможливість досягнення акціонерами згоди за ключовими моментам діяльності АТ. Досить часто вона виникає в тому випадку, коли акціонери мають різний порядок з питань формування органів управління, витрачання прибутку, визначення стратегії розвитку товариства. Для вирішення тупикових ситуацій акціонерного договору передбачають різні варіанти виходу із ситуації. Найбільш поширеним є прийом, який отримав назву «російська рулетка». Сутність його полягає в тому, що протягом певного часу після настання тупикової ситуації кожна із сторін вправі направити контрагенту пропозицію про викуп належних йому акцій. При цьому в договорі вказується або тверда ціна за одну акцію, або порядок її визначення. Акціонер, який отримав таку пропозицію, має два варіанти поведінки: перший – погодитись із пропозицією і продати належний йому пакет акцій своєму партнеру і другий – направити компаньйону повідомлення про готовність самостійно придбати за такою ж ціною його пакет акцій.

6. В юридичній літературі [7, с. 37] зауважено, що в наш час у колективів корпорацій є всі передумови, щоб наповнити свої правові норми власним вольовим змістом. Підставою для цього є законодавче закріплення презумпції «дозволене все, що не заборонене». Багато питань, що виникають в процесі діяльності товариства, не можуть бути врегульовані в рамках статуту, а акціонерний договір є найбільш гнучким механізмом для регулювання відносин акціонерів між собою. Однак існує й низка недоліків, пов'язана з тим, що закон містить ряд положень, які роблять відповідний інститут неефективним для акціонерів, безпосередньо, в силу відсутності можливості примусового виконання зобов'язання і застосування забезпечувальних заходів, необхідних для сторони договору.

7. В юридичній літературі зазначено, що акціонерний договір, предмет якого складають не акції, а певні дії (утримання від них), породжує договірне зобов'язання, що «обтяжує не цінні папери», а осіб (сторін договору) [8, с. 50]. Права сторін акціонерного договору, в т. ч. права вимагати застосування заходів відповідальності, підлягають судовому захисту. Відповідне положення

розвиває думку про обов'язковість акціонерного договору для його сторін і «поглинається» загальним правилом про судовий захист порушених прав (і у цьому плані можна вести мову про його надлишковість, оскільки особливих обмовок потребують не права, які захищаються, а правомочності, що не забезпечуються юрисдикційною охороною, оскільки складають зміст суб'єктивного корпоративного права).

1. Васильєва В. А. *Корпоративні правочини: питання теорії та практики* / В. А. Васильєва // *Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвєєвські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 10 листопада 2011 року.* – К. : Алерта, 2012. – С. 21–24.
2. Абова Т. Е. *О новых подходах к регулированию гражданского оборота в проекте Федерального закона «О внесении изменений в части первую, вторую, третью и четвертую Гражданского кодекса Российской Федерации, а также в отдельные законодательные акты Российской Федерации»* / Т. Е. Абова // *Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвєєвські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 10 листопада 2011 року.* – К. : Алерта, 2012. – С. 3–9.
3. Жорнокуй Ю. М. *К вопросу о предмете акционерного договора* / Ю. М. Жорнокуй // *Договірне регулювання суспільних відносин : Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 19–20 квітня 2013 року / за заг. ред. Т. О. Коломоєць.* – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – С. 28–29.
4. Жорнокуй Ю. М. *К вопросу о сторонах акционерного договора* / Ю. М. Жорнокуй // *Цивільне законодавство: система, міжгалузеві зв'язки, шляхи вдосконалення : Міжнародний цивілістичний форум, м. Київ, 25–26 квітня 2013 року.*
5. Жорнокуй Ю. М. *Акціонерний договір як спосіб попередження корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах* / Ю. М. Жорнокуй // *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.* – 2012. – Т. 17. – Вип. 7. – С. 78–84.
6. Молотников А. Е. *Особенности современных корпоративных конфликтов: причины возникновения и способы разрешения* / А. Е. Молотников // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cg-aspect.ru/library/59/427>

7. *Корпоративное право: Учеб. пособие для вузов / Под ред. И. А. Еремичева.* – М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2005. – 255 с.
8. Поваров Ю. С. *К вопросу о «взаимодействии» акционерного соглашения с иными юридическими фактами // Перші юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 15–16 квітня 2011 р. / відповід. ред. І. С. Канзафарова; ред. кол. І. С. Канзафарова, В. В. Валах, О. О. Нігреєва ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова.* – Одеса : Астропринт, 2011. – С. 47–50.

Ясечко С.В.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ЯК ПРЕДМЕТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОЧИНІВ

Правочини є одним із найважливіших і найпоширеніших юридичних фактів та підстав набуття, зміни або припинення корпоративних правовідносин. Однією з умов чинності правочинів виступає необхідність дотримання юридичних і фактичних вимог щодо змісту правочинів. Зміст правочинів як підстава виникнення цивільних правовідносин являє собою сукупність складових правочину умов.

Під змістом правочину як підставою набуття цивільних прав слід розуміти сукупність умов, що його складають. Зміст правочину визначається змістом волі сторін, а остання повинна відповідати змісту норм права. Інакше кажучи, у кожному випадку, якщо воля сторін у правочині не відповідає змісту правових норм, є підстави вважати, що даний правочин суперечить вимогам права, тому не є чинним [1, с.192].

Про умови дійсності правочинів вів мову й С. Н. Ландкоф, називаючи серед них: 1) форму; 2) предмет; 3) волю – дійсну, вільну і свідому [2, с.26–27]. На думку римських юристів, дану

умову дійсності угоди необхідно розглядати як дію, яка складає предмет правочину і повинна бути можливою: *impossibilium nulla est obligatio* (немає зобов'язання, якщо його предмет неможливий). Неможливість дії може бути фізична (зобов'язання вичерпати воду з моря), юридична (продаж речі, вилученої з обігу) та моральна (зобов'язання виконати якусь роль) [3, с.130].

За відсутності в Цивільному кодексі України поняття корпоративних відносин, їх цивілістична природа в деяких правників викликає сумнів, оскільки вони як предмет правового регулювання не зазначені у ст.1 ЦК України, де визначені лише два види цивільних відносин, що регулюються цивільним правом – особисті немайнові та майнові. Такий підхід законодавця став підставою для твердження про їх господарсько-правову природу.

У ст. 167 Господарського кодексу України наведено визначення корпоративних прав, що це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. А в ч. 3 ст. 167 цього ж кодексу під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. З цього можна зробити висновок, що корпоративні права є підставою виникнення корпоративних правочинів.

У ст. 202 Цивільного кодексу визначено, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення прав та обов'язків. Якщо брати філософське визначення предмета, то це дія, на що направлений правочин, тобто предком правочину і є права та обов'язки.

Так, деякі вчені стверджують, що особистісний характер особистих немайнових прав, характеризується неможливістю укладення будь-яких угод щодо їх нематеріальних об'єктів [4]. Тому всі розпорядчі угоди з ними недійсні [5]. На підставі зазначених передумов робиться висновок про неможливість участі в обороті

абсолютно всіх особистих немайнових прав. Однак аналіз чинного законодавства України показує, що це не так [6].

У ст. 100 ЦК України зазначено, що право участі в товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі. Відповідно ж до ст. 269 ЦК України, особисті немайнові права тісно пов'язані з особою-носієм і ними володіють довічно. Наведені норми вказують, що право участі у товаристві невіддільне від учасників товариства. Разом із тим воно входить до складу корпоративного права, яке здатне переходити від однієї особи до іншої (див. наприклад, ст. ст. 127, 135, 137, 147 ЦК України). Оскільки ж корпоративні права віддільні, то і право участі в товаристві віддільне. Тобто якщо право участі окремо відповідно до законодавства передаватися не може, то в сукупності з іншими корпоративними правами може.

А право участі відповідно до законодавства включає в себе можливість:

- брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, встановлених законом;
- брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди);
- вийти у встановленому порядку з товариства;
- здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом;
- одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом.

Незважаючи на те, що право участі в товаристві віднесено ЦК України до особистих немайнових прав, його об'єкт не може характеризуватись як невіддільний від особи. Такий висновок підтверджується нормами діючого законодавства та підтримується в теорії права. Зокрема, ст. ст. 127, 135, 137, 147 ЦК України передбачають можливість переходу та навіть відчуження частки (до якої входить участь) учасника іншим особам. Так, при відчуженні корпоративних прав, може відчужуватися і право на інформацію.

Підводячи підсумки, можна зазначити, що зміст законодавства вказує, що предметом корпоративних правочинів можуть бути не тільки майнові, а й особисті немайнові права, тобто предметом корпоративних правочинів таких правочинів може бути і право участі у товаристві (не окремо), і право на інформацію.

Зроблені висновки вказують не тільки на потребу подальшої ревізії знань про природу права участі в товаристві та його зміст, а й про особисті немайнові права як предмет корпоративних правочинів.

1. *Цивільне право України / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Книга перша. – К.: Юрінком-Інтер, 1999. – 542 с.*
2. *Ландкоф С. Н. Лекції з основ цивільного права. – К.: Науково-методичний кабінет при Київському ун-ті, 1962. – 265 с.*
3. *Новицький І. Б. Основи римського громадянського права. – М.: Изд-во: Зерцало, 2000. – 296 с.*
4. *Ромовська З. В. Особисті немайнові права громадян СРСР (поняття, види, класифікація, зміст, цивільно-правовий захист) : дис. ... канд. юрид. наук / З. В. Ромовська. - К., 1968. - 3. 8-10.*
5. *Цивільне право України : [підручник для вузів системи МВС України] : 2-х ч. Ч. 1 / А. А. Пушкін, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка та ін. ; под ред. проф. А. А. Пушкіна, доц. В. М. Самойленко. - Х. : Ун-т внутр. справ ; Основа, 1996. - С.191.*
6. *Сліпченко С. А. Согласие физического лица на использование его изображения как юридический факт / С. А. Сліпченко // Современная социально-экономическая трансформация России: ориентиры и итоги в контексте глобализации и регионализации : материалы междунар. науч. конф. : сб. науч. ст. / под ред. О. В. Иншакова, Г. Б. Клейнера, П. В. Акинина и др. – Краснодар : КубГАУ, 2006. – Ч. 1. – С. 641-647; Сліпченко С. О. Надання згоди фізичною особою, що зображена на фотографії, як юридичний факт за ЦК України / С. О. Сліпченко // Право України. – 2008. – № 3. – С.110-114.*

Солтис Н.Б.

*кандидат юридичних наук, завідувач
сектору проблем цивільного права НДІ
приватного права і підприємництва імені
акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ПЕРЕВАЖНЕ ПРАВО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА НА ПРИДБАННЯ АКЦІЙ

Переважне право акціонерів, а зокрема і переважне право купівлі-акцій, є особливим правом, що надає правову перевагу певному виду суб'єктів (акціонерів) певного пріоритету (пільги) на придбання майнового права.

Згідно зі статтею 4 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонерами товариства визнаються фізичні і юридичні особи, а також держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства.

Чинне законодавство також визначає корпоративні права як сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають із права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства в разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

Статтею 7 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонерам як публічного акціонерного товариства (ПАТ), так і приватного акціонерного товариства (ПрАТ), надано право відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства. Відповідно до п. 32 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» № 13 від 24.10.2008 року зазначено, що у зв'язку з тим, що законодавчо не врегульовано порядок реалізації акціонерами публічного акціонерного товариства переважного права на придбання акцій, які продають інші акціонери товариства третім особам, господарські

суди мають застосовувати відповідні положення установчих документів товариства. У разі неврегульованості цього питання в установчих документах акціонери мають переважне право купівлі пропорційно кількості належних їм акцій. Зокрема, ч. 2 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачає, що статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачено переважне право його акціонерів на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі. У разі, якщо статутом приватного акціонерного товариства передбачено переважне право його акціонерів на купівлю акцій, що пропонуються їх власником до продажу третій особі, таке переважне право реалізується відповідно до ч. 3-6 ст. 7 зазначеного закону. Порядок реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій приватного акціонерного товариства, що пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу) третій особі, встановлюється статутом такого товариства.

Положенням ст. 28 Закону України «Про господарські товариства» врегульовано порядок придбання акцій. Так, акція може бути придбана на підставі договору з її власником або держателем за ціною, що визначається сторонами, або за ціною, що склалася на фондовому ринку, а також у порядку спадкоємства чи правонаступництва юридичних осіб та на інших підставах, передбачених законодавством. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 92 Конституції України правовий режим власності визначається виключно законом, а отже особливий порядок здійснення та обмеження переважного права акціонерами щодо відчуження акцій встановлюється імперативно.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» цінний папір, посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам. А отже, цінні папери, зокрема акції,

засвідчують рівні права їх власників у межах одного випуску відносно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент).

Переважним правом купівлі акцій можуть скористатися лише акціонери відповідного акціонерного товариства. Однак, здійснення самим акціонерним товариством переважного права купівлі акцій можливе тільки у випадку, якщо акціонери не скористалися своїм переважним правом на купівлю акцій. Переважне право товариства на придбання акцій, що продаються його акціонерами можна реалізувати у строк, передбачений статутом товариства, який не може бути меншим ніж 20 днів з дня отримання товариством відповідного повідомлення. Строк переважного права припиняється у разі, якщо до його спливу від усіх акціонерів товариства отримані письмові заяви про використання або про відмову від використання переважного права на купівлю акцій. Якщо акціонери приватного акціонерного товариства не скористаються переважним правом на придбання всіх акцій, що пропонуються для продажу, протягом цього строку, акції можуть бути продані третій особі за ціною та на умовах, що повідомлені акціонерам товариства.

Зважаючи на викладене, товариство може скористатися переважним правом тільки у випадку, якщо ніхто з його учасників не скористався переважним правом на придбання акцій. Тому доцільно у статуті товариства закріплювати положення щодо переважного права товариства на придбання акцій, що продаються його акціонерами, якщо інші учасники товариства не скористалися своїм переважним правом на купівлю акцій. Таке закріплення переважного права у статуті необхідне для захисту інтересів товариства та його акціонерів на придбання пропорційної частини акцій у визначений строк та закріпить гарантоване право захисту прав дійсних акціонерів щодо викупу акцій.

Короленко В.М.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України

**ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ СУДАМИ СПОРІВ
ПРО ПРАВОЧИНИ, ЩОДО ЯКИХ Є
ЗАІНТЕРЕСОВАНІСТЬ**

Відповідно до ст. 72 Закону України «Про акціонерні товариства» правочин, вчинений із порушенням вимог статті 71 цього Закону, може бути визнано судом недійсним. Відповідальність за шкоду, заподіяну товариству правочином, вчиненим із порушенням вимог статті 71 цього Закону, несе особа, заінтересована у вчиненні акціонерним товариством такого правочину.

Правочини із заінтересованістю складають доволі нечисленну, але складну категорію справ. Так, М. Черкасенко зауважує, що проблеми визнання недійсними угод із заінтересованістю полягають у трьох аспектах: а) недосконалість визначення заінтересованої особи; б) складність доведення зв'язків заінтересованої особи з пов'язаними особами, учасниками угоди; в) невизнання права акціонера на оскарження угод, щодо яких існує заінтересованість [3, с. 7].

Конституційний Суд у рішенні № 18-рп/2004 від 1 грудня 2004 р. зазначив, що відповідь на питання суб'єкта конституційного подання, чи стосується поняття «охоронюваний законом інтерес» інтересу фізичної особи - акціонера акціонерного товариства, що звертається до суду за захистом порушених прав акціонерного товариства, акціонером якого він є, не повинна виходити за межі повноважень Конституційного Суду України і саме тому формулюється так: акціонер може захищати свої безпосередні права чи охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорювання чи невизнання са-

мим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства; порядок судового захисту порушених будь-ким, у тому числі третіми особами, прав чи охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які не можуть вважатися тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається законом [2].

Як зазначено у п. 51 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів», законом не передбачено право акціонера (учасника) господарського товариства звертатися до суду за захистом прав чи охоронюваних законом інтересів товариства поза відносинами представництва. На цій підставі господарським судам належить відмовляти акціонерам (учасникам) господарського товариства в задоволенні позову про укладення, зміну, розірвання чи визнання недійсними договорів та інших правочинів, вчинених господарським товариством. Спори цієї категорії є підвідомчими (підсудними) господарським судам незалежно від їх суб'єктного складу на підставі пункту 4 частини першої статті 12 ГПК, якщо акціонер (учасник) господарського товариства обґрунтовує відповідні позовні вимоги порушенням його корпоративних прав [1].

Важливо зазначити, що стаття 72 Закону України «Про акціонерні товариства» в редакції від 17.09.2008 р. передбачала право звернення до суду з вимогою про визнання правочину із заінтересованістю недійсним будь-кого з акціонерів. Однак редакція від 03.02.2011 р. вже не визначає кола осіб, які можуть звертатися до суду з приводу визнання правочину із заінтересованістю недійсним. Очевидно, такі зміни були зумовлені потребою уникнути перешкоджання діяльності товариств міноритарними акціонерами шляхом подання таких позовів. Однак це ускладнює захист інтересів добросовісних міноритарних акціонерів.

Визнання недійсним правочину із заінтересованістю не залежить від того, чи нанесено таким правочином шкоду акціонерному товариству. Єдиною умовою цього є укладення правочину без додержання вимог ст. 71 Закону України «Про акціонерні то-

вариства». За таких умов видається доцільним з метою економії процесуальних засобів передбачити можливість суду при надходженні відповідної позовної заяви звертатися до наглядової ради акціонерного товариства з метою з'ясування ставлення цього органу до вчиненого правочину. Подібний підхід застосовується у цивільному судочинстві з трудових спорів про поновлення на роботі у випадку звільнення працівника без згоди профспілкового органу, коли така згода є обов'язковою. В разі узгодження вчинення правочину наглядовою радою суд би міг відмовити у визнанні правочину недійсним. Зрозуміло, така процедура має сенс, коли до позову не додається документ, який підтверджує незгоду наглядової ради з оспоруваним правочином.

Список використаних джерел:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 р. № 13 // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 2. – С. 7.
2. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 р. № 18-рп/2004 (справа про охоронюваний законом інтерес) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 50. – Ст. 3288. – С. 67.
3. Черкашин М. Правозастосовна практика щодо значних правочинів та правочинів із заінтересованістю [Електронний документ] / М. Черкашин. – Ялта, 2013. – Режим доступу: http://www.uba.ua/documents/doc/cherkasenko_%5B1%5D.pdf.

Гордович І.І.

начальник Прикарпатського територіального управління НКЦПФР

Саракун І.Б.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України

НОВАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ АКЦІЙ В ДЕПОЗИТАРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

З 12.10.2013 р. набув чинності Закон України «Про депозитарну систему України», який визначає нові правові засади функціонування депозитарної системи України, встановлює порядок реєстрації та підтвердження прав на емісійні цінні папери та прав за ними у системі депозитарного обліку, а також порядок проведення розрахунків за правочинами щодо емісійних цінних паперів [1].

У зв'язку із впровадженням нового Закону перед емітентами та власниками акцій постає ціла низка питань, пов'язаних із необхідністю проведення аналізу чинного законодавства у зазначеній сфері відносин. Адже, зокрема, складно уявити, яким чином на сьогодні можуть співіснувати бездокументарна та документарна форма випуску акцій, якщо згідно Закону України «Про акціонерні товариства» друга - скасована; Закон «Про депозитарну систему в Україні» закріпив, що іменні емісійні цінні папери, випуск яких зареєстровано до дня опублікування цього Закону, можуть існувати в документарній формі до дня набрання чинності цим Законом, тобто до 11.10.2013 р. (абз. 3 п. 9 Прикінцевих та перехідних положень); а Положення ДКЦПФР Про порядок ведення

реєстрів власників іменних цінних паперів від 17.10.2006 N1000 [2], яке врегулює облік прав власності на іменні цінні папери, випущені в документарній формі – все ще чинне. Беззаперечним є лише той факт, що Закон має вищу юридичну силу, ніж відомчий акт. Тому з огляду на зазначене виникає питання про те, яким же чином на сьогодні відбувається обіг акцій в депозитарній системі.

Звертаючись до новацій у її структурі, слід відзначити, що до набрання чинності цим Законом нормативних вимог щодо визначеної кількості депозитаріїв не встановлювалось. До цього моменту в Україні загалом функціонувало 3 депозитарії: депозитарій Національного банку України (далі – НБУ), Всеукраїнський депозитарій цінних паперів і Національний депозитарій України. На сьогодні в нашій державі створено єдиний Центральний депозитарій (далі – ЦД), який функціонує на базі останнього.

Відповідно до нового Закону основні функції щодо зберігання та обліку емісійних цінних паперів покладені на ЦД, а проведення розрахунків за операціями з ними на організованому ринку – на Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках (далі – РЦ). Розрахунковим центром є банк, що функціонує у формі ПАТ відповідно до Закону «Про банки і банківську діяльність», з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом. Банк набуває статусу Розрахункового центру з дня реєстрації Правил РЦ в НБУ в установленому порядку.

Виключною компетенцією РЦ є проведення грошових розрахунків за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, вчинених на фондовій біржі та поза фондовою біржею, якщо проводяться розрахунки за принципом «поставка цінних паперів проти оплати». Для здійснення розрахункових операцій Розрахунковий центр відкриває рахунок у НБУ, а також відкриває та веде рахунки клієнтів для здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів.

Саме з приводу цього учасника депозитарної системи ведеться чи не найбільше дискусій. Адже, як зазначають фахівці, клірингові функції можуть бути монополізовані Розрахунковим

центром, який напряму буде підконтрольний державі. Закон передбачає можливість для Центрального депозитарію і всіх інших інфраструктурних організацій зберігати свої кошти і кошти своїх клієнтів не в Нацбанку, а в новоствореному РЦ, який займається клірингом, тобто бере на себе ринкові ризики. Розрахунковий центр виконуватиме функції розрахункового банку для всіх учасників торгів на фондовому ринку. Окрім цього, як зазначають аналітики, небезпека полягає й у втраті біржами частини доходу, через неможливість надання клірингових послуг [3].

Протилежну позицію щодо діяльності РЦ висловлює голова правління РЦ Д. Чугаєвський, який зазначає, що система впорядковує діяльність ринку, стане основою для подальшого його розвитку та підвищить довіру до неї іноземних інвесторів. За його даними, на сьогодні вже близько 150 професійних учасників, у тому числі банків, встановили кореспондентські відносини, відкрили поточні рахунки в Розрахунковому центрі, відкрили клірингові рахунки, і запуск торгів відбувся [4].

У будь-якому випадку надати об'єктивну оцінку РЦ можна буде після аналізу його роботи; а для цього потрібен певний проміжок часу. Такі нововведення не можуть на сьогодні позитивно позначитися на роботі АТ та відчуженні акцій у сучасних умовах. Слід лише взяти до уваги, що з метою виконання покладених на РЦ завдань, НКЦПФР було затверджено цілу низку відомчих актів з метою врегулювання відносин у сфері обігу цінних паперів, зокрема, акцій, клірингу та розрахунків за правочинами щодо цінних паперів. Так, 23.04.2013 р. було затверджено Положення про провадження депозитарної діяльності, 26.03.2013 р. - Положення про клірингову діяльність; а 20.08.2013 р. було прийнято ще 4 Рішення Комісії: Про затвердження Вимог до договору про проведення грошових розрахунків за результатами клірингу; Про затвердження Вимог до договору про обслуговування клірингової установи та договору про обслуговування Розрахункового центру; Про затвердження Вимог до договору про проведення розрахунків у цінних паперах за результатами клірингу; Про затверджен-

ня Вимог до договору про кліринг та розрахунки за правочинами щодо цінних паперів (про надання клірингових послуг) тощо.

Поряд із цим до 11.04.2014 р. чинними залишаються положення Закону «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», зокрема й ті, що регулюють перехід та реалізацію права власності на цінні папери (ст. 5 Закону). Подібні правила щодо моменту набуття права власності на цінні папери встановлені й ст.8 Закону «Про депозитарну систему України», де зазначається, що підтвердженням прав на цінні папери та прав за цінними паперами, що існують в бездокументарній формі, а також обмежень прав на цінні папери у певний момент часу є обліковий запис на рахунку в цінних паперах депонента в депозитарній установі. Підтвердженням цих прав як і в попередньому Законі є виписка з рахунка в цінних паперах депонента, яка видається депозитарною установою на вимогу депонента або в інших випадках, установлених законодавством та договором про обслуговування рахунка в цінних паперах.

Відповідно до вимог пунктів 6, 7 розділу VI Закону України «Про депозитарну систему України» зберігачі та реєстратори з 12.10.13 р., які отримали ліцензії на здійснення депозитарної діяльності депозитарної установи, продовжують здійснювати депозитарну діяльність; а щодо тих, хто не подав документів для отримання ліцензії на здійснення депозитарної діяльності депозитарної установи – НКЦПФР анулювала ліцензії на провадження професійної діяльності на фондовому ринку. Такі дії Комісії регламентувались її рішенням від 15.10.2013 р. №2408 щодо анулювання ліцензій на провадження професійної діяльності на фондовому ринку – депозитарної діяльності, а саме: депозитарної діяльності депозитарію цінних паперів, депозитарної діяльності зберігача цінних паперів, діяльності з ведення реєстру власників іменних цінних паперів та розрахунково-клірингової діяльності.

Зберігачі, які не отримали ліцензії «нового зразка», мають право проводити лише ті операції, що пов'язані з припиненням діяльності, а саме: їм забороняється здійснювати будь-які операції на рахунках у цінних паперах депонентів, крім незавершених,

операцій, пов'язаних із закриттям цих рахунків, та безумовних операцій, на підставі виконавчих документів, визначених Законом України «Про виконавче провадження», розпорядження уповноваженої особи реєструвального органу про скасування реєстрації випуску цінних паперів, свідоцтва про право на спадщину, інших документів, визначених законодавством.

У зв'язку зі вступом у дію положень нового Закону власник цінних паперів, які були дематеріалізовані, зобов'язаний звернутися до обраної емітентом депозитарної установи та укласти з нею договір про обслуговування рахунка в цінних паперах від власного імені або здійснити переказ прав на цінні папери на свій рахунок в цінних паперах, відкритий в іншій депозитарній установі.

У разі, якщо власник цінних паперів протягом одного року з дня набрання чинності цим Законом не уклав з обраною емітентом депозитарною установою договору про обслуговування рахунка в цінних паперах від власного імені або не здійснив переказ належних йому прав на цінні папери на свій рахунок у цінних паперах, відкритий в іншій депозитарній установі, цінні папери такого власника (які дають право на участь в органах емітента) не враховуються при визначенні кворуму та при голосуванні в органах емітента (абз.1, 2 п.10 Прикінцевих та перехідних положень).

Через шість місяців із дня набрання чинності Законом «Про депозитарну систему України» усі цінні папери бездокументарної форми існування блокуються на рахунках у цінних паперах власників у зберігачів та на рахунках таких зберігачів, відкритих у депозитаріях, крім НДУ, та на рахунках депозитаріїв, відкритих у НДУ, до моменту передачі глобальних сертифікатів цих випусків на зберігання до НДУ.

Для власників документарної форми випуску акцій НКЦПФР затвердила Порядок передачі інформації, що міститься у системі реєстру власників іменних цінних паперів, до системи депозитарного обліку від 18.04.2013 р. №729 [5]. Дія цього Порядку не поширювалась на системи реєстрів за випусками іменних цінних паперів, щодо яких емітентом було прийнято рішення про демате-

ріалізацію або про передачу ведення реєстру іншому реєстратору, якщо такі рішення були прийняті до дня набрання чинності Законом «Про депозитарну систему України». Реєстр власників іменних цінних паперів, складений реєстратором на дату закриття реєстру та переданий до Центрального депозитарію, може бути використаний емітентом виключно з метою забезпечення обліку та обігу цінних паперів відповідного випуску у бездокументарній формі після прийняття ним рішення про переведення цінних паперів цього випуску у бездокументарну форму існування.

Станом на 10 жовтня депозитарії цінних паперів забезпечили передачу всіх глобальних сертифікатів на зберігання до НДУ; а згідно з новим Законом, із дня передачі глобального сертифіката на зберігання НДУ він вважається правонаступником прав та обов'язків інших депозитаріїв за договорами про обслуговування емісії цінних паперів, укладеними між емітентами та депозитаріями (п.13 Прикінцевих та перехідних положень).

Тим не менше можна констатувати, що на сьогодні акціонерні товариства перебувають у складній ситуації, оскільки їм доволі важко одночасно реагувати на такі суттєві зміни до чинного законодавства та здійснювати свою підприємницьку діяльність. Все ще продовжують функціонувати АТ, які невчасно сприйняли зміни до акціонерного законодавства та перейшли на бездокументарну форму існування акцій. Водночас Закон «Про депозитарну систему України» запровадив для них нові правила та вимоги щодо обігу акцій в депозитарній системі України. Тому для успішної реалізації його положень, а також всіх новоприйнятих відомчих актів для акціонерних товариств необхідно проводити роз'яснювальну роботу в регіонах та відповідні семінари (конференції) із залученням провідних фахівців, що значно спростило б розуміння всіх законодавчих нововведень.

1. Закон України «Про депозитарну систему України» // ВВР. – 2013. - № 39. - Ст.517.
2. Положення ДКЦПФР Про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів від 17.10.2006 N1000. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/z0704-13

3. Сухоруков О. Контрольований хаос: небезпека нового закону про депозитарну систему / О. Сухоруков. – Режим доступу: http://ua.prostobank.ua/finansoviy_gid/investitsiyi/statti/
4. Чугаєвський Д. Нова депозитарна система стартувала успішно / Д. Чугаєвський. – Режим доступу: <http://btb.tv/uk/news/402-dmitro-chugayevskiy-nova-depozitarna-sistema-startovala-uspishno>
5. Рішення НКЦПФР від 18.04.2013 № 729 Про затвердження Порядку передачі інформації, що міститься у системі реєстру власників іменних цінних паперів, до системи депозитарного обліку. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0704-13>.

Кочин В.В.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СТАТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЯК КОРПОРАТИВНОГО ПРАВОЧИНУ

Для створення юридичної особи засновникам слід виконати визначену законодавством послідовність дій. Так, І. М. Кучеренко виділяла певні цивільно-правові норми, що регулюють такі процедури у процесі створення юридичної особи: 1) встановлення організаційно-правової форми юридичної особи; 2) визначення порядку укладення установчого договору, розробки і затвердження статуту юридичної особи як установчого документу; 3) питання формування статутного капіталу; 4) визначення органів управління; 5) встановлення засновниками (учасниками) мети і предмета діяльності, а також строку, на який створюється юридична особа; 6) вибір найменування юридичної особи; 7) деякі інші питання [1, с. 87].

Аналіз наукових поглядів та законодавчого регулювання порядку створення юридичної особи дозволяє зробити висно-

вок, що цивільно-правові відносини щодо створення юридичної особи слід поділити на такі частини: 1) визначення мети діяльності; 2) формування ознак юридичної особи; 3) відображення волі на створення юридичної особи в її установчих документах. Вважаємо, що особливу увагу необхідно приділити установчому документу юридичної особи, зокрема статуту, який юридично закріплює властивості юридичної особи як учасника цивільних відносин.

Чинне законодавство безпосередньо не визначає поняття статуту юридичної особи. Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» передбачено лише поняття модельний статут – типовий установчий документ, затверджений Кабінетом Міністрів України, який використовується для створення та провадження діяльності юридичних осіб відповідних організаційно-правових форм, містить встановлені законом правила, що регулюють правовий статус, права, обов'язки та відносини, які пов'язані із створенням, управлінням та провадженням господарської діяльності відповідних юридичних осіб.

У юридичній літературі статут юридичної особи характеризується як локальний нормативний акт, положення якого обов'язкові не тільки для юридичних осіб, а й для контрагентів. Його зміст має відповідати вимогам закону, а саме містити такі дані: найменування юридичної особи, її місцезнаходження, адресу, органи управління, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього, а у випадках, передбачених спеціальним законодавством, додаткові вимоги, зокрема розмір статутного капіталу, умови про категорії акцій, що викупаються АТ, права акціонерів тощо [2, с. 154].

Слід розуміти, що статут юридичної особи як нормативний акт є соціальні норми, тобто правила поведінки локального характеру, які виявляють волю засновників. Механізм їх дії має велику схожість (але не тотожність) з правовими нормами [3, с. 171]. Зокрема, відповідно до позиції Вищого господарського суду України, викладеній у постанові від 19.01.2006 № 38/309, норма-

тивний акт – це прийнятий уповноваженим державним органом у межах його компетенції офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, носить загальний чи локальний характер та застосовується неодноразово.

Норми, які містяться у статуті юридичної особи, – це правила організаційного характеру, яку закріплюють порядок формування, побудови, функціонування юридичних осіб, а також права, обов'язки, відповідальність, відносини учасників (членів) юридичної особи [4, с. 94]. При цьому не слід надавати статуту юридичної особи сили нормативно-правового акту спеціального регулювання, а також характеризувати його як визначення правосуб'єктності юридичної особи.

Так, ч. 1 ст. 49 ЦК РФ цивільні права юридичної особи мають відповідати цілям її діяльності, визначеної установчими документами. Тим самим, ЦК РФ визнає для окремих юридичних осіб спеціальну правоздатність, що відповідає їх статутній діяльності [4, с. 154]. Зважаючи на визначення у ЦК України загальної (універсальної) правоздатності юридичної особи, в установчих документах відображається сформована її засновниками мета. Тим самим, мета юридичної особи є абстрактним інтересом, який ставлять перед собою її засновники (учасники).

Інтерес є більш ідентифікованою (визначеною) потребою юридичної особи. На відміну від мети, інтерес є динамічним, адже формується у тому числі внаслідок реалізації суб'єктивних (переважно корпоративних) прав учасників юридичної особи. Тому пропонуємо фіксувати у статуті механізм уникнення конфлікту особистих інтересів фізичної особи та інтересів самого товариства.

Статут як корпоративний правочин слід визначати письмово відображеною та визнаною державою дію засновників юридичної особи, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у юридичної особи як самостійного учасника цивільних відносин. Його локальний нормативний зміст характеризується його загальнообов'язковістю для засновників (учасни-

ків) юридичної особи, а для інших учасників цивільних відносин має опосередковане юридичне значення.

Зокрема, статут юридичної особи для її засновників (учасників) є їх зафіксована воля на участь у цивільних відносинах, акт, який закріплює їх корпоративні права та обов'язки. Він є актом, який слід також розглядати як відображену у документі організацію юридичної особи, яку нині розуміють у тому числі як згусток (пучок) контрактів [5, с. 30].

Для контрагентів положення статуту юридичної особи має значення як належної її ідентифікації, оскільки саме в ньому вказуються найменування, органи управління, порядок прийняття рішення тощо – тобто інформація, що забезпечить належний вибір контрагента, унеможливить визнання договірних відносин недійсними. Відповідно до цього положення, зміни до установчих документів юридичної особи, які стосуються відомостей, включених до єдиного державного реєстру, набирають чинності для третіх осіб з дня їх державної реєстрації (ч. 5 ст. 89 ЦК України).

Створення юридичної особи має публічний характер, адже організація вважається створеною з дня її державної реєстрації (ч. 4 ст. 87 ЦК України). Для створення, у свою чергу, учасники (засновники) розробляють установчі документи, на підставі яких і відбувається легалізація організації. Таким чином, ідентифікація юридичної особи як учасника правових відносин здійснюється в межах державного регулювання економічних відносин.

Отже, зважаючи на викладені міркування, пропонуємо розглядати юридичне значення статуту юридичної особи у двох розуміннях: а) загальнообов'язкове значення – для засновників (учасників) юридичної особи як корпоративний правочин; б) опосередковане значення – для інших учасників правових відносин як відомості про учасника правових відносин. Крім того, його не слід розглядати як загальнообов'язковий нормативний акт, оскільки він не відноситься до джерел цивільного права (ст. 4 ЦК України).

1. Кучеренко І. М. *Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія* / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.

2. *Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів]* / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.
3. *Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перераб. и доп. Отв. ред. проф. М. Н. Марченко. Том 2.* – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – 528 с.
4. *В 3 т. Т. 1. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации к Гражданскому кодексу Российской Федерации: Федерации, части первой / Под ред. Т. Е. Абовой и А. Ю. Кабалкина; Ин-т государства и права РАН.* – М.: Юрайт-Издат, 2004. – 1069 с.
5. *Спасибо-Фатеева И. В. Взгляд на юридическое лицо как систему контрактов / И. В. Спасибо-Фатеева // Проблемы гражданского права та процесу: матеріали наук.-практ. конф. присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (25 травня 2013 р.).* – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ; Золота миля, 2013. – 652 с.

Зозуляк О.І.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права Юридичного
інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

РІШЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА ПРО ПОПЕРЕДНЄ СХВАЛЕННЯ ПРАВОЧИНІВ ТА ЙОГО ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Закріпивши на рівні Закону України «Про акціонерні товариства» [1] поняття «значного правочину», законодавець передбачив і спеціальну процедуру його схвалення. Важливу роль у цьому процесі відіграють загальні збори акціонерів, рішеннями яких і схвалюється значний правочин. Так, відповідно до ч. 2 ст. 70 Закону передбачається положення про те, що якщо ринкова вартість майна або послуг, що є предметом значного правочину, перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної

фінансової звітності акціонерного товариства, рішення про вчинення такого правочину приймається загальними зборами за поданням наглядової ради. А у ч. 3 цієї ж статті Закону вказано, що якщо на дату проведення загальних зборів неможливо визначити, які значні правочини вчинятимуться акціонерним товариством у ході поточної господарської діяльності, загальні збори можуть прийняти рішення про попереднє схвалення значних правочинів, які можуть вчинитися товариством протягом не більш як одного року з дати прийняття такого рішення, із зазначенням характеру правочинів та їх граничної сукупної вартості. При цьому залежно від граничної сукупної вартості таких правочинів повинні застосовуватися відповідні положення ч. 2 ст. 70 Закону.

З огляду на наведені положення акціонерного законодавства виникає питання: вживши в рамках однієї статті терміни «рішення загальних зборів про схвалення значного правочину» та «рішення про попереднє схвалення значних правочинів», законодавець розуміє їх як синонімічні поняття чи це різні правові категорії із різним змістовим навантаженням? Так, зокрема, важливо окреслити, чи правові наслідки прийняття рішення про попереднє схвалення значних правочинів такі ж, як і рішення про схвалення значних правочинів. І питання тут постає не тільки в теоретичному плані дослідити різницю між двома правовими явищами, а має не менш важливе практичне значення та продиктоване, до речі, проблемами правозастосування у цій сфері. Дійсно, за останні кілька років маємо можливість спостерігати, наскільки правозастосовною практикою неоднозначно сприймаються наведені вище норми Закону України «Про акціонерні товариства», пов'язані із вчиненням значних правочинів на основі їх схвалення (попереднього схвалення) рішенням загальних зборів, що дає можливість вести мову про певні прогалини чи суперечності, що містяться в акціонерному законодавстві у цій сфері.

Так, предметом розгляду Господарського суду Черкаської області була справа за позовом ТзОВ «Фортекс» до ПрАТ «Смілянське автотранспортне підприємство 17128» про зобов'язання останнього здійснити обов'язковий викуп акцій ТзОВ на підставі

ч. 2 ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства», оскільки ТзОВ «Фортекс» на загальних зборах акціонерного товариства голосувало проти прийняття рішення про попереднє схвалення значних правочинів. Розглянувши спір між двома корпораціями, суд прийшов до висновку, що рішення загальних зборів акціонерного товариства про схвалення значних правочинів та рішення загальних зборів про попереднє їх схвалення – це різні правові категорії, а тому прийняття загальними зборами рішення про попереднє схвалення значних правочинів у відповідності до ч. 2 ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства» не є підставою для здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних акціонеру простих акцій, який голосував проти прийняття загальними зборами відповідного рішення.

Вищий господарський суд України висловив протилежну позицію з приводу зазначеного спору і в результаті системного аналізу положень відповідних статей Закону України «Про акціонерні товариства» прийшов до висновку, що кожний акціонер - власник простих акцій товариства в разі голосування на загальних зборах проти прийняття рішення про вчинення товариством значного правочину, враховуючи, що загальні збори вправі прийняти як рішення про вчинення значного правочину, так і рішення про попереднє схвалення значних правочинів, має право вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому голосуючих акцій, оскільки прийняття вказаних рішень в обох випадках не зобов'язує вчинити значний правочин, а лише надає дозвіл виконавчому органу товариства на вчинення такого правочину, що і обумовлює однакові правові наслідки для акціонерів, які не згодні з рішенням зборів.

Варто зазначити, що Верховний Суд України, за результатами розгляду характеризуваного нами спору вказав, що дані категорії не слід ототожнювати, а, отже, правові наслідки зазначених рішень загальних зборів акціонерного товариства різні. Наведена правова позиція Верховного Суду України по суті лягла в основу Інформаційного листа Вищого господарського суду України від 12 серпня 2013 року № 01-06/1164/2013 [2], відповідно до якого

«прийняття загальними зборами акціонерів товариства рішення про попереднє схвалення значних правочинів, які можуть вчинитися товариством протягом року, означає лише згоду на можливість вчинення значних правочинів у майбутньому і не має наслідком реального настання юридичного факту, з яким закон пов'язує виникнення в акціонерного товариства обов'язку здійснити викуп акцій акціонера».

Наведене вище дозволяє констатувати неоднакове застосування норм щодо схвалення значних правочинів вищими судовими інстанціями, що, безперечно, не сприятиме єдності правозастосування у зазначеній сфері відносин.

Характеризуючи мету, переслідуючи яку законодавець у рамках ч. 3 ст. 70 Закону України «Про акціонерні товариства» заклав норму щодо попереднього схвалення значних правочинів, очевидними, на нашу думку, є такі висновки. Передусім вважаємо, що в такий спосіб ставилось за мету зекономити час та організаційні зусилля акціонерів тих акціонерних товариств, які є досить активними учасниками цивільного обороту і для яких укладення значних правочинів у силу цього є доволі систематичним явищем. Так, вказавши тип та суму значного правочину, в рішенні загальних зборів про попереднє його схвалення, можна послугуватись ним (рішенням) кожен раз, коли той чи інший значний правочин, який належить до категорії тих, що схвалюється саме цим органом акціонерного товариства, виникає потреба схвалити. Це, переконані, є досить зручною формою схвалення значних правочинів та суттєво спрощує роботу самих загальних зборів акціонерного товариства. Таке законодавче рішення доволі позитивно сприймається й у цивілістичній доктрині і з цього приводу провідні вітчизняні науковці уже висловили свої міркування [3].

Вагомим чинником, який, на нашу думку, дозволяє сприймати досліджувані правові категорії як такі, що мають однакові правові наслідки, є й те, що на підставі прийняття загальними зборами рішення про схвалення значних правочинів не виникає обов'язку у товариства укласти цей правочин (це, як і у випадку із рішенням про попереднє схвалення значних правочинів, означає

тільки дозвіл на вчинення останнього). Крім того, варто вказати, що й рішення загальних зборів про попереднє схвалення значних правочинів, і рішення загальних зборів про вчинення значних правочинів приймаються за однакової кількості голосів (простої або кваліфікованої більшості), що ще раз переконує у доцільності їх сприйняття як явищ тотожних.

Слід також наголосити, що в наведеній вище справі йдеться про питання обов'язкового викупу акцій акціонерного товариства, а у майбутньому можемо очікувати і позовних вимог щодо визнання значного правочину недійсним (та відповідно до Інформаційного листа Вищого господарського суду – ще й їх задоволення) на тій підставі, що він (правочин) тільки попередньо схвалений загальними зборами акціонерів, а не загальними зборами про схвалення значного правочину.

Такий варіант правозастосування може призвести до того, що ч. 3 ст. 70 Закону України «Про акціонерні товариства» не буде використовуватись, а це означає появу недіючої норми в акціонерному законодавстві нашої держави, яка не матиме застосування або, що ще небезпечніше - може використовуватись з метою різного роду зловживань в акціонерних правовідносинах.

Підсумовуючи, вважаємо за доцільне ще раз наголосити, що рішення загальних зборів акціонерного товариства про попереднє схвалення значних правочинів, як і рішення загальних зборів про схвалення значних правочинів слід сприймати однаковими за змістом правовими категоріями, із однаковими правовими наслідками. Запорукою такого сприйняття даних правових понять, доцільними слід вважати зміни до ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства» із вказівкою у її рамках на те, що обов'язковий викуп акцій здійснюється і на підставі рішення загальних зборів про попереднє схвалення значних правочинів.

1. *Про акціонерні товариства: Закон України [прийнятий 17 вересня 2008 р.; за станом на 06.07. 2012] // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.*
2. *Про доповнення Інформаційного листа ВГСУ від 15.03.2011 № 01-06/249 «Про постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами перегляду судових рішень господарських судів» (Ин-*

формаційний лист ВГСУ від 12.08.2013 № 01-06/1164/2013) // [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://vgsu.arbitr.gov.ua/news/1248/>

3. Карчевський К. А. Порядок прийняття рішення про вчинення значного правочину загальними зборами акціонерів / К. А. Карчевський // *Актуальні питання цивільного та господарського права. - 2010. - № 2. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.journal.yurprajintel.com.ua/2010/2/article04/>*

Зеліско А.В.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ЗАСНОВНИЦЬКОГО ДОГОВОРУ ЯК ПРАВОВОЇ ФОРМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН МІЖ ЗАСНОВНИКАМИ КОРПОРАТИВНИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Аксіоматичним у науковій доктрині корпоративного права є положення, згідно з яким волевиявлення засновників, спрямоване на створення юридичних осіб корпоративного типу, супроводжується об'єднанням майнових внесків з метою передання їх у власність новоствореному суб'єкту права та отримання взаємного комплексу корпоративних прав. З огляду на вказане особливу увагу теоретиків та практиків привертає організаційний етап виникнення юридичних осіб корпоративного типу, зокрема, правові форми регулювання відносин між засновниками щодо вчинення юридичних і фактичних дій. Організаційні відносини щодо створення юридичних осіб виділяв ще О. О. Красавчиков, наголошуючи на тому, що вони полягають у певній діяльності з метою створення умов для виникнення основних відносин [1, с. 134]. На важливість організаційного етапу виникнення юридичних осіб корпоративного типу вказують і сучасні провідні учені, зокрема,

В. М. Кравчук [2, с. 224], В. І. Борисова [3, с. 87] та ін. Найбільш вдалими регулятором такого роду відносин є, безумовно, договір.

Цивільний кодекс України передбачив можливість укласти договір між засновниками, спрямований на створення окремих організаційно-правових форм підприємницьких товариств (ст. 142 – договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю, ч. 2 ст. 153 – договір, який визначає порядок здійснення засновниками спільної діяльності при створенні товариства). Закон України «Про акціонерні товариства», прийнятий 17 вересня 2008 року, у ч. 3 ст. 9 визначив, що засновники можуть укласти засновницький договір при створенні акціонерного товариства. Однак термінологічна неузгодженість при запровадженні такої договірної конструкції визначає потребу щодо дослідження правової природи цього договору та його кваліфікуючих ознак.

Юридичні особи корпоративного типу створюються у реєстраційному порядку, який передбачає ініціативність волевиявлення засновників. З даного приводу В. М. Кравчук вказує, що таке волевиявлення засновників за своєю природою є правочином та потребує відповідної фіксації [2, с. 188]. Засновницький договір є формою правового закріплення волевиявлення засновників з метою створення юридичної особи корпоративного типу.

Слід відзначити те, що організаційний етап створення юридичних осіб корпоративного типу нерозривно пов'язаний із переданням засновниками майна майбутній юридичній особі, що спричиняє потребу досягнення ними домовленостей стосовно складу, розміру та строків сплати майнових внесків. Адже, як зазначає С. Н. Грудницька, засновники вступають в зобов'язання щодо створення юридичної особи, її майнової та організаційної бази [4, 187]. Цілком очевидно, що засновницький договір є найбільш вдалою та динамічною формою регулювання такого роду зобов'язань засновників з приводу створення юридичної особи та їх відповідальності перед третіми особами. Отже, доцільність укладення такого договору полягає не лише у фіксації узгодженого волевиявлення засновників, а й у регулюванні зобов'язальних відносин засновників організаційного та майнового характеру

для створення юридичної особи корпоративного типу. Тому можна стверджувати, що організаційний етап створення юридичних осіб корпоративного типу характеризується договірною формою об'єднання осіб.

Кваліфікуючою ознакою, що відрізняє засновницький договір від суміжних договірних конструкцій, є спрямованість на створення нової юридичної особи корпоративного типу. Саме на цю властивість договору вказують провідні цивілісти. «Основна особливість такого договору, – вважає М. І. Брагінський, – полягає в тому, що його підписання передуює створенню юридичної особи. Його метою є заснування певного утворення і встановлення порядку (умов) передачі засновниками свого майна, а також участі засновника в діяльності зі створення юридичної особи» [5, с. 404].

Оскільки засновницький договір є регулятором зобов'язальних відносин стосовно формування майнового зв'язку між засновниками та майбутньою юридичною особою, то є підстави визначати його також як передумову виникнення корпоративних прав у цих засновників з моменту державної реєстрації юридичної особи. Чи дозволяє вказане ідентифікувати засновницький договір як корпоративний правочин? У науці корпоративного права уставленим є положення, згідно з яким корпоративні правочини виникають з корпоративних відносин. Відповідно ж до ч. 3 ст. 167 Господарського кодексу України, під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. З огляду на те, що засновницький договір спрямований не лише на створення юридичної особи, але й, опосередковано, на виникнення у її засновників (учасників) корпоративних прав майнового та організаційного характеру, можна вести мову про притаманні цьому договору ознаки корпоративного правочину.

Комплексне моделювання кваліфікуючих ознак корпоративних правочинів було проведене В. А. Васильєвою, серед яких передусім вказано на те, що порядок погодження умов такого роду договорів відбувається шляхом узгодження волі усіх учасників

правочину [6, с. 27]. Ця ж ознака притаманна і для засновницького договору, основною метою якого є реалізація спільних інтересів, що визначає його сутність. Як зазначає Р. О. Халфіна, інтерес відображає усвідомлення потреби і прагнення до її задоволення, а тому його реалізація завжди передбачає певну діяльність [7, с. 210]. У даному випадку цей спільний інтерес реалізується шляхом узгодження волевиявлення засновників, спрямованого на створення самостійного суб'єкта права, результатом чого є виникнення у них комплексу корпоративних прав.

Викладені положення свідчать про те, що основними кваліфікуючими ознаками конструкції засновницького договору є: впорядкування організаційних та майнових правовідносин між засновниками; реалізація (фіксація) засновницького волевиявлення осіб – форма здійснення суб'єктивного засновницького права; узгодженість волевиявлення усіх засновників; спільність мети сторін договору; спрямованість мети договору на виникнення самостійного суб'єкта права – юридичної особи корпоративного типу; опосередкована спрямованість договору на виникнення у засновників юридичної особи корпоративного типу комплексу корпоративних прав. Безумовно, що подальше послідовне застосування засновницького договору у чинному законодавстві України потребує продовження дослідження його правової конструкції стосовно істотних умов такого договору, строку його чинності тощо.

1. *Советское гражданское право: учебник: в 2 т. // [Илларионова Т. И., Кириллова М. Я., Красавчиков О. А. и др.]; под ред. О. А. Красавчикова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Висш. шк., 1985. – Т. 1. – 544 с.*
2. *Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с.*
3. *Борисова В. І. Юридична особа як суб'єкт цивільних правовідносин// Цивільне право України: підручник: у 2 т. / За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – с. 111 – 159.*
4. *Грудницькая С. Н. О правовой природе учредительного договора и устава / С. Н. Грудницькая // Збірник наукових праць «Держава і пра-*

- во» Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Вип. 2. – К.: Ін Юре, 1999. – С. 186 – 191.
5. Брагинский М. И. Договорное право. Кн. первая: Общие положения. – изд. 2-е, завод. 6-й (стереотипный) / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М.: «Статут», 2003. – 848 с.
6. Васильєва В. А. Корпоративні правочини: поняття та особливості / В. А. Васильєва // Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин [текст] : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-ій річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України (23-24 вересня 2011 року) – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – С. 25 – 28.
7. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М.: Юридическая литература, 1974. – 352 с.

Васильєва В.В.

кандидат юридичних наук, науковий співробітник Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України

РІШЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ПРИ ВЧИНЕННІ ТОВАРИСТВОМ ПРАВОЧИНІВ ЯК УМОВА ЇХ ДІЙНОСТІ

Останнім часом активізувався процес вдосконалення корпоративного права, новітнє законодавство насичується новими інститутами та категоріями, однак завжди залишається необхідність в аналізі цих нововведень з позиції теорії права. Одним із таких нововведень є інститут значного правочину, який був закріплений в Законі України «Про акціонерні товариства», для вчинення якого необхідний певний юридичний склад, тобто сукупність юридичних фактів. Окрім того, при вчиненні не лише значного

правочину, але й інших видів договорів, потрібне прийняття певних актів загальними зборами товариства для настання бажаних правових наслідків для товариства – договірною зобов'язання. Спробуємо проаналізувати, які види рішень існують для належного оформлення волі товариства та їх місце у юридичному складі при вчиненні правочину.

1. Рішення про вчинення значного правочину.

Відповідно до п. 22 ч. 2 ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства» [1] до виключної компетенції загальних зборів акціонерного товариства належить прийняття рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства.

Звідси, формування волевиявлення особи при вчиненні значного правочину неможливе лише виключно виконавчим органом, а необхідне узгодження волі більшістю учасників товариства. При цьому до бажаних правових наслідків призводить укладений договір лише за наявності такого рішення. Таким чином, для виникнення зобов'язання необхідний юридичний склад: рішення про вчинення договору та саме укладення договору.

Відповідно до ст. 92 ЦК України юридична особа набуває цивільних прав і обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів і закону. Згідно ст. 58 ЦК України виконавчий орган акціонерного товариства здійснює керівництво його поточною діяльністю, є правління або інший орган, передбачений статутом. Виконавчий орган акціонерного товариства підзвітний загальним зборам і наглядовій раді, організовує виконання їх рішень. Виконавчий орган діє від імені акціонерного товариства в межах, встановлених статутом акціонерного товариства і законом [2].

Рішення про вчинення договору (виконавчими органами) є вираженням волі юридичної особи через загальні збори.

Юридична особа має особливу правову природу, яка полягає у множинності її учасників, воля та інтереси яких можуть бути

різні і які необхідно певним чином узгодити та визначити волю більшості. Тому прояв волі юридичної особи не може бути чітко однозначним, як це буває, коли представляють одну особу. Саме тому волю особи оформляють рішенням, за яке голосує необхідна більшість учасників.

Між загальними зборами (як основним органом юридичної особи) та виконавчим органом існують свого роду відносини представництва. Виконавчий орган є представником, який зобов'язаний точно відтворювати волю осіб, яких він представляє. Прийняття рішення загальними зборами про вчинення певного правочину є виявом волі на вчинення правочину. Таке рішення не створює зобов'язання з правочину, згоду на вчинення якого дали загальні збори, однак створює певне зобов'язання для виконавчого органу як представника, а саме зобов'язання укласти такий правочин. У цьому випадку можна провести аналогію із попереднім договором, який не створює основного зобов'язання, однак створює зобов'язання до укладення основного договору.

Вчинення значного правочину виконавчим органом товариства за відсутності такого рішення є підставою для визнання його недійсним, оскільки виконавчий орган як представник повинен вчиняти правочини лише у межах наданих йому повноважень. Однак такий правочин може бути «зцілено» на підставі ст. 241 ЦК України особливим рішенням загальних зборів товариства, про що згодом буде йтися в статті.

2. Рішення про попереднє схвалення вчинення значного правочину.

Згідно ч. 3 ст. 70 Закону України «Про акціонерні товариства» якщо на дату проведення загальних зборів неможливо визначити, які значні правочини вчинятимуться акціонерним товариством у ході поточної господарської діяльності, загальні збори можуть прийняти рішення про попереднє схвалення значних правочинів, які можуть вчинятися товариством протягом не більш як одного року з дати прийняття такого рішення, із зазначенням характеру правочинів та їх граничної сукупної вартості.

За правовими наслідками рішення про попереднє схвалення правочину подібні до рішення про вчинення правочину. Відмінність полягає у тому, що у випадку прийняття рішення про попереднє схвалення ще невідомо, які значні правочини вчинятимуться, однак відомо про предмет вчинення та вид такого договору, що дає можливість віднести їх до категорії значних правочинів. Рішення зборів у цьому випадку має термін дії – до 1 року і як елемент юридичного складу лише разом із укладенням правочину зумовлює виникнення дійсного зобов'язання за правочинном. Автономно таке рішення означає згоду на вчинення, воно є сформованим вольовим наміром, що в силу відносин представництва зумовлює виникнення обов'язку укладення договору для виконавчого органу товариства.

Позиція Вишого господарського суду України з приводу даного питання міститься в інформаційному листі від 12.08.2013 року, де стверджується, що прийняття загальними зборами акціонерів товариства рішення про попереднє схвалення значних правочинів, які можуть вчинятися товариством протягом року, означає лише згоду на можливість вчинення значних правочинів у майбутньому і не має наслідком реального настання юридичного факту, з яким закон пов'язує виникнення у акціонерного товариства обов'язку здійснити викуп акцій акціонера [3]. Слід погодитися з таким твердженням, однак таке воно потребує доповнення про те, що прийняття загальними зборами акціонерів товариства рішення про попереднє схвалення значних правочинів, які можуть вчинятися товариством протягом року, зумовлює виникнення обов'язку для виконавчого органу укласти такий правочин.

3. Затвердження.

Ще одними видами актів загальних зборів при вчиненні правочину є затвердження та схвалення. У цьому разі правові наслідки для сторін з правочинів настають з моменту укладення договору, незалежно від існування акту погодження загальних зборів. У таких випадках відповідність волі юридичної особи волевиявленню презумується, а затвердження та схвалення є такими актами, що лише підтверджують виявлену виконавчими органами волю

товариства та усувають підстави для позову про визнання правочину недійсним.

Положення про затвердження як особливий акт загальних зборів закріплене в п. «і» ст. 41 Закону України «Про господарські товариства»: до компетенції загальних зборів віднесено затвердження договорів (угод), укладених на суму, що перевищує вказану в статуті товариства [4].

В інструкціях для судових органів підкреслюється, що цією нормою передбачено не укладення договорів, а їх затвердження. Тому якщо господарським судом буде з'ясовано, що установчими документами акціонерного товариства право виконавчого органу товариства на укладення договору не обмежено, тобто такий орган підписав договір без порушення наданих йому повноважень, то сам лише факт незатвердження договору після його підписання не зумовлює недійсності договору. Очевидно, тут мається на увазі, що договір не є нікчемним, однак, видається, незатвердження загальними зборами договору може бути підставою для подання в суд позову про визнання його недійсним.

Слід відрізнити затвердження договору від затвердження умов договору. Згідно п. 17 ч. 2 ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства» до компетенції загальних зборів належить вирішення питання щодо затвердження умов цивільно-правових договорів. Таке рішення про затвердження умов договору не породжує зобов'язання з договору, а лише є етапом формування волі учасника договору – юридичної особи.

4. Схвалення.

Затвердження правочину загальними зборами є елементом нормальної процедури укладення правочину. На відміну від нього, схвалення найчастіше застосовується для зцілення правочину, тобто для усунення підстав для визнання його недійсним. Воля юридичної особи загальних зборів формується навздогін укладеному правочину, і якщо вона співпадає із волею, вираженою у правочині, то схвалення усуває недолік у порядку формування волі товариства.

У постанові Пленуму Вищого господарського суду України № 11 «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29.05.2013 року зазначається, що вчинення значного правочину виконавчим органом товариства за відсутності такого рішення є підставою для визнання його недійсним, якщо правочин не було схвалено в подальшому загальними зборами акціонерного товариства з посиланням на ст. 241 ЦК України [5]. Тобто у разі наступного схвалення правочину особою, яку представляють, правочин, вчинений представником із перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє. Правочин вважається схваленим, зокрема, у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання.

У ст. 138 ЦК України міститься подібна норма про відповідальність вкладника командитного товариства: якщо вкладник командитного товариства вчиняє правочин від імені та в інтересах товариства без відповідних повноважень, то в разі схвалення його дій командитним товариством він звільняється від відповідальності перед кредиторами за вчинений правочин.

Схвалення загальними зборами правочинів може бути як екстремною мірою для усунення недоліків в порядку формування волевиявлення товариства, так і елементом звичайної нормальної процедури, наприклад, у тому разі, коли потрібно схвалити ті правочини, які були вчинені засновниками до створення товариства. Наприклад:

- відповідно до ч. 2 ст. 12 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонерне товариство відповідає за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями засновників тільки у разі схвалення їх дій загальними зборами акціонерів. Загальні збори акціонерів, що схвалюють такі зобов'язання засновників товариства, мають бути проведені протягом шести місяців після державної реєстрації товариства;

- відповідно до ст. 8 Закону України «Про господарські товариства» угоди, укладені від імені товариства до моменту ре-

естрації, визнаються такими, що укладені з товариством, тільки за умови їх подальшого схвалення товариством. Угоди, укладені засновниками до моменту реєстрації товариства і надалі не схвалені товариством, тягнуть за собою правові наслідки лише для засновників;

- відповідно до ст. 36 Закону України «Про акціонерні товариства» до переліку питань, які вирішуються установчими зборами, належить вирішення питання про схвалення угод, укладених засновниками до створення акціонерного товариства.

Таким чином, правова природа рішень загальних зборів при вчиненні товариством правочинів полягає у формуванні та вияву волі товариства на укладення правочину. Незважаючи на те, що такі рішення можуть набувати різних форм, вчиняться до чи після укладення правочину, вони є необхідним юридичним фактом, що в сукупності з правочином, формують юридичний склад, необхідний для виникнення зобов'язання.

1. *Про акціонерні товариства: Закон України [прийнятий 17 вересня 2008 р.; за станом на 06.07. 2012] // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.*
2. *Цивільний кодекс України: [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>*
3. *Про доповнення Інформаційного листа ВГСУ від 15.03.2011 № 01-06/249 «Про постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами перегляду судових рішень господарських судів» (Інформаційний лист ВГСУ від 12.08.2013 № 01-06/1164/2013) // [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://vgsu.arbitr.gov.ua/news/1248/>*
4. *Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>*
5. *Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 11 «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29.05.2013 року // [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://vgsu.arbitr.gov.ua/>*

Сабодаш Р.Б.

*кандидат юридичних наук, асистент
кафедри цивільного права Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка*

ПРАВО АКЦІОНЕРА НА ОСКАРЖЕННЯ ЗНАЧНИХ ПРАВОЧИНІВ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Конвенція про захист прав людини і основних свобод (далі - Конвенція) була підписана в Римі 4 листопада 1950. Від імені України Конвенція була підписана 9 листопада 1995 і ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року. Згідно з пунктом 3 статті 59 Конвенції для тих держав, які підписали цю Конвенцію і ратифікують її після набрання чинності, Конвенція набирає чинності з дня здачі на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи ратифікаційної грамоти. У рішенні Європейського суду від 25 липня 2002 року у справі «Совтрансавто Холдинг» проти України» зазначено, що датою набуття Конвенцією законної сили для України є 11 вересня 1997 року.

Для найбільш ефективного виконання рішень Європейського суду з прав людини у справах та усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї 23.02.2006 року був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (набрав чинності 30.03.2006 року). Статтею 17 цього Закону встановлено, що [національні] суди при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику Суду як джерело права. Набуття чинності ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» викликало бурхливу полеміку серед вітчиз-

няних юристів-практиків і вчених. Єдиної думки з цього питання, як і слід було очікувати, не знайдено.

У цьому дослідженні ми не будемо зупинятися на правовій природі практики Суду як джерела права, а лише відзначимо, що одним з основних ознак джерела права є встановлення ним будь-яких правил поведінки.

Отже, ми проаналізуємо рішення Європейського суду, які, на нашу думку, встановлюють правовий статус юридичних осіб, відмінний від врегульованого національним законодавством, зіставимо цю практику з практикою національних судів і обґрунтуємо необхідність зміни національного підходу при вирішенні окремих корпоративних спорів в Україні.

Аналіз судової практики свідчить, що найбільш проблемними є спори за позовами акціонерів (учасників) господарських товариств до товариства та/або його контрагентів та/або третіх осіб, яка завдала, на думку такого акціонера, шкоду товариству. Подібні позови отримали назву «непрямих». Складність у вирішенні подібних суперечок полягає в тому, що суду слід встановити, чи були дійсно порушені права акціонера (учасника) товариства, або ж шкода була заподіяна самому товариству, а тому акціонер не уповноважений звертатися до суду з позовом про захист прав і інтересів товариства.

У цілому аналіз практики Європейського суду з прав людини свідчить про те, що його позиція не відрізняється від такої в законодавствах більшості європейських країн.

Так, у своїй практиці Європейський суд вказує на те, що жертва за змістом статті 34 Конвенції означає особу, якої безпосередньо стосується розглядуване порушення..

Крім того, Суд окремо вказує на те, що акціонери компанії, включаючи великих акціонерів, не можуть стверджувати, що вони є жертвами порушення прав компанії за Конвенцією.

Аналогічної позиції дотримується і Верховний Суд України. Зокрема, в п. 51 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» зазначено, що законом не передбачено право акціонера (учасника) гос-

подарського товариства звертатися до суду за захистом прав чи охоронюваних законом інтересів суспільства поза відносин представництва. На цій підставі господарським судам, на думку Верховного Суду України, слід відмовляти акціонерам (учасникам) господарського товариства в задоволенні позову про укладення, зміну, розірвання або визнання недійсними договорів та інших правочинів, вчинених господарським товариством.

Однак, на відміну від Верховного Суду України, Європейський суд з прав людини не зв'язаний приписами національного законодавства і поступово зміщує свою прихильність від теорії реальності юридичної особи до теорії його фікції, використовуючи для цього популярну в системі загального права теорію «проникнення під корпоративну вуаль». У цьому зв'язку слід зазначити, що Суд дещо «модифікував» зазначену теорію, почавши використовувати її не тільки для залучення засновників юридичних осіб до відповідальності, а й для надання їм права на судовий захист їх інтересів.

Так, у справі «Губієв проти Російської Федерації» від 19 липня 2011 (скарга № 29309/03) встановлено, що єдиний власник компанії може вимагати визнання його «жертвою» у значенні статті 34 Конвенції у тій мірі, в якій це стосується оспорюваних дій, скоєних стосовно його компанії, оскільки у справі, де фігурує єдиний власник, відсутній ризик розбіжності у думках між акціонерами або між акціонерами і радою директорів з питання про порушення охоронюваних Конвенцією прав. За таких обставин Європейський суд вважає, що заявник (засновник юридичної особи) може стверджувати, що є «жертвою» порушення статті 1 Протоколу N 1 до Конвенції, на яке він посилався, і що заперечення влади Російської Федерації підлягає відхиленню.

Окремої уваги заслуговує рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ватан проти Російської Федерації» від 7 жовтня 2004 року (скарга № 47978/99). Зазначена справа стосувалася права політичної партії «Ватан», зареєстрованої в якості юридичної особи, оскаржити заходи, застосовані Державою - відповідачем у відношенні обласного відділення цієї партії, також зареєстро-

ваної як юридичної особи. Розглядаючи цю справу, Суд зазначив, що перш за все він повинен встановити, чи може ця справа розглядатися як така, в якій партія «Ватан» представляє собою форму організації «парасольки», що включає в себе саму партію «Ватан» та обласне відділення як її складову частину. Європейський суд встановив, що хоча статут партії «Ватан» передбачає створення «регіональних підрозділів», ніяких подібних положень в статуті обласного відділення не вбачається. Статутні документи відділення містять лише одну пряму посилання на партію «Ватан» при встановленні порядку оскарження виключення з партії (пункт 2.5 Статуту). Статут обласного відділення залишає відкритим питання про те, чи було відділення структурно залежно від партії «Ватан» при прийнятті рішень і мало воно політичні зобов'язання перед останньою.

Таким чином, у справах «Ватан проти Російської Федерації» і «Губієв проти Російської Федерації» Суд дійсно застосував щодо юридичних осіб теорію «проникнення під корпоративну вуаль», визнавши де-факто, що в окремих випадках засновник юридичної особи може звертатися до суду з позовом про захист прав та інтересів заснованої ним юридичної особи. Частково такий підхід застосовується Судом і в справах, де він покладає відповідальність на державу за зобов'язаннями створених ним юридичних осіб публічного права. Так, у п. 42 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Михайленки та інші проти України» від 30.11.2004 року, п. 12 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шафраново проти Росії» заяву № 24766/04 від 25 вересня 2008, п. 98 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Касарог v. Serbia» від 15 січня 2008 Суд вказав, що при вирішенні питання про те, чи несе держава відповідальність за зобов'язаннями державної юридичної особи, необхідно встановити, чи має така особа достатню інституційну і операційну незалежність від держави. При цьому, на думку Суду, не повинна братися до уваги його формальна класифікація за національним законодавством. У п. 97 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Касарог v. Serbia» від 15 січня 2008 Суд, визначаючи

можливість несення державою відповідальності за зобов'язаннями юридичних осіб, встановив, що боржник належить державі, переважно складається з соціального капіталу і контролюється Агентством з питань приватизації, а також урядом. Викладені обставини дали підстави Суду стверджувати про наявність інституційної та організаційної залежності компанії від держави.

Таким чином, наріжне значення для Європейського суду з прав людини має відсутність розбіжностей у думках юридичної особи та її керівництва з думкою акціонерів (учасників), що може бути досягнутим тільки у випадку, коли в акціонера (учасника) встановлено повний контроль над юридичною особою. І тільки в цьому випадку така юридична особа та її акціонер (засновник або учасник) розглядаються як єдине ціле.

На нашу думку, така позиція Європейського суду з прав людини повинна отримати належну підтримку на рівні національного законодавства та судової практики. Твердження про те, що одноосібний власник юридичної особи (в т.ч. держава або інша юридична і фізична особа) не здійснює реального впливу на діяльність такої юридичної особи та така юридична особа не є інструментом свого власника по досягненню визначених ним цілей, необхідно визнати ілюзорним і таким, що не відображає реального стану речей. Це ж твердження слід застосовувати і при наявності в суспільстві декількох акціонерів (учасників), коли в одного з них частка в такій юридичній особі дозволяє йому де-факто одноосібно, без врахування думки іншого учасника, приймати всі рішення в товаристві. Найчастіше в таких ситуаціях другий учасник у товариства є номінальним і присутній там у формальних цілях, наприклад, для забезпечення такому товариству виступати одноосібним засновником іншого товариства.

Необхідно визнати, що національне право України дозволяє національним судам застосовувати теорію «проникнення під корпоративну вуаль» за допомогою роз'яснень Конституційного Суду України.

Так, у рішенні по справі № 1-10/2004 від 01.12.2004 року за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо

офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) Конституційний Суд України роз'яснив, що термін «охоронюваний законом інтерес» треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом. Охоронюваний законом інтерес, як зумовлене загальним вмістом об'єктивного і прямо не визначене в суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим принципам. На жаль, нормативний акт, тлумачення якого надає Конституційний Суд України, на сьогодні втратив чинність, що дозволяє національним судам формально не звертати на нього увагу.

Однак у своєму рішенні від 19 вересня 2012 року в справі № 1-8/2012 за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положень частини першої ст. 61 Сімейного кодексу України Конституційний Суд України роз'яснив, що статутний капітал і майно приватного підприємства є об'єктом права спільної власності подружжя. При цьому з мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України можна встановити, що таке твердження стосується всіх видів підприємств, до яких відносяться і господарські товариства.

Визначаючи приватне підприємство, його статутний капітал і майно як об'єкт права спільної власності подружжя, Конституційний Суд України надав їм право звертатися до суду з позовами в інтересах такого підприємства. Зазначимо, що в такому випадку позов де-юре буде поданий з метою захисту не інтересів підприємства, а права власності фізичної особи - власника приватного підприємства.

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що підхід Верховного Суду України, згідно якого акціонери (учасники) юридичної особи не мають право на оскарження угод цієї юридичної

особи, є помилковим і підлягає перегляду з урахуванням правових позицій Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України. Так, необхідно визнати за акціонерами (учасниками) юридичної особи, яким належить понад 75% голосів у суспільстві, право на звернення до суду з позовами про захист прав та інтересів юридичних осіб, акціонерами (учасниками) яких вони є, якщо їх право не може бути захищене іншими способами (наприклад, шляхом прямого звернення юридичної особи з позовом).

Турчак І.О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права і
процесу Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила Галицького*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗАСНОВНИЦЬКОГО ДОГОВОРУ

Зважаючи на роль засновницького договору в регулюванні суспільних відносин, пов'язаних зі створенням юридичних осіб, дослідження цієї угоди сприятиме глибшому з'ясуванню її природи і змісту, виявленню властивих їй особливих рис та ознак для подальшого вдосконалення законодавства про договори.

Встановлення та врахування місця засновницького договору в системі цивільно-правових договорів має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки визначення місця конкретного договору в системі цивільно-правових договорів дає можливість встановлення порядку застосування відповідних загальних положень про цивільні договори, визначення доцільності застосування до засновницького договору положень про інші види договорів

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі цивільного права, господарського та корпоративного права. Поміж них слід зазначити наукові праці: В. Борисової, В. Бублика, О. В. Дзери, Г. І. Єременко, В. А. За-

харова, В. М. Кравчука, В. В. Луця, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Є. О. Суханова, В. Татькова, та інших авторів.

Метою доповіді є аналіз ознак засновницького договору та визначення поняття засновницького договору в системі цивільно-правових договорів.

Відповідно до ст. 87 Цивільного кодексу України юридична особа здійснює свою діяльність на основі установчих документів, які розробляють учасники (засновники) з дотриманням вимог, визначених законодавством.

Для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження (ст.87) [12].

Установчим документом юридичної особи (товариства) є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Відповідно до цивільного законодавства на основі засновницького договору створюються: а) повні та командитні товариства (ст.ст. 120, 134) [12]; б) товариства з додатковою та обмеженою відповідальністю (ст.ст. 142, 151) [12]. Для командитних та повних товариств засновницький договір є єдиним установчим документом. Для товариств із додатковою чи обмеженою відповідальністю закон вимагає, крім засновницького договору, ще й наявність статуту.

Відносини, пов'язані з засновницькими договорами, зараз регулюються нормами Цивільного кодексу України (ст. ст. 87, 120, 134) [12], Господарського кодексу України (ст. ст. 57, 82) [2], а також Законом України «Про господарські товариства» [8].

З аналізу норм вказаних правових актів випливає, що засновницький договір товариства визначає зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені законом. До цих відомостей, не визначених законом, слід віднести розмір та склад складеного капіталу товариства, розмір та порядок зміни часток кожного з учасників у складеному капі-

талі, розмір, склад і строки внесення ними вкладів (ч.2 ст.120) [12], форми участі учасників у справах товариства (ст. 67) [8]. Особливість і специфіка засновницького договору повного чи командитного товариства полягає в тому, що він не лише регулює взаємовідносини засновників за спільною їх діяльністю щодо створення юридичної особи та наділення її майном, а й визначає правовий статус цих товариств як учасників корпоративних відносин [1]. При цьому, під корпоративними відносинами розуміємо відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав [2].

Слід зазначити, що в законодавстві окремо не визначені поняття та ознаки засновницького договору, а також порядок його укладання, зміни та припинення. В теорії засновницький договір визначається як консенсуальний, взаємний, відплатний, цивільно-правовий договір, що регулює відносини між засновниками у процесі створення та діяльності юридичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності [3]. Виходячи з ознак засновницького договору, які існують на сьогодні, в теорії можна віднести цей вид договору до групи корпоративних договорів спрямованих на досягнення загальної господарської або іншої мети (договір про спільну діяльність, договір про заснування товариства, угода про науково-технічне співробітництво, договір про передачу корпоративних прав та ін.).

Отже, незалежно від установлені законом обов'язковості засновницького договору для створення та діяльності товариств, його можна віднести до корпоративних договорів за ознакою мети і змісту.

Утім кінцева мета засновницького договору, яка полягає у створенні (заснуванні) юридичної особи, досягається не з моменту виконання передбачених у договорі обов'язків сторін, а тільки після державної реєстрації юридичної особи. Якщо засновницький договір є установчим документом (установчим договором), він з моменту державної реєстрації юридичної особи встановлює правовий зв'язок не тільки між особами, які його підписали, але й кожної з них з юридичною особою, а також поширює свою дію

на осіб, які вже після створення юридичної особи стануть її учасниками [5].

Слід зазначити, що навіть якщо законом не передбачено обов'язково подавати для державної реєстрації засновницький договір у числі установчих документів для деяких видів товариств (АТ, ТзОВ, ТзДВ), учасники цих товариств мають право укласти між собою письмовий договір, який визначатиме порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частки у статутному капіталі кожного із учасників, строки та порядок внесення вкладів та ін. [7].

Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» (п. 15) містить роз'яснення, що договір про створення (заснування) АТ, ТОВ та ТДВ не регулює відносини між учасниками (акціонерами) товариства при здійсненні його діяльності і припиняє свою дію після досягнення мети – створення та державної реєстрації товариства. Зазначені договори мають відповідати загальним вимогам, що пред'являються до правочинів, і при розгляді спорів про визнання їх недійсними суди повинні керуватися відповідними нормами про недійсність правочинів. Враховуючи те, що засновницький договір є одним із різновидів цивільно-правових договорів, до нього застосовані відповідні загальні правила Цивільного кодексу України, що регламентують розірвання договорів і визнання угод недійсними [10].

Питання щодо юридичної природи засновницького договору в літературі залишається спірним: в одних випадках він розглядається як різновид договору про спільну діяльність (В. В. Луць, О. В. Дзера), в інших – проводиться відмежування засновницького договору від договору про спільну діяльність (О. Є. Блажівська, О. М. Вінник).

У науковій літературі існує позиція, за якою головною відмінністю засновницького договору, яка відрізняє його від договору про спільну діяльність, є те, що спільні дії засновників здійснюються з метою створення нової юридичної особи, в діяльності

якої вони братимуть участь. На відміну від договору про спільну діяльність, де виникають відносини спільної часткової власності учасників на створене або придбане ними майно (включаючи одержані доходи), внаслідок укладення засновницького договору такі відносини не виникають, оскільки власником такого майна стає новостворена засновниками юридична особа [11].

Наявність багатьох ознак, спільних для договору про спільну діяльність і засновницького договору, є загальноновизнаною у науці цивільного права. Цей факт свідчить про те, що ці договори є подібними. Основна відмінність договору про спільну діяльність і засновницького договору обумовлена характером мети діяльності їх учасників.

Мета або ті юридичні наслідки, настання яких бажають учасники відносин, є однією з підстав для класифікації цивільно-правових договорів [3].

За цим критерієм виділяється група договорів, які опосередковують спільну діяльність їх учасників і серед яких названо установчий договір. Якщо за договором простого товариства сторони (учасники) беруть на себе зобов'язання об'єднати свої вклади і спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети без створення юридичної особи (ч.2 ст. 1130, ст. 1132 ЦКУ), то метою засновницького договору є заснування юридичної особи у певній організаційно правовій формі (ч. 2, ст. 88 ЦКУ, ч. 5 ст. 82 ГКУ). Аналіз мети і змісту засновницьких договорів дозволяє розглядати їх як окремі види (різновиди) договору про спільну діяльність [6].

Виходячи з вищевказаного, впливає, що засновницький договір – це угода, за якою сторони (засновники) зобов'язуються створити юридичну особу, визначають умови сумісної діяльності, передачі їй свого майна та участі в її діяльності.

Мета цього договору – зафіксувати засновницьке волевиявлення сторін договору та умови створення конкретної юридичної особи. Засновницький договір в одному випадку виступає як документ, в якому фіксується рішення про створення юридич-

ної особи, а в іншому він виступає установчим документом і є обов'язковим при створенні юридичної особи за вимогою закону.

Таким чином, засновницький договір займає в системі цивільно-правових договорів самостійне місце у групі корпоративних договорів, які спрямовані на досягнення спільної мети засновників (учасників) корпорації (товариства), спільного ведення ними господарської діяльності та регулює зобов'язальні відносини між засновниками та корпоративні – між юридичною особою та її учасниками.

1. Борисова В. до проблеми створення юридичних осіб / В. Борисова // Вісник Академії правових наук України. - 2001.- с.86-87
2. Господарський кодекс України. Закон України від 16.01.2003р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Дзера О.В. Договірне право. Особлива частина/ О. В. Дзера. – К.: Юрінком Інтер.,- 2009р.-1200с.
4. Дзера О.В. Цивільне право України: підруч.:у 2 кн./за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2004р. – Кн. 1. – С. 641-642
5. Захаров В.А. Создание юридических лиц: правовые вопросы / В.А.Захаров- М.: НОРМА, 2002.-с.56-57;
6. Кравчук В. М. Корпоративне право: наук.практ. ком. законодавства та судової практики/ В. М. Кравчук.- К.: Істина, 2005р.-с.367
7. Луць В.В. Корпоративне право України/ В.В. Луця, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг.ред. В.В. Луця.- К.: Юрінком Інтер, 2010р.-384с.
8. Про господарські товариства. Закон України від 19.09.1991р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Закон України від 15.05.2003р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
10. Про практику розгляду судами корпоративних спорів. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>
11. Саніахметова Н. О. Підприємницьке право: навч пос./Н.О. Саніахметова.- К.: А. С. К., 2001р.-с.193

12. Цивільний кодекс України: [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Жорнокуй В.Г.

кандидат юридичних наук, страший викладач кафедри цивільного права та процесу факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА

Невід'ємним немайновим правом учасників (акціонерів) є право на інформацію про діяльність господарського товариства, яке не лише визнається основою для здійснення ними контролю за діяльністю останнього, але й створює передумови ефективної, усвідомленої участі в управлінні юридичною особою. Відповідне право відноситься до основних прав учасника (акціонера) й отримало легітимізацію у статтях чинного законодавства України (ст.116 ЦК України, ст.10 Закону України «Про господарські товариства», ст.25, 26 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Відповідно до п. 2.1.3 Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 571 від 11.12.2003 р. «Про затвердження Принципів корпоративного управління» учасник (акціонер) має право на своєчасне отримання повної та достовірної інформації про фінансово-господарський стан товариства та результати його діяльності (виділено мною. – В. Ж.), суттєві факти, що впливають або можуть впливати на вартість цінних паперів та (або) розмір доходу за ними, про випуск товариством цінних паперів тощо.

Про важливість відповідного права свідчать не лише напрацювання вчених, але й судова практика. Так, у Постанові Вищого господарського суду України від 27.01.2009 року зазначено, що

неповідомлення позивача (акціонера) про проведення загальних зборів АТ та неопублікування у засобах масової інформації загального повідомлення в установленій законом строк порушує права позивача (акціонера) знати про час, місце проведення зборів, порядок денний, вносити свої пропозиції щодо порядку денного загальних зборів, брати участь у зборах. Зважаючи на те, що сучасна правова доктрина містить різні думки стосовно правової природи прав учасників господарських товариств, в т.ч. й права на інформацію про діяльність господарського товариства, постає проблема у з'ясуванні правової природи останнього.

Метою статті є з'ясування правової природи права на інформацію про діяльність господарського товариства.

Право на інформацію, так само як і право на участь в управлінні, відноситься до немайнових прав, однак воно реалізується в спеціальних правовідносинах. Значення права учасників (акціонерів) на отримання повної та своєчасної інформації важко переоцінити: воно залишається одним із найважливіших з-посеред немайнових прав акціонерів.

З питання про значення права на інформацію в літературі не існує однозначної позиції. І. Н. Шабунова [1, с.105] вважає, що право на інформацію надається акціонеру внаслідок того, що він несе ризик відповідальності за боргами товариства. Р. . Кравченко досліджує це право як елемент корпоративного управління [2, с.11]. Інші вчені вважають, що воно полягає в забезпеченні контролю за виконанням товариством і його органами законодавчих приписів, рішень загальних зборів акціонерів [3, с.109] і є гарантією захисту інших прав акціонерів [4, с.162].

Наведені думки мають раціональне зерно, оскільки право на інформацію про діяльність господарського товариства визначає можливість учасника (акціонера) брати участь у загальних зборах товариства і приймати рішення з питань щодо його діяльності. Реалізуючи право на ознайомлення з документацією товариства, учасник (акціонер) контролює виконання прийнятих наглядовою радою або виконавчим органом товариства рішень.

Право учасника (акціонера) господарського товариства на інформацію є змістом правовідносин особливого виду. На природу цих правовідносин, як і на природу інших внутрішніх правовідносин у корпоративній організації, що існують між учасником (акціонером) і товариством, не існує єдиної думки. Ми вважаємо, що правовідносини, змістом яких є право на інформацію, за своєю характеристикою є відносними, оскільки їх суб'єктний склад повністю визначено: учасник (акціонер), що має право вимагати надання йому інформації про діяльність товариства, і власне товариство, яке зобов'язане надавати відомості.

Досліджувані відносини мають характер немайнових правовідносин, що пов'язані з майновими. Немайновий характер права на інформацію, як і можливість існування внутрішніх немайнових правовідносин у товаристві, відстоюється значною кількістю вчених, які займаються цією проблемою [5, с.70; 6, с.119; 7, с.20]. Обґрунтовується ця позиція тим, що частина прав складається з приводу майнових, а частина – з приводу нематеріальних благ.

Аналізуючи викладені точки зору, можна вказати на таке: некомерційний характер юридичної особи ще не говорить про відсутність в учасників цієї організації майнового інтересу (наприклад, у споживчому кооперативі учасники мають лише майновий інтерес). До того ж, незважаючи на те, що права учасників комерційних юридичних осіб завжди спрямовані на задоволення майнових інтересів, їх досягненню в ряді випадків сприяє здійснення немайнових прав, де майновий інтерес реалізується в другу чергу. Крім того, у відносинах з надання інформації в господарському товаристві учасник (акціонер) має право вимагати від товариства надання йому нематеріального блага – інформації. Всі ці докази свідчать про немайновий характер досліджуваного права.

У ст.1 ЦК України («Відносини, що регулюються цивільним законодавством») закріплено лише особисті немайнові відносини. Якщо виходити з визначення, наведеного законодавцем, можна зробити висновок, що правовідносини з приводу надання інформації в господарських товариствах, будучи немайновими відносинами і відносячись до сфери регулювання цивільного

права, можуть бути лише особистим немайновим правовідношенням, а суб'єктивне право учасника на інформацію – особистим немайновим правом. Так, С. М. Братусь [8, с.74] відносив внутрішні немайнові правовідносини з участю юридичних осіб до особистих немайнових правовідносин, вважаючи, що невіддільність благ від особистості є характерною для благ, що виражаються в членстві в кооперативній або громадській організації.

Характеризуючи особисті немайнові права, слід керуватися тим, що «особисте право» – це завжди право: а) немайнове, об'єктом якого є нематеріальне благо, невіддільне від особи його носія; б) абсолютне, що захищається проти всіх і кожного. Тому, на думку Ф. О. Богатирьова, поняття «особисте право» і «особисте немайнове право» в рамках цивільного права повинні визнаватися синонімами [9, с.91–92].

Досліджуване право учасника (акціонера) на інформацію про діяльність господарського товариства – право відносне; у зв'язку з цим праву його носія протиставляється обов'язок визначеної особи – господарського товариства – надати відповідну інформацію. Крім того, його об'єктом не є нематеріальне благо, невіддільне від особистості носія. Звичайно ж, учасник (акціонер) не може вчинити відчуження свого корпоративного права, залишаючись при цьому учасником (акціонером), але все ж саме право відчужується під час виходу його з товариства. До того ж стосовно прав учасника господарського товариства можливим є правонаступництво. У зв'язку з вищевказаним право учасника (акціонера) на інформацію про діяльність господарського товариства не може бути кваліфіковане як особисте немайнове право.

Стосовно тлумачення зобов'язального характеру права учасника (акціонера) на інформацію про діяльність господарського товариства погляди вчених різняться. Має підтримку позиція про зобов'язальну природу права на інформацію [10, с.208–210], хоча в більшості випадків вона піддається критиці [9, с.92; 11, с.73, 103–105, 116–118; 12, с.38; 13, с.49]. Як правило, на захист позиції, що заперечує зобов'язальний характер права на інформацію, наводиться декілька аргументів. Так, В.П. Степанов вважає, що

строк існування прав акціонерів складно чітко визначити (вони існують до тих пір, доки існує сама корпорація або хоча б один її учасник), на відміну від зобов'язальних відносин, які припиняються відразу після виконання боржником своїх обов'язків [12, с.38]. В інших випадках ця думка обґрунтовується неможливістю визнання існування зобов'язань з немайновим характером [11, с.73, 103–105, 116–118; 13, с.49].

С. Ю. Філіппова, навпаки, вважає, що якщо суб'єктивне право має немайновий характер, пов'язаний з майновим, і йому кореспондує такий самий суб'єктивний обов'язок іншої особи, немає жодних перешкод для визнання такого правовідношення зобов'язанням [14, с.14]. Саме така ситуація і має місце, на думку Е. М. Романової [15, с.25], в акціонерному правовідношенні з приводу інформації: суб'єктивному праву акціонера, що полягає в можливості вимагати від товариства надання інформації або отримувати її своїми діями, відповідає обов'язок товариства її надавати.

Кваліфікуючи правовідношення з надання інформації товариством його учаснику (акціонеру) як зобов'язальне, слід враховувати, що воно є специфічним, має організаційний характер, що відрізняє його від двосторонніх зобов'язань, які, за загальним правилом, є похідними з правочинів (договорів), завдання шкоди або безпідставного збагачення. Вважаємо, що досліджуване правовідношення найбільше подібне до зобов'язання із багатостороннього правочину. Крім того, слід зазначити, що специфічні підстави виникнення вказаних зобов'язально-правових відносин і їх зміст «перекривають», виключають застосування до них загальних положень зобов'язального права (книга 5 ЦК України), а досліджувані відносини повинні регулюватись спеціальними нормами, що містяться у законодавстві щодо юридичних осіб.

Право на інформацію про діяльність господарського товариства – це право, посвідчене часткою (акцією), що становить основу правового статусу учасника (акціонера). Такі права зазвичай протистоять речовим правам на саму частку (акцію), для виникнення яких достатньо самого факту придбання частки (акції). Право на інформацію як суб'єктивна можливість також виникає

з моменту придбання частки (акції). Однак для їх здійснення додатково необхідні певні юридичні факти або їх склади, що в цьому випадку є «тією лінзою, заломлюючись через яку абстрактний юридичний припис отримує застосування до конкретної ситуації і дозволяє визначити зміст конкретного приватноправового відношення» [16, с. 188].

Таким чином, відносини з приводу інформації в господарському товаристві необхідно вважати відносними, немайновими, такими, що мають організаційний характер.

Вступаючи в корпоративне правовідношення, його суб'єкти – учасник (акціонер) і товариство – виступають в новій для себе якості володільця інформації, який визначається як особа, що самостійно створила інформацію або отримала на підставі закону чи договору право дозволяти або обмежувати доступ до неї. Такий суб'єкт має певні правомочності стосовно інформації: має можливість дозволяти або обмежувати доступ до неї, визначати порядок і умови такого доступу; використовувати інформацію, в т.ч. поширювати її, за власним розсудом; передавати іншим особам за договором або на інших законних підставах; захищати встановленими законом способами свої права у випадку її незаконного отримання або використання іншими особами; здійснювати з нею інші дії або дозволяти вчинення таких дій, тобто користуватися і розпоряджатися інформацією, отриманою від товариства.

На думку Є. О. Суханова, до права учасника (акціонера) на інформацію входять дві основні правомочності: можливість вимагати від корпорації надання або опублікування, «розкриття» інформації і право на захист, що полягає у можливості звернення в суд у випадку невиконання товариством вказаного обов'язку [17, с.92–93]. Сутність зазначеної позиції ґрунтується на тому, що право на захист – це один з видів можливих дій, поведінки володільця суб'єктивного права, тобто складова частина права суб'єкта. Однак ще О. С. Йоффе та М. Д. Шаргородський [18, с.225] зазначали, що можливість вдатися в необхідних випадках до примусової сили державного апарату існує не паралельно з іншими, закріпленими в суб'єктивному праві можливостями, а є

характерною для них самих, оскільки без цього вони не були б юридичними можливостями.

До змісту права на інформацію про діяльність господарського товариства як немайнового корпоративного права входить безпосередньо як правомочність отримувати інформацію про діяльність господарського товариства, так і правомочність знайомитись з його бухгалтерськими книгами та іншою документацією в установленому засновницькими документами товариства порядку [19, с.391]. Спеціальні закони про господарські товариства уточнюють зміст вказаних правомочностей і порядок їхнього здійснення (ст.78 Закону України «Про акціонерні товариства», ст.10 Закону України «Про господарські товариства»). Цьому праву кореспондує обов'язок корпорації надати учаснику (акціонеру) відповідну інформацію або забезпечити можливість її отримання (під час опублікування, розкриття інформації). Одночасно на учасника (акціонера) покладається обов'язок не розголошувати конфіденційну інформацію, що стала йому відомою (ст.29 Закону України «Про акціонерні товариства», ст.11 Закону України «Про господарські товариства»).

Ми вважаємо, що право на інформацію про діяльність господарського товариства має у своєму змісті й певні правомочності, до яких належать: 1) правомочність на отримання загальної інформації про товариство на запит учасника (акціонера); 2) правомочність на отримання інформації в процесі підготовки та проведення загальних зборів; 3) правомочність на отримання публічної інформації, в т.ч. регулярної та особливої.

Зазначені правомочності відрізняються за об'ємом, способом і порядком надання. Наприклад, за суб'єктом отримання інформація поділяється на адресну та безадресну. Так, відповідно до ч.1 ст.35 Закону України «Про акціонерні товариства» та ст. 61 Закону України «Про господарські товариства» повідомлення про проведення загальних зборів учасників (акціонерів) господарського товариства здійснюється рекомендованим листом (адресна інформація). Однак повідомлення про проведення загальних зборів учасників (акціонерів) господарського товариства може

бути зроблене у формі опублікованої інформації у друкованих засобах масової інформації, доступної невизначеному колу осіб (безадресна інформація).

Отже, реалізація учасником (акціонером) своїх корпоративних прав, пов'язаних із прийняттям рішень про діяльність товариства, є неможливою без необхідної і достатньої інформації для прийняття відповідних рішень. Наприклад, Закон про АТ (§ 131), який діє в Німеччині, закріплює право акціонера на інформацію, де зазначено, що кожному акціонеру на загальних зборах на його вимогу правління зобов'язане надати інформацію про стан справ в товаристві, якщо вона є необхідною для належної оцінки питання порядку денного. Натомість законодавство України (ст. 28 Закону України «Про інформацію») містить дещо інший підхід. Визначаючи режим доступу до інформації як передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації, законодавець за режимом доступу поділяє інформацію на відкриту та з обмеженим доступом. Зокрема, за ст. 29 Закону України «Про інформацію» доступ до відкритої інформації забезпечується шляхом: а) систематичної публікації її в офіційних друкованих виданнях (бюлетенях, збірниках); б) поширення її засобами масової комунікації; в) безпосереднього її надання заінтересованим громадянам, державним органам та юридичним особам.

Повідомлення учасників (акціонерів) про проведення загальних зборів та їх порядок денний є відкритою інформацією, мета надання якої – інформування учасників (акціонерів) та інших заінтересованих осіб про проведення загальних зборів і забезпечення реалізації учасниками (акціонерами) свого права на участь у загальних зборах.

За загальним правилом учасники (акціонери) товариства мають право одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому статутом і законом. Хоча за ЦК України перелік інформації, яка повинна надаватись акціонерам, розширився, за зарубіжними мірками він, тим не менше, залишається дуже скромним і не гарантує в повній мірі охорони прав акціоне-

рів. Єдиними гарантіями реалізації інформаційних прав досі залишаються добра воля самого товариства та закріплення переліку інформації і порядку її надання у статуті [20, с. 119].

Всю багатоманітність форм повідомлення акціонерів можна звести до двох базових груп: 1) обов'язкове розкриття товариством інформації і 2) надання інформації акціонерам на їх запит. Основними критеріями розмежування вказаних варіантів інформаційного «насичення» є обумовленість надання інформації активністю управленої сторони і, як наслідок, ступінь визначеності адресата отримання інформації [21, с. 335]. У першому варіанті корпорація здійснює інформування, виходячи з покладеного на неї обов'язку загального плану (в якому чітко простежується публічно-правовий момент); тому інформація у цьому випадку спрямована не конкретно персоніфікованій особі, а всім учасникам (акціонерам), тобто має умовно безадресний характер. Більше того, у результаті такого розкриття інформації (крім випадку повідомлення учасникам (акціонерам) про проведення загальних зборів та їх результати у певних формах) доступ до неї отримують не лише учасники (акціонери), й інші особи (кредитори, потенційні інвестори і т.д.), завдяки чому створюються передумови для досягнення інформаційної прозорості на ринку цінних паперів. При другому ж варіанті надання інформації є реакцією зобов'язаної особи на вимогу конкретного учасника (акціонера).

Праву учасників (акціонерів) господарського товариства на отримання інформації як складової права участі повинен кореспондувати обов'язок господарського товариства, який полягає у вчиненні необхідних і достатніх дій щодо забезпечення учасникам (акціонерам) безперешкодної можливості отримувати встановлені безпосередньо законом або ж на його підставі відомості про таке товариство. Що ж стосується різновиду корпоративного права на отримання інформації, яке має зобов'язально-правову природу, то йому кореспондує обов'язок товариства з надання конкретної інформації, яку товариство повинно надати в конкретний момент часу внаслідок певних юридичних фактів, або обов'язок створити умови для ознайомлення з такою інформаці-

єю [19, с.392]. У цьому сенсі право на інформацію про діяльність господарського товариства можливе лише за умови існування відповідного обов'язку, покладеного на саме товариство. Очевидним є те, що для передачі й поширення учасниками (акціонерами) господарського товариства отриманої від нього інформації жодних зустрічних дій з боку самого товариства не вимагається.

Окрім того, що право учасника (акціонера) господарського товариства на інформацію надає йому можливість володіти певними відомостями, воно виконує й інші важливі функції. По-перше, отримання інформації про діяльність господарського товариства є гарантією дотримання прав і законних інтересів учасників (акціонерів). Так, одним із корпоративних способів захисту прав учасників (акціонерів) є переважне право придбання акцій додаткової емісії, що гарантує недопущення зменшення належних їм часток участі у статутному капіталі АТ у зв'язку зі збільшенням статутного капіталу (ст. 27 Закону України «Про акціонерні товариства») чи переважне право придбання відчужуваних часток (ч. 3 ст. 53 Закону України «Про господарські товариства»). Однак для здійснення такого переважного права, яке гарантує участь учасника (акціонера) у діяльності товариства, необхідним є акт його повідомлення про відповідну можливість. Відповідні дії товариство вчиняє у порядку виконання свого обов'язку, що кореспондує праву акціонера на інформацію. Таким чином, право на інформацію поряд з переважним правом придбання акцій додаткової емісії є гарантією дотримання прав учасника (акціонера) на майнову і немайнову участь у діяльності господарського товариства.

У ряді випадків отримання інформації дозволяє учаснику (акціонеру) господарського товариства здійснювати свої корпоративні права. Так, можливість здійснити правомочності учасників (акціонерів) господарських товариств брати участь у загальних зборах напряму поставлена у залежність від надання ним відповідної інформації самим товариством (ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 5 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства»). Ненадання такої інформації розглядається не

лише як порушення права на отримання інформації, але і як порушення права учасника (акціонера) господарського товариства брати участь в управлінні товариством у цілому і безпосередньо правомочності брати участь у роботі загальних зборів. Наслідком вказаної бездіяльності з боку господарського товариства може стати скасування рішення загальних зборів учасників (акціонерів). Однак поділ наведених функцій багато в чому має штучний характер, оскільки право на отримання інформації одночасно виступає гарантією дотримання прав, належних учасникам (акціонерам) господарського товариства, і умовою їх здійснення.

Цивільне законодавство пов'язує виникнення і припинення будь-яких цивільних правовідносин з настанням юридичних фактів (ст. 11 ЦК України). Правочин з передачі акції може укладатися як на первинному (між товариством, що їх емітувало, і первинним власником), так і на вторинному ринку. У першому випадку товариство, яке відчужує акції, саме не є первинним власником акцій (акціонером), не має прав, посвідчених акцією. Обов'язку з розкриття інформації в цьому випадку не існує в результаті співпадіння боржника і кредитора в одній особі (товариство самому собі не може розкривати інформацію про свою ж діяльність). Право на інформацію виникає лише в особи, яка придбала акції, а не передається їй від товариства. Таким чином, можна стверджувати, що передача акцій має в цьому випадку характер звичайного цивільно-правового правочину.

При цьому досягнення згоди між колишнім і майбутнім власником акцій про передачу права власності на акцію і, як наслідок, передачу всього комплексу прав, посвідчених нею, недостатньо. Особа, навіть у випадку, якщо вона заплатила викупну ціну за акції, не може вважатися акціонером у повному розумінні цього слова до моменту посвідчення її прав у спеціальному порядку: перехід прав, закріплених іменним емісійним цінним папером, повинен супроводжуватись повідомленням реєстратора.

У літературі існує думка, згідно з якою право на інформацію виникає на підставі юридичного складу, що містить два самостійні акти: досягнення згоди і реєстрація права. Наведена позиція

азнала критики на підставі того, що реєстрація прав, посвідчених акцією, і так є обов'язковою умовою дотримання вимог, встановлених для переходу прав за цесією [15, с.53]. Остання позиція ґрунтується на тому, що за загальним правилом згоди зобов'язаної особи на відступлення прав за правочином непотрібно, однак вона повинна бути повідомлена про його вчинення. Ця вимога обґрунтовується тим, що товариство повинно знати, за чією вимогою надавати інформацію, перед ким виконувати зобов'язання, що є похідним з існування цінного папера.

Наведений підхід дає окремим авторам можливість стверджувати, що особа, яка придбала акції, але не була внесена до реєстру акціонерів, все одно повинна вважатись «повноцінним» акціонером [15, с.53–55]. Однак навряд чи можна погодитись з наведеною позицією, оскільки сам акціонер не зможе здійснити, наприклад, право на отримання інформації про діяльність товариства під час скликання та проведення загальних зборів акціонерів внаслідок того, що товариство (безпосередньо наглядова рада) не буде знати, кого саме повідомляти.

На підставі викладеного вважаємо, що право на інформацію про господарське товариство є самостійним немайновим правом учасника господарського товариства, яке має власну структуру (складається з низки правомочностей). За правовою природою воно є відносним, оскільки чітко визначеним є коло суб'єктів, які володіють ним і протистоять йому.

Право на інформацію про діяльність господарського товариства містить у собі: 1) правомочність на отримання загальної інформації про товариство на запит учасника; 2) правомочність на отримання інформації в процесі підготовки та проведення загальних зборів; 3) правомочність на отримання публічної інформації, у тому числі регулярної та особливої.

1. Шабунова И. Юридическая природа и содержание права участников акционерного общества на управление и информацию / И. Шабунова // *Хозяйство и право*. – 2003. – № 4. – С. 100–109.
2. Кравченко Р. С. Корпоративное управление: обеспечение и защита права акционеров на информацию / Р. С. Кравченко. – М. : СПАРК, 2002. – 112 с.

3. Кулагин М. И. Избранные труды (в серии «Классика российской цивилистики») / М. И. Кулагин. – М. : Статут, 1997. – 330 с.
4. Ломакин Д. В. Право акционеров на информацию / Д. В. Ломакин // *Хозяйство и право*. – 1997. – № 11. – С. 162–170.
5. Эрделевский А. М. О защите личных неимущественных прав акционеров / А.М. Эрделевский // *Хозяйство и право*. – 1997. – № 6. – С. 69–74.
6. Ломакин Д. В. Акционерное правоотношение / Д. В. Ломакин. – М. : Спарк, 1997. – 156 с.
7. Степанов П. В. Корпоративные правоотношения в коммерческих организациях как составная часть предмета гражданского права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П. В. Степанов. – М., 1999. – 28 с.
8. Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1963. – 196 с.
9. Богатырев Ф. О. Состав относительных неимущественных гражданских отношений / Ф. О. Богатырев // *Журнал российского права*. – 2002. – № 11. – С. 84–94.
10. Теоретические проблемы хозяйственного права / Под ред. В. В. Лаптева. – М. : Наука, 1975. – 412 с.
11. Ломакин Д. В. Акционерное правоотношение / Д. В. Ломакин. – М. : Спарк, 1997. – 156 с.
12. Степанов П.В. Корпоративные отношения в гражданском праве / П. В. Степанов // *Законодательство*. – 2002. – № 6. – С. 35–38.
13. Шабунова И. Н. Корпоративные отношения как предмет гражданского права / И. Н. Шабунова // *Журнал российского права*. – 2004. – № 2. – С. 45–49.
14. Филиппова С. Ю. Внутренние правоотношения в хозяйственном обществе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. Ю. Филиппова. – Томск, 2001. – 18 с.
15. Романова Э. М. Право акционера на информацию по российскому законодательству : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Э. М. Романова. – М., 2008. – 235 с.
16. Белов В. А. Гражданское право: Общая и особенная части : учебник / В. А. Белов. – М. : Центр ЮрИнфоР, 2003. – 959 с.
17. Гражданское право : учеб. / Под ред. Е. А. Суханова. – 2-е изд. – М. : Бек, 2000. – Т. I. – 816 с.
18. Иоффе О. С. Вопросы теории права / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. – М. : Гос. юрид. издат., 1961. – 380 с.

19. Ломакин Д.В. *Корпоративные правоотношения : общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах / Д.В. Ломакин.* – М. : Статут, 2008. – 511 с.
20. Рябова В. В. *Захист прав акціонерів при злитті та поглинанні акціонерних товариств в Україні : моногр. / В. В. Рябова.* – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 159 с.
21. Поваров Ю. С. *Акционерное право России : учебник / Ю. С. Поваров.* – М. : Высш. образование; Юрайт-Издат, 2009. – 660 с.

Ковалишин О.Р.

*кандидат юридичних наук, викладач
кафедри судочинства Юридичного
інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

ЗАХИСТ ПРАВ УЧАСНИКІВ ТОВ У СВІТЛІ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ТОВАРИСТВА З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ»

14.01.2013 р. зареєстровано проект №2011 Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю» (далі – проект Закону) [1]. Основна мета цього законопроекту – врегулювати ті прогалини, які сьогодні існують у зв'язку із регулюванням корпоративних правовідносин Законом України «Про господарські товариства». Метою пропонованої статті є аналіз окремих аспектів названого законопроекту.

1. Один із найбільш дискусійних моментів – це назва Закону. Закон України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю» містить лише одну норму про таку організаційно-правову форму, як товариство з додатковою відповідальністю (надалі – ТДВ) (ст. 54). Обсяг правової регламентації фактично зовсім не змінився порівняно з Законом України «Про господарські товариства». Йде мова зовсім не про

кількісне збільшення правових норм. Важливе значення повинно мати якісне наповнення – покращення ефективності регулювання правового статусу товариства з додатковою відповідальністю.

До новел даної статті можна віднести наступне: значну увагу приділено особливостям банкрутства одного із учасників ТДВ та особливостям ліквідації підприємства у разі банкрутства всіх учасників ТДВ. Автор не береться аналізувати зміст цих правових норм; їх варто було б дослідити у взаємозв'язку зі спеціальним законодавством. Але певне здивування викликає інше. Чому саме вони повинні бути включені до Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю»? На думку автора, це є порушенням правил законодавчої техніки. Норми про банкрутство учасника ТДВ за змістом правовідносин все ж ближчі до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [2] ніж до Закону, який регулює правовий статус ТДВ та його учасників (засновників). Адже, до прикладу, норми про банкрутство страховика містяться саме у згаданому Законі (ст. 87), а не в Розділі III Закону України «Про страхування» [3]. Аналогічно норми про особливості банкрутства управителя фонду фінансування будівництва чи управителя фонду операцій з нерухомістю містяться в ст. 89 Закону, а не в Розділах II, III Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [4].

Отже, з одного боку, в державі намітилась правильна тенденція кодифікації норм права (Податковий кодекс України, проект Екологічного кодексу України), а з іншого – наступаємо знову на одні і ті ж граблі. Для чогось же передбачено в Законі України «Про відновлення платоспроможності чи визнання банкрутом» окремий розділ, присвячений банкрутству окремих (у тому числі згаданих) специфічних суб'єктів господарювання. Тоді чому б ці пропозиції до законодавства не уніфікувати та не подати в пакеті разом із проектом Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю»?

По-друге, решта норм статті 54 проекту дублюють аналогічні положення Цивільного кодексу України (ст. 151), а їх обсяг загалом не змінився порівняно з Законом України «Про господарські товариства». Тому виникає логічне питання: чи є необхідність у майбутньому законі взагалі залишати норми про ТДВ? На нашу думку, це недоцільно.

2. У проекті Закону відсутні правові норми, спрямовані на захист інтересів товариства, коли такий захист ініціюється не рішенням загальних зборів учасників, а окремим учасником (групою учасників). Тобто йде мова про інститут непрямого позову. Його впровадження, вважаємо, сьогодні на часі. Цей інститут з успіхом застосовується не тільки в США, країнах Західної Європи, але й в державах близького зарубіжжя (Польща, Російська Федерація). Норми, які б гарантували право учасника захистити інтерес товариства (а, відповідно, і свій власний, оскільки основна мета реалізації корпоративних прав – отримання певної майнової вигоди, прибутку), на жаль, відсутні в Законі України «Про господарські товариства». До речі, проектом №5507 Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю» від 30.12.2009 року народного депутата Ю. М. Воропаєва такі норми передбачались [5]. Зокрема, право на непрямий позов закріплювалося в ч. 5 ст. 44, ч. 13 ст. 45, ч. 5 ст. 46 проекту №5507. Тому доцільно було б їх відтворити і в наступному законопроекті з урахуванням певних застережень [6, с. 15]. У контексті тематики конференції варто зазначити, що норми про непрямий позов слід закріпити не лише у статтях щодо відповідальності виконавчого органу, але й у статтях, що регулюватимуть порядок вчинення значних правочинів та правочинів, щодо яких є заінтересованість.

3. Позитивним моментом проекту Закону є те, що в ньому присутня норма, спрямована на протидію зловживання правом на позов. Зокрема, ч. 7 ст. 32 передбачає, що оскарження учасником до суду рішення товариства про відмову у включенні його пропозиції не зупиняє проведення зборів учасників. Таким чином, втрачається зміст безпідставного подання позову про оскарження рішення загальних зборів, оскільки оскарження рішення не зупи-

няє процедуру проведення зборів. Хоча, з іншого боку, є норма ч. 4 ст. 67 ГПК України, яка прямо закріплює, що не допускається забезпечення позову шляхом заборони проводити загальні збори акціонерів або учасників господарського товариства та приймати рішення. Тож бачимо, як засіб забезпечення позову застосовувати такий захід вже заборонено згідно норм ГПК. Разом з тим така норма досягне своєї мети у разі задоволення позову, але ще до моменту проведення загальних зборів ТОВ, коли загальні збори товариства необхідно проводити, але строк, не пізніше якого потрібно повідомити учасників про порядок денний, вже пропущений.

Важливе значення має також інший момент в аналізованій правовій нормі. Йде мова про вказівку на спосіб захисту, який повинен застосувати суд, – «зобов'язання товариства скликати та провести збори учасників з питання, у включенні якого до порядку денного було безпідставно відмовлено учаснику». Фактично норма законопроекту передбачає застосування конкретного способу захисту і спрямована на те, щоб уникнути безпідставного скасування результатів проведених загальних зборів. Адже в іншому випадку можливе подання позову з вимогою про визнання рішення загальних зборів недійсним чи частково недійсним, що зашкодить господарській діяльності підприємства.

4. Вже досить давно для ТОВ передбачено максимальну кількість учасників – 100. Разом з тим, як це часто трапляється в нашому законодавстві, відповідальності за недотримання цієї норми (у випадку перевищення кількісного складу) не закріплено. Процедура притягнення до відповідальності винних осіб невизначена. На виправлення цього недоліку законодавства спрямована норма ст. 6 проекту Закону, у відповідності до якої: «якщо протягом року товариство не буде перетворено і число учасників товариства не зменшиться до 100 осіб, воно підлягає ліквідації в судовому порядку на вимогу органу, який здійснює державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, або органів місцевого самоврядування, якщо таким органам надано законом право на пред'явлення до суду такої вимоги».

5. Закріплено в проекті Закону норми про захист переважних прав. У відповідності до ч. 8 ст. 18 у разі порушення зазначеного у цій статті переважного права на придбання частки (частини частки) у статутному капіталі товариства будь-який учасник товариства має право протягом трьох місяців з моменту, коли учасник товариства дізнався або повинен був дізнатися про таке порушення, вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки). Фактично ця норма є ідентичною до ч. 5 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства». Тому окремо уваги їй приділяти не будемо.

6. У проекті Закону практично залишено без змін формулювання ст. 57 Закону України «Про господарські товариства». Відповідно до ст. 23 проекту Закону звернення на вимогу кредиторів стягнення на частку (частину частки) учасника товариства у статутному капіталі товариства за боргами учасника товариства допускається тільки на підставі рішення суду при недостатності для покриття боргів іншого майна учасника товариства. Але чомусь не має того положення, яке закріплює, що майно, що підлягає виділу, або обсяг коштів, що становлять її вартість, встановлюється згідно з балансом, який складається на дату пред'явлення вимог кредиторами (ч. 1 ст. 57 Закону). На нашу думку, відсутність такої норми у законопроекті і відповідно вказівки на конкретний момент розрахунку призведе до спірних ситуацій навколо балансової вартості частки учасника.

7. Логічним та виваженим вважаємо формулювання ст. 37 проекту Закону: «Рішення зборів учасників товариства, прийняте з порушенням вимог цього Закону, інших нормативно-правових актів, статуту товариства і порушує права і законні інтереси учасника товариства, може бути визнано судом недійсним за заявою учасника товариства, який не брав участі в голосуванні або голосував проти оспорюваного рішення. Така заява може бути подана до суду протягом двох місяців з дати, коли учасник товариства дізнався або повинен був дізнатися про прийняте рішення». Закріплення коротшого, ніж загальний, строку позовної давності (3 роки за ЦК України), є виваженим кроком, оскільки, вважаю,

недоцільною була б можливість оскарження рішення загальних зборів через більш значний термін. Це б зашкодило перш за все товариству та його нормальній господарській діяльності. Вибір моменту, з якого відліковується даний строк, датою, коли учасник товариства дізнався або повинен був дізнатися про прийняте рішення, є також обґрунтованим. Тому в цьому аспекті наведена норма якісно вирізняється у порівнянні з аналогічною нормою Закону України «Про акціонерні товариства» (де він обчислюється з моменту прийняття рішення). Адже на практиці буває так, що про проведення загальних зборів учасника не повідомляють. За таких обставин учасник пропустить строк для оскарження рішення загальних зборів з незалежних від нього причин.

Слід відзначити, що автори законопроекту слушно передбачили можливість зловживання правом на позов і з цією метою закріпили правило про те, що суд має право з урахуванням усіх обставин справи залишити в силі рішення, яке оскаржується, якщо голосування учасника товариства, який подав заяву, не могло вплинути на результати голосування, допущені порушення не є суттєвими і рішення не спричинило заподіяння збитків цьому учаснику товариства (ч. 2 ст. 37). Видається, в такий спосіб авторам вдасться досягнути балансу між захистом прав та інтересів учасника і правами та інтересами товариства.

Таким чином, проект Закону якісно позитивно відрізняється від Закону України «Про господарські товариства», враховує найбільш типові конфліктні ситуації, що складаються у процесі реалізації учасниками корпоративних прав. Разом з тим слід наголосити, що все ж таки законопроект не враховує значну частину перевічених практикою механізмів захисту інтересів учасників та товариства (зокрема, право на непрямий позов тощо), а також мають місце значні порушення правил законодавчої техніки, а тому потребує суттєвого доопрацювання та викладення у зовсім іншій редакції.

1. *Проект №2011 Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua>.*

2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України № 2343-ХІІ від 14 травня 1992 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. - № 31. - Ст.440.
3. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 року №85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. - №18. - Ст. 78
4. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України №978-ІV від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. - №52. - Ст.377.
5. Проект Закону України № 5507 від 30.12.2009 року «Про товариства з обмеженою відповідальністю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua>.
6. Ковалишин О. Р. Судовий захист корпоративних прав : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право, господарський процес» / О. Р. Ковалишин. – К., 2013. – 20 с.

Примак В.Д.

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ДОПУСТИМІСТЬ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ВЧИНЕННЯМ АБО ПОРУШЕННЯМ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВОЧИНУ

У загальному контексті захисту суб'єктивних корпоративних прав нерідко виникають певні труднощі з вирішенням питання про можливість відшкодування моральної шкоди, завданої їх порушенням. Один із аспектів зазначеної проблематики стосується допустимості стягнення відповідної компенсації у двох різних випадках, пов'язаних із вчиненням корпоративних правочинів: адже може йтися як про необхідність усунення зобов'язаною стороною негативних нематеріальних наслідків невиконання або

неналежного виконання вчиненого нею цілком законного правочину, так і про компенсацію немайнових втрат, спричинених виконанням недійсного правочину, яке призвело до порушення особистих немайнових прав та інтересів добросовісної сторони цього правочину або третіх осіб.

Теоретично окремому розгляду може підлягати і ймовірність відшкодування моральної шкоди, завданої виконанням корпоративного правочину, але не у зв'язку з наявністю підстав для визнання його недійсним. У такій ситуації правовій оцінці підлягатиме не виконання зобов'язання, що виникло на підставі правочину, як таке, а лише наявність умов для застосування деліктної відповідальності за протиправне порушення суб'єктивних цивільних прав та інтересів третіх осіб. Тож за відсутності протиправності у діях чи бездіяльності сторони такого роду правочину, якими потерпілому було завдано моральної шкоди, зазначена сторона не нестиме відповідальність за порушення чужого абсолютного цивільного права.

Повертаючись до питання про зв'язок недійсного корпоративного правочину і права на відшкодування пов'язаних з ним немайнових втрат, нагадаємо, що можливість застосування тих або інших заходів цивільно-правової відповідальності може бути закріплена або безпосередньо у законі, або в договорі. Законодавство України не містить спеціальних норм, які б надавали учасникам корпоративних відносин право на відшкодування моральної шкоди, завданої їм у цих відносинах. Водночас у встановлених цивільним законодавством випадках і за наявності визначених у ньому підстав учасники корпоративних правовідносин вправі на загальних засадах вимагати відшкодування моральної шкоди, завданої їм внаслідок вчинення недійсних правочинів (ч. 2 ст. 216 ЦК України зокрема) або порушення належних їм особистих немайнових прав (ст. 280 ЦК України). Отже, всі особи, включно з суб'єктами корпоративних прав, яким було завдано моральної шкоди вчиненням недійсного корпоративного правочину, можуть претендувати на одержання з винних осіб адекватної компенсації. Відповідно, обґрунтованим буде і висновок щодо певної інтегра-

ції частини норм, які визначають підстави для виникнення права на відшкодування моральної шкоди, у механізм цивільної відповідальності учасників корпоративних відносин.

Принагідно слід застерегти, що ст. 23 ЦК України визнає за юридичними особами право на відшкодування лише тієї моральної шкоди, що втілилася у приниженні їх ділової репутації. Такий підхід, звичайно, мінімізує (хоча і не виключає) ймовірність використання зазначеного способу цивільно-правового захисту юридичними особами в окреслених вище ситуаціях.

Своєю чергою, говорячи про допустимість встановлення права на відшкодування моральної шкоди у договорі, що стосується корпоративних прав та обов'язків, слід мати на увазі, що, будучи закріпленим у ст. 23 чинного ЦК України як універсальний захід цивільної відповідальності, відповідний засіб правового захисту за своєю правовою природою є формою позадоговірної відповідальності, що певним чином і відображено у нормах ст. 1167 ЦК України. Фізичні та душевні страждання, так само як і приниження ділової репутації, можуть бути наслідками посягань виключно на особисті немайнові блага потерпілої особи – навіть коли ці блага потерпають у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням майна потерпілого. Ні самі зазначені блага, ні пов'язані з ними немайнові права або інтереси не постають як елементи (об'єкт і юридичний зміст) порушеного зобов'язання. Тому відшкодування моральної шкоди, передбачене на підставі п. 4 ст. 611 ЦК України домовленістю сторін зобов'язальних відносин, за жодних обставин не може розглядатися як форма договірної відповідальності.

Річ у тім, що у разі порушення особистих немайнових прав та інтересів потерпілої сторони договірного зобов'язання, попри наперед задану в даному конкретному випадку визначеність особи ймовірного правопорушника, матиме місце порушення не відносних (зобов'язальних), а абсолютних цивільних правовідносин, що спричинює виникнення деліктного зобов'язання – як спеціального, принципово відмінного від договірної відповідальності, виду цивільних охоронних відносин.

Потрібно також ураховувати, що у п. 4 ст. 611 ЦК України йдеться лише про визначення спеціальної юридико-фактичної підстави відшкодування моральної шкоди, за допомогою якої позначається додаткове (до законодавчо закріпленого) коло правовідносин, порушення яких спричинюватиме відповідні правові наслідки. Тому, наприклад, на підставі договору, яким передбачається можливість відшкодування моральної шкоди, вина не може бути виключена зі складу умов, необхідних для застосування цього заходу цивільно-правової відповідальності, так само як юридично незначущою слід вважати і умову договору щодо розміру належної потенційному потерпілому компенсації. Зазначене пояснюється тим, що зміст деліктного зобов'язання з відшкодування моральної шкоди імперативно визначений у статтях 23 і 1167 ЦК України, які не надають сторонам порушеного договірного зобов'язання права довільно, на свій розсуд вирішувати питання про значимість тієї-таки суб'єктивної умови застосування вказаного заходу цивільної відповідальності, нехай і передбаченого не законом, а договором. Навпаки, згідно з ч. 2 ст. 1167 ЦК України, в якій наводяться винятки з загального правила про відповідальність за вину, моральна шкода відшкодовується незалежно від вини правопорушника виключно у випадках, прямо передбачених саме законом. Жодних винятків і можливостей щодо договірної корегування імперативно закріплених умов застосування цього заходу законодавець не встановлює. Це особливо важливо з огляду на те, що у ст. 23 ЦК України вина розглядається як один з основних критеріїв визначення розміру належного потерпілому відшкодування моральної шкоди. Так само імперативність правового регулювання деліктних зобов'язань, яка обмежує договірну правотворчість у цій сфері, зумовлює незаконність будь-якого правочину, спрямованого на визначення твердого розміру або меж відшкодування моральної шкоди.

Отже, слід дійти висновку щодо допустимості застосування такого способу захисту цивільних прав та інтересів, як відшкодування моральної шкоди, у правовідносинах, що виникають у зв'язку з вчиненням корпоративних правочинів: а) у прямо пе-

редбачених законом випадках визнання правочинів недійсними – відповідні права вимоги належать добросовісній стороні недійсного корпоративного правочину та третім особам, які зазнали моральної шкоди через укладання і виконання недійсного правочину; б) у разі порушення корпоративного правочину, яким було закріплено право сторони на одержання компенсації за немайнові втрати, спричинені його порушенням – зазначена вимога може бути пред’явлена іншою стороною цього правочину.

Сіщук Л.В.

*молодший науковий співробітник
Лабораторії проблем корпоративного права
Науково-дослідного інституту приватного
права і підприємництва імені акад. Ф. Г.
Бурчака НАПрН України*

ЗНАЧЕННЯ ДОГОВОРУ ЗЛИТТЯ (ПРИЄДНАННЯ) ПРИ ЗДІЙСНЕННІ РЕОРГАНІЗАЦІЇ

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки більшість підприємницьких товариств створюється не тільки через заснування нових юридичних осіб, але й шляхом правонаступництва при проведенні реорганізації. Враховуючи потреби сьогодення у забезпеченні стійкого конкурентного середовища, значна кількість юридичних осіб для ведення прибуткового бізнесу створюються у порядку злиття та приєднання, які виступають окремими правовими формами реорганізації, метою застосування яких може виступати потреба виходу на нові ринки, диверсифікація, укрупнення майнового комплексу, стабілізація дивідендної політики товариства тощо. Адже, як зазначав М. І. Кулагін, реорганізація юридичних осіб є однією з правових форм, в якій відбувається процес централізації виробництва і капіталу в економіці [1, с. 116].

У Цивільному кодексі України (далі – ЦК) [2] злиття і приєднання юридичних осіб окреслюються як способи припинення

юридичних осіб з подальшим переходом прав і обов’язків юридичної особи - правопередника до правонаступника (-ків). Зокрема, в ст. 104 ЦК зазначається, що юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов’язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації. Відповідно до ч. 2 ст. 107 ЦК, у разі злиття (приєднання) комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт, у якому мають міститися положення про правонаступництво щодо всіх зобов’язань юридичної особи, що припиняється, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов’язання, які оспорюються сторонами.

У той же час процес злиття і приєднання регулюється Законом України «Про акціонерні товариства» (далі – Закон) [3], в якому вказується, що при створенні акціонерних товариств шляхом злиття (приєднання) відбувається перехід прав і обов’язків у порядку правонаступництва до новоствореної юридичної особи – акціонерного товариства (існуючої юридичної особи, до якої здійснюється приєднання) шляхом фіксування обсягу прав і обов’язків товариства – правопередника у окремому документі – передавальному акті, який затверджується загальними зборами товариств, на яких приймається рішення про реорганізацію.

При цьому особливість правового регулювання процедури проведення реорганізації акціонерних товариств шляхом злиття (приєднання) полягає в тому, що наглядова рада кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті (приєднанні), розробляє також умови договору про злиття (приєднання), які повинні містити: 1) повне найменування та реквізити кожного товариства, що бере участь у злитті (приєднанні); 2) порядок і коефіцієнти конвертації акцій та інших цінних паперів, а також суми можливих грошових виплат акціонерам; 3) відомості про права, які надаватимуться підприємницьким товариством- правонаступником власникам інших, крім акцій, цінних паперів товариства, діяльність якого припиняється внаслідок злиття (приєднання) та/або перелік заходів, які пропонується вжити стосовно таких цінних

паперів; 4) інформацію щодо запропонованих осіб, які стануть посадовими особами товариства у підприємницькому товаристві – правонаступнику після завершення злиття (приєднання) та запропоновані до виплати таким особам винагороди чи компенсації; 5) порядок голосування на спільних загальних зборах акціонерів товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні (ч. 1 ст. 81 Закону). Крім того, наглядова рада кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті (приєднанні) повинна підготувати для акціонерів пояснення до умов договору про злиття (приєднання), в яких має міститися економічне обґрунтування доцільності злиття (приєднання), перелік методів, що застосовувалися для оцінки вартості майна акціонерного товариства, та обчислення коефіцієнта конвертації акцій та інших цінних паперів акціонерного товариства (ч. 2 Закону). З наведеного випливає, що при проведенні загальних зборів акціонерного товариства, на яких розглядається питання про злиття (приєднання), окрім затвердження передавального акта, в якому фіксується все майно, права і обов'язки юридичної особи – правонаступника, також затверджується договір про злиття (приєднання). При цьому істотні умови договору про злиття (приєднання), затвержені загальними зборами кожного із товариств, повинні бути ідентичними.

Тому, враховуючи нормативні положення, слід зазначити, що реорганізація складається з декількох етапів, які в сукупності призводять до припинення та / або виникнення юридичної особи (юридичних осіб) – правонаступника (правонаступників). У зв'язку з цим реорганізацію слід розглядати як триваючий процес, що складається з системи юридичних фактів, яка у визначеному законом порядку зумовлює припинення та / або створення юридичної особи (юридичних осіб) – правонаступника (правонаступників) та перехід у порядку правонаступництва майна, прав і обов'язків юридичних осіб, що перебувають у процесі реорганізації (правонаступників) до юридичних осіб, що виникли у результаті реорганізації (правонаступників). Якщо виходити з положень ЦК, то слід зазначити, що саме передавальний акт виступає

тим документом, за яким майно, права і обов'язки переходять до правонаступника – юридичної особи у порядку правонаступництва і який затверджується на загальних зборах товариства. Тому постає питання, яке ж значення договору злиття (приєднання) у процесі проведення реорганізації та яка доцільність закріплення нормативних положень про договір злиття (приєднання) у законодавчих актах?

У правовій літературі з даного приводу існують різні позиції. Зокрема, О. М. Вінник зазначає, що при реорганізації акціонерних товариств шляхом злиття і приєднання укладені договори (злиття або приєднання) визначають умови цього процесу, включаючи й формування новоствореного при злитті товариства чи зміну його майнової бази при приєднанні іншого товариства, а також можливості акціонерів товариства, що утворилося у процесі злиття чи до якого здійснено приєднання (щодо реалізації корпоративних прав) [4, с. 71]. О. І. Агапова акцентує увагу на тому, що реорганізаційні договори (договір злиття (приєднання)) опосередковують перехід усього комплексу прав і обов'язків від однієї юридичної особи до іншої [5, с. 19]. На думку П. А. Маркова, особливістю даних договорів є те, що учасники договору злиття або приєднання – юридичні особи, які після укладення договору припиняють існування в якості суб'єктів права [6, с. 20]. З наведених міркувань випливає, що значення договору злиття (приєднання) при здійсненні реорганізації полягає у деталізації умов проведення реорганізації шляхом злиття (приєднання), або визначенні порядку переходу прав і обов'язків юридичної особи – правонаступника до правонаступника, або особливостях суб'єктного складу даного договору, що проявляється у припиненні існування одних суб'єктів права після укладення договору злиття (приєднання) та створення інших. Проте жодна із наведених характеристик не відображає повною мірою сутність такого договору. Тому, в першу чергу, слід звернути увагу на таке:

По-перше, договір злиття (приєднання) є одним із юридичних фактів, що зумовлює процес проведення реорганізації шляхом злиття (приєднання), який полягає у здійсненні сукупності

юридичний дій (юридичних фактів) і спрямований на досягнення правового результату. Так, в правовій літературі зазначається, що юридичні факти можуть утворювати певну систему, певний фактичний (юридичний склад), що є сукупністю юридичних фактів, пов'язаних між собою таким чином, що правові наслідки настають лише при наявності всіх елементів цієї сукупності, які окремо можуть узагалі не мати правового значення або породжують не ті наслідки, яких прагнули суб'єкти права. Такі юридичні склади поділяються на прості і складні. Прості юридичні склади є сукупністю фактів, які можуть накопичуватися в довільній послідовності, в той час як складна система юридичних фактів має місце в тих випадках, коли правові наслідки породжуються за умови виникнення складових їх юридичних фактів у строго визначеному порядку і наявності їх разом узятих у потрібний час [7, с. 279 – 280]. Враховуючи наведене, з точки зору виникнення, зміни та припинення цивільного правовідношення, реорганізація є не простою сукупністю юридичних фактів, а складним юридичним складом з дотриманням послідовності виникнення юридичних дій, визначених законом. Тому, укладення договору про злиття (приєднання) є однією із послідовних дій юридичного характеру, оскільки такий договір може бути укладений тільки після прийняття рішення про реорганізацію, а державна реєстрація юридичної особи- правонаступника може відбутися тільки після прийняття рішення на загальних зборах, укладення договору про злиття (приєднання), підписання передавального акта та розподільного балансу. Недотримання послідовності цих дій не призводить до виникнення правового результату.

По-друге, метою проведення реорганізації є універсальне правонаступництва, за допомогою якого забезпечується досягнення очікуваного правового результату реорганізації, а саме переходу прав і обов'язків від однієї юридичної особи (правопопередника) до іншої юридичної особи (правонаступника). Саме правонаступництво зумовлює припинення та/або виникнення юридичних осіб при реорганізації. При цьому документом, що фіксує обсяг прав і зобов'язань товариства, яке прийняло рішення

про реорганізацію шляхом злиття (приєднання), виступає передавальний акт, що затверджується на загальних зборах юридичної особи після задоволення вимог кредиторів. У той же час неможливо залишити поза увагою питання про порядок реалізації прав учасників (акціонерів) та їх переходу при реорганізації, що зумовлено можливістю зміни не тільки правового та економічного становища реорганізованих юридичних осіб, але й суб'єктного складу їх учасників, а також зміни чи припинення корпоративних прав, якими володіють останні.

Оскільки при реорганізації її учасниками виступають юридичні особи, між якими виникає правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків, що переходять, то виникає питання чи буде мати місце правонаступництво щодо корпоративних прав, якими володіють учасники юридичної особи, що перебуває у процесі реорганізації. З цього приводу слід зазначити, що однією із умов договору злиття (приєднання) є визначення порядку і коефіцієнтів конвертації акцій. У п. 4 Розділу III Положення про депозитарну діяльність № 999 від 17. 10. 2006 р. зазначено, що конвертація – це обмін емітентом цінних паперів одного випуску на цінні папери іншого випуску згідно з умовами їх випуску. Тобто сутність конвертації полягає у заміні уже розміщених цінних паперів на цінні папери, що будуть розміщуватися. При цьому порядок конвертації цінних паперів в умовах договору про злиття (приєднання) затверджується учасниками, яким належать права, що впливають з цих цінних паперів. Тому договір про злиття (приєднання), в першу чергу, визначає умови переходу корпоративних прав учасників юридичної особи – правопопередника до учасників підприємницького товариства – правонаступника.

По-третє, у разі порушення корпоративних прав учасника (акціонера) при проведенні реорганізації у особи виникає право звернутися до суду, що є одним із основних гарантій їх захисту. Однак чинним законодавством не визначено ні підстав, ні порядку оскарження реорганізації, ні кола осіб, які мають право на таке оскарження. Тому виникає ряд питань: «Чи буде оскарження рішення про реорганізацію підставою для визнання її недійсною

та які правові наслідки оскарження такого рішення? Чи доцільно визнавати реорганізацію недійсною після закінчення її проведення?» Зокрема, В. В. Долинська вказує на те, що визнання недійсними рішення загальних зборів про реорганізацію, а також договору про злиття (приєднання) на перших же етапах існування нових юридичних осіб фактично унеможлиблює визнання недійсною реорганізацію, оскільки суб'єкти, які його уклали, вже не існують [8, с. 404 – 405]. О. В. Бакуліна також зазначає, що оскаржувати реорганізацію, яка проводилася з порушенням закону, необхідно через оскарження окремих актів, які визначають хід її проведення (рішення про проведену реорганізацію, договір про злиття (приєднання), передавальний акт тощо), однак не саму реорганізацію [9, с. 20].

Так, чинним законодавством не передбачено, але й не заборонено звертатися до суду з позовом про визнання недійсним договору про злиття (приєднання), передавального акту чи розподільного балансу. Адже прийняття рішення про реорганізацію є не єдиним документом, що визначає порядок подальшого її здійснення. Безумовно, що оскарження рішення про реорганізацію та визнання його недійсним тягне за собою визнання недійсними договорів про злиття або приєднання, передавального акту чи розподільного балансу. Зокрема, В. А. Белов вказує на те, що, наприклад, при оскарженні договору зворотної залежності не існує – визнання договору недійсним не означатиме, що це може потягти за собою визнання недійсним рішення про реорганізацію, метою якого є виконання такого договору [10, с. 486].

У той же час у судовій практиці виникають непоодинокі випадки подання позовів щодо оскарження передавального акта чи розподільного балансу, але суди йдуть шляхом незадоволення таких позовів, ґрунтуючись на тому, що зазначені документи не є такими, що породжують правові наслідки для юридичних осіб, що беруть участь у реорганізації, оскільки виступають лише інформативними зведеними документами, що можуть відображати фінансовий стан товариства. Щодо договорів про злиття (приєднання), в яких міститься інформація про передачу прав і обов'яз-

ків у порядку правонаступництва, конвертацію акцій, строк та умови її проведення та ін., то такі правочини як окремі юридичні факти, що виникають у процесі проведення реорганізації, можуть бути оскаржені до суду та визнані недійсними, при цьому не впливаючи на процес проведення реорганізації в цілому.

1. Кулагин М.И. *Избранные труды по акционерному и торговому праву* / М. И. Кулагин. – М.: Статут, 1997. – 330 с.
2. *Цивільний кодекс України № 435 – IV від 16 січня 2003 року // ВВР України. – 2003. – № № 40 – 44. – С. 356.*
3. *Про акціонерні товариства: Закон України № 514-VI від 17.09.2008 // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50-51. – С. 384.*
4. *Вінник О. М. Проблеми правового регулювання корпоративних і партнерських відносин: монографія / О. М. Вінник. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – 166 с.*
5. *Агапова О. И. Защита прав кредиторов при реорганизации юридических лиц: автор. дис. на соис. ученой степ. канд. юрид. наук.: 12.00.03 / О. И. Агапова. – М., 2007. – 31 с.*
6. *Марков П. А. Теория реорганизации коммерческих юридических лиц: проблемы правового регулирования и правоприменения: автореф. дис. на соискание учен. степ. докт. юрид. наук: 12.00.03 / П. А. Марков. – Москва. – 2011. – 32 с.*
7. *Цивільне право України: В 2-х томах. Т. 1: Підручник / за заг. ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубєвої: Вид. друге. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2010. – 832 с.*
8. *Долинская В. В. Акционерное право: основные положения и тенденции: Монография / В. В. Долинская. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 736 с.*
9. *Бакулина Е. В. Совершенствование правового регулирования реорганизации хозяйственных обществ: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е. В. Бакулина. – М., 2004. – 26 с.*
10. *Белов В. А. Корпоративное право: Актуальные проблемы теории и практики / В. А. Белов; под общ. ред. В. А. Белова. – М.: Издательство Юрайт, 2009. – 678 с.*

Уразова Г.О.

*аспірант кафедри цивільного права № 1
Харківського національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава
Мудрого»*

ВІДМОВА ВІД КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

Питання відмови від корпоративних прав є малодослідженим як у науковій сфері, так і законодавчій. Серед вчених, які приділяли увагу його вивченню є, зокрема: Т. В. Боднар [1, с. 24], І. В. Спасибо-Фатєєва [2, с. 45-46] та ін.

Перш за все, потребує з'ясування предмет відмови, тобто від яких саме корпоративних прав можна відмовитися.

У Цивільному кодексі України (далі – ЦК) прямої відповіді на це питання не міститься. Проте у деяких статтях ЦК міститься заборона відмови від певних корпоративних прав. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 121 ЦК кожний учасник повного товариства, незалежно від того, чи уповноважений він вести справи товариства, має право ознайомлюватися з усією документацією щодо ведення справ товариства. Відмова від цього права чи його обмеження, зокрема за домовленістю учасників товариства, є нікчемною. Також згідно з ч. 2 ст. 126 ЦК відмова від права вийти з повного товариства є нікчемною. Тобто наявні імперативні норми, якими не дозволяється обмеження певних корпоративних прав учасників товариства.

Ч. 3 ст. 7 ЗУ «Про акціонерні товариства» [3] містить право акціонерів на відмову від використання свого переважного права на купівлю акцій. А в абз. 2 ст. 55 ЗУ «Про господарські товариства» [4] передбачено право відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства з обмеженою відповідальністю та право товариства відмовити у прийнятті правонаступника (спадкоємця) до товариства, внаслідок чого йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні товариства, яка належала учаснику-правопереднику (спадкодавцю), вартість якої визнається на день його припинення або смерті. Аналогічне право

надається у абз. 5 ст. 69 цього ж Закону й правонаступникам учасників повного товариства.

Необхідно зауважити, що до відмови від корпоративних прав належить тільки право відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства. Відмова ж товариства у прийнятті правонаступника до свого складу не є такою, оскільки в разі відмови правонаступника (спадкоємця) товариства від вступу до товариства має місце прояв його волі, тоді як відмова товариства у прийнятті до нього правонаступника не залежить від волі останнього.

З вищенаведеного випливає, що на відміну від ЦК, у деяких нормах спеціальних законів безпосередньо встановлено право відмови від корпоративних прав.

У науці цивільного права також немає єдиного погляду на вищезазначене питання. Одні науковці вважають, що відмова від корпоративних прав, зокрема, має місце, коли учасник господарського товариства повідомляє про свій вихід з товариства, та не вимагає розрахунків [2, с. 45]. Інші наводять як приклад відмови від корпоративних прав ст. 166 ЦК «Припинення членства у виробничому кооперативі і перехід паю» [1, с. 24].

Вважаємо за необхідне підтримати першу точку зору, оскільки сутність відмови від прав учасника товариства полягає у позбавленні себе певних корпоративних прав.

Проте, у ч.1 статті 166 ЦК закріплено, що член виробничого кооперативу має право на вихід із кооперативу. У цьому разі йому виплачується вартість паю або видається майно, пропорційне розміру його паю, а також здійснюються виплати, встановлені статутом кооперативу. Відмова члена виробничого кооперативу від свого майнового права у цій статті не передбачена. Вихід члена з виробничого кооперативу не тотожний відмові від корпоративного права, оскільки він є одним із способів припинення членства у ньому.

Та й взагалі виникає питання, чи можна віднести виробничий кооператив до корпорації? У ЦК України відсутнє поняття корпорацій, але воно міститься в Господарському кодексі України (далі – ГК). Згідно з ч. 3 ст. 120 ГК України корпорацією визнається

договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органом управління корпорації. Це послугувало баченню того, що українська корпорація являє собою таку юридичну особу, учасниками якої є лише підприємства. Натомість з ч. 1 ст. 167 ГК виходить, по-перше, що корпоративні права можуть мати не тільки юридичні, а й фізичні особи, бо обмежень їх мати за суб'єктом складом ця стаття не містить. Крім того, ці права мають не тільки учасники корпорації як об'єднання підприємств, а й учасники будь-якої господарської організації. Під останньою ж розуміються всі юридичні особи, які створені відповідно до ЦК та ГК [5, с. 333]. Проте щодо виробничих кооперативів, то ч.1 ст. 34 ЗУ «Про кооперацію» встановлюється, що трудові відносини в кооперативних організаціях регулюються, крім цього Закону, також законодавством про працю [6]. Це свідчить про те, що відносини членів кооперативу щодо здійснення ними трудової діяльності є не стільки підприємницькими, скільки трудовими [5, с. 337].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що поняття «відмова від корпоративних прав» включає можливість відмови від таких прав, як використання переважного права на купівлю акцій, відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства, вихід учасника з господарського товариства без вимоги проведення з ним розрахунків та ін.

1. Боднар Т. В. Відмова як категорія цивільного права: поняття та види // *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* – К., - 2009 р. – С. 23-24.
2. Спасибо-Фатеева И. В. Категория отказа в гражданском праве Украины // *Гражданское законодательство: Статьи. Комментарии. Практика / Под ред. А.Г. Диденко.* — Алматы: Раритет, Ин-т правовых исследований и анализа, 2010. — Вып. 36. — С. 42–58.
3. Закон України «Про акціонерне товариство» від 17.09.2008 № 514-VI // [zakon2.rada.gov.ua / laws / show / 514-17](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17).

4. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-XII // [zakon1.rada.gov.ua / laws / show / 1576-12](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1576-12).
5. *Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців).* – Т. 3: *Юридична особа / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої.* – Серія «Коментарі та аналітика». – Х.: Страйд, 2009. – 736 с.
6. Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003р. № 1087-4 // [zakon3.rada.gov.ua / laws / show / 1087-15](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15).

Сліпенчук Н.С.

*аспірант кафедри цивільного права
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ УГОД МІЖ АКЦІОНЕРАМИ ТОВАРИСТВА

Теоретичні положення та правові підстави практичного застосування норм законодавства щодо визнання правочинів недійсними самі собою спричиняють низку проблем щодо їх реалізації на практиці з огляду на складний та комплексний характер цих правовідносин. Крім того, кожна підстава визнання правочину недійсним характеризується певними особливостями із застосуванням відповідних наслідків.

Наведеним обумовлено появу роз'яснювальних рекомендацій вищих судових інстанцій країни: від прадавніх постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 квітня 1978 р. № 3 «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними» (вже нечинна) та роз'яснень Вищого арбітражного суду України від 12 березня 1999 р. № 02-5/111 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням угод недійсними» до порівняно свіжих узагальнень Верховного Суду України (далі - ВСУ) «Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 24.11.2008 р. та постанови Пленуму

ВСУ від 06.11.2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними».

Як визначено у п.1 Постанови ВСУ від 06.11.2009 р. № 9, при розгляді справ про визнання правочинів недійсними суди залежно від предмета і підстав позову повинні застосовувати норми матеріального права, якими регулюються відповідні відносини, та на підставі цих норм вирішувати справи [1].

Питання укладення акціонерних угод передбачені в Законі України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 514 – VI (далі – Закон про АТ). Відповідно до ст. 29 вказаного Закону, статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання [2].

Такий лаконізм положень Закону про АТ у регулюванні цих відносин викликає багато питань стосовно можливості таких угод в Україні, їх правової природи та, як наслідок, допустимості недійсності правочинів між акціонерами.

Для відповіді на останнє запитання варто врахувати таке:

- нормами ЦК визначені загальні вимоги, необхідні для чинності правочину, та правові підстави його недійсності;
- правочини між акціонерами знаходяться в рамках цивільно-правового регулювання.

Тому, як слушно вказала І. В. Спасибо-Фатєєва, думки про недопустимість недійсності акціонерних угод явно суперечать положенням ЦК. Вона настає за загальними правилами недійсності правочинів [3, с. 181].

Згідно із ч. 2 ст. 215 ЦК, недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). Відповідно до ч. 3 ст. 215 ЦК України, якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин).

При вирішенні питання про підстави недійсності акціонерної угоди передусім слід виходити із загальних вимог, додержання яких необхідне для чинності правочину. До них ст. 203 ЦК України, зокрема, відносить такі: 1) зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства; 2) особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; 3) волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; 4) правочин має вчинятися у формі, встановленій законом; 5) правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним [4].

З огляду на вищенаведене підставами, за якими можна визнати недійсною акціонерну угоду, вчинену із порушенням встановленого законом порядку, потенційно можна вважати такі: 1) зміст угоди є таким, що суперечить ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства; 2) особа, яка уклала угоду, не мала необхідного обсягу цивільної дієздатності.

У цьому випадку, поняття «зміст правочину» слід розуміти як права та обов'язки учасників угоди, так і її суттєві умови, склад учасників та інші обставини, передбачені законом, що мають відповідати вимогам законодавства та в сукупності вказувати на законність угоди. Отже, встановленим вимогам повинен відповідати правочин у цілому.

В ст. 29 Закону про АТ законодавець передбачив можливість покладання на акціонерів додаткових обов'язків, а як же бути з правами акціонерів?

Як відомо, ст. 6 ЦК надає сторонам взаємовідносин право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства, та врегулювати в договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами.

Принцип свободи договору, на якому ґрунтується вищевказана норма, дозволяє передбачити в акціонерних угодах, порядок

реалізації акціонерами своїх прав. Водночас неможливо в договорі між акціонерами передбачати інші права, які мали б акціонери — сторони цього договору на відміну від інших акціонерів цього акціонерного товариства (далі - АТ), оскільки цим порушувався би основний принцип корпоративного права про рівність акціонерів, тобто рівність прав, які надаються їм акціями (ч. 1 ст. 25 Закону про АТ).

Відносини, для врегулювання яких укладається угода акціонерів, охоплюють широке коло питань, пов'язаних з діяльністю товариства, зокрема:

- щодо механізму реалізації переважного права акціонерів (для приватних АТ);
- уведення особливого порядку формування органів АТ (встановлення привілеїв для одного або декількох акціонерів при призначенні члена ради директорів або виконавчого органу АТ, висування кандидатів в органи управління);
- порядок голосування з ряду питань;
- умови взаємних зобов'язань щодо фінансування діяльності товариства (перехід права власності на акції, розподіл прибутку, спрямування фінансових потоків, реалізація продукції тощо);
- порядок вирішення спорів, конфліктів між акціонерами, включаючи «безвихідні ситуації» (deadlock resolution), зокрема, якщо акціонерам не вдається спроба дійти до спільного знаменника з будь-якого питання (наприклад, при призначенні генерального директора в ситуації 50/50 - коли учасниками товариства є дві особи в рівних частках), чим паралізується діяльність товариства;
- умови захисту міноритарних акціонерів та інші [5, с.15].

Важливо вказати й на те, чого не може бути в акціонерній угоді:

- домовленості про обмеження відповідальності членів органів АТ;
- усунення від отримання дивідендів;
- виходячи з такої цивілістичної засади, як розумність, немає підстав надавати акціонерною угодою акціонеру, який має

невелику кількість акцій, право (визнати за ним право) ухвалення ним рішень як одноосібним виконавчим органом;

- домовленості про зміну корпоративної структури, порядку прийняття рішень органами АТ;
- того, що прямо чи побічно порушувало б правила антимонопольного законодавства або вступало в протиріччя з основними принципами правопорядку (наприклад, встановлювати заборону на відчуження акцій не на певний строк і не у зв'язку з певними умовами, а на тривалий час, наприклад, на десятиліття);
- встановлення непомічених в законі обтяжень акцій;
- того, що знаходиться в компетенції загальних зборів, наглядової ради або правління [3, с. 178].

З метою уникнення суперечностей доцільно закріпити в Законі про АТ перелік питань, що можуть бути предметом акціонерної угоди, і, як справедливо зазначає О.М. Вінник [6, с. 25], такий перелік має носити відкритий характер. Також передбачити строк дії угоди – 10 років (якщо в угоді не передбачено інше) та вимоги до форми – повна письмова.

Ще однією підставою для визнання акціонерної угоди недійсною є укладення її особою, яка не мала необхідного обсягу цивільної дієздатності.

Виходячи із змісту ст. 29 Закону про АТ, сторонами акціонерної угоди можуть бути лише акціонери товариства.

Згідно з вимогами ЦК можливість фізичної особи бути учасником (акціонером) товариства визначається обсягом її право- та дієздатності.

Так, неповнолітні особи можуть виступати суб'єктами корпоративних правовідносин, але самостійно реалізувати свої права вони з наведених вище підстав не зможуть, їх представниками будуть виступати їх батьки (усиновлювачі), піклувальники. Участь осіб з неповною дієздатністю в акціонерних товариствах можлива через законних представників. Існує думка, що особи з обмеженою дієздатністю також мають рівне правове становище з іншими учасниками (акціонерами) у внутрішньокорпоративних

відносинах, незважаючи на певні межі та обмеження, встановлені загальним цивільним законодавством.

Цивільна право- та дієздатність юридичної особи виникає з моменту її створення, тобто з моменту реєстрації.

Враховуючи вищенаведене та положення ст. 29 Закону про АТ, можливість укладення акціонерами самостійно (або за участю представника) досліджуваної угоди знаходиться в залежності від наявності правового статусу акціонера, зміст якого включає й дієздатність учасника товариства.

Слід зазначити, що до набрання чинності Законом про АТ з приводу недійсності акціонерних угод висловився Вищий Господарський суд України (ВГСУ).

Так, відповідно до п. 6.4 Рекомендацій Президії ВГСУ «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних правовідносин» від 28.12.2007 р. № 04-5/14, у разі укладення угод між акціонерами з питань, які віднесені до врегулювання законом або статутом товариства (зокрема, про встановлення обов'язку усіх акціонерів брати участь і голосувати на загальних зборах, особливого порядку голосування або обов'язку одного чи кількох акціонерів голосувати певним чином тощо; особливого порядку прийняття рішення та голосування в інших органах товариства (правлінні, наглядовій раді)), ці угоди можуть бути визнані судом недійсними. Якщо ж в угодах, стороною яких є акціонер — іноземна особа, міститься домовленість про підпорядкування відносин між акціонерами, а також між акціонерами і акціонерним товариством з приводу діяльності товариства, іноземному праву, цей правочин є нікчемним [7].

Оскільки вивченню тематики акціонерних угод в Україні достатньої уваги не приділялось, кожна із окреслених підстав потребує окремих теоретичних досліджень.

1. *Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Пленуму Верховного суду України, 06 листопада 2009 № 9 // Вісник Верховного суду України. – 2009. - № 12.*
2. *Про акціонерні товариства: Закон України, 17 вересня 2008 р. // Офіційний вісник України. – 2008 р. – № 81, стор. 7, стаття 2727.*

3. *Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільстика: на шляху формування доктрин вибр. наук. пр. / І. В. Спасибо-Фатєєва. — Х. : Золоті сторінки, 2012. — 696 с.*
4. *Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003 р. – № 40, Ст. 356.*
5. *Луць В. В., Луць А. В. Договори в регулюванні корпоративних відносин // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару, 25–26 вересня 2009 року – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С.8-16.*
6. *Вінник О. Акціонерні угоди / О. Вінник // Юридична Україна. – 2010. – № 5. – С. 20–27.*
7. *Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин: Рекомендації Вищого Господарського суду України, 28 грудня 2007 № 04–5/14 // Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації від 11.02.2008 – 2008 р., № 6, С. 25.*

Гнідченко Г.Г.

викладач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ

Зміни, що відбулися в регулюванні договірних відносин на законодавчому рівні, стали прикладом ефективності реалізації диспозитивного методу регулювання приватно-правових відносин. За чинним цивільним законодавством цивільно-правовий договір є одним із засобів регулювання суспільних відносин, джерелом цивільного права, способом усунення прогалин у законодавстві.

Відносини, які складаються щодо внутрішньої діяльності юридичних осіб корпоративного типу, потребують впровадження саме диспозитивного правового регулювання, оскільки виникають між приватними учасниками таких юридичних осіб. Це аж

ніякою мірою не повинно шкодити публічним інтересам держави, яка стоїть на захисті прав учасників корпоративних правовідносин.

Диспозитивний метод правового регулювання найбільшою мірою проявляється в можливості учасників корпоративних відносин укласти між собою угоди (договори) про здійснення своїх прав, які називають корпоративними договорами. Як свідчить світова практика застосування цього правового інституту, він виправдовує себе як ефективний механізм регулювання відносин, які виникають між учасниками юридичних осіб корпоративного типу.

Опрацюванням окремих аспектів корпоративного договору займалися такі вітчизняні та зарубіжні сучасні вчені і практикуючі юристи: І. В. Спасибо-Фатєєва, В. А. Васильєва, С. Ф. Демченко, Н. С. Грибкова, С. П. Степкін, В. М. Гурьєв, О. Р. Кібенко, А. П. Єфименко, О. О. Макарова, Д. І. Степанов, І. В. Остапець, Є. М. Левинський, В. О. Гурєєв, О. Б. Костирко, О. Є. Молотніков та інші. Отже вбачаємо неабиякий інтерес вчених до вивчення інституту корпоративного договору та актуальність визначеної теми дослідження.

Але, в той же час, попри науковий інтерес до правового інституту корпоративного договору, на сьогодні є невирішеними багато проблем, пов'язаних із правовою природою, ознаками, місцем в системі договірних прав корпоративного договору. Крім того, на законодавчому рівні не визначено поняття корпоративного договору, відсутні норми, які виокремлюють класифікаційні ознаки останнього, що тим самим породжує суперечки науковців з приводу віднесення корпоративних договорів до певної групи цивільно-правових договорів. І. В. Спасибо-Фатєєва (щодо акціонерних угод) зазначає, що подібних структур цивільне право не знає, хоча існують й інші достатньо непрості відносини завдяки їх комплексній природі (наприклад, договірно-речовій при встановленні на підставі договору сервітуту, емфітевзису або суперфіцію) [6, с. 183].

Справедливо стверджує Н. С. Каржавіна, що до тих пір, поки не буде досягнута ясність у вирішенні питань правової природи та поняття внутрішньокорпоративних відносин, всяке теоретичне дослідження договірних регулювань внутрішньокорпоративних відносин, як і застосування відповідних норм, буде полишено своєї концептуальної підстави [2, с. 7].

Н. С. Каржавіна розуміє під внутрішньокорпоративним договором угоду, яка укладається між суб'єктами внутрішньокорпоративних відносин, про участь в управлінні справами товариства, отримання інформації про діяльність товариства, участі в розподіленні прибутку, отриманні у випадку ліквідації товариства частини майна, яке залишилося після розрахунків з кредиторами, або його вартості, здійсненні інших, передбачених законом та (або) установчими документами прав та виконання обов'язків в області організаційно-управлінської діяльності товариства [2, с. 10].

З іншого боку розглядає корпоративний договір, зокрема акціонерну угоду, Грибкова Т. В., яка визначає останню як операціональний правореалізуючий правовий засіб, який є корпоративним за предметом правового регулювання (оскільки регламентує діяльність учасників корпоративних відносин), індивідуальним за видом правового регулювання (оскільки є актом реалізації права, спрямованого на регулювання приватних випадків, нетипових, індивідуальних ситуацій, і має персоніфікований характер), регулятивним – за роллю, яка ним виконується (оскільки спрямоване на впорядкування корпоративних відносин, забезпечує функціонування й організацію корпоративних відносин) [3, с. 17].

Акціонерна угода є джерелом суб'єктивних прав акціонерів, впливає на їх відносини між собою і акціонерним товариством, визначає порядок, межі і кордони реалізації прав акціонерів з метою отримання матеріального і нематеріального блага, з приводу якого виникло конкретне корпоративне правовідношення [3, с. 19].

Більш ширше поняття корпоративного договору, зокрема акціонерної угоди, дає Степкін С. П., який визначає його як ци-

вільно-правовий договір, який укладається між акціонерами або акціонерами та потенційними акціонерами (третіми особами), який засвідчений акціями та обмежений певними рамками спеціальних законів, який укладається для забезпечення захисту прав та інтересів акціонерів у письмовій формі про здійснення певної дії або бездіяльності, обумовлених в угоді та не заборонених законом, і який передбачає заходи відповідальності за порушення, які прописані в самій угоді, так і в законодавстві [1, с. 10].

Інший російський науковець Гурьев В. М. вважає, що категорія «акціонерна угода» ширша, ніж «корпоративний договір», та визначає першу як групу загальноцільових корпоративних договорів, які укладаються особами, що мають необхідну кількість акцій, або передбачають придбати акції на визначених умовах для управління товариством, його реорганізації та ліквідації шляхом здійснення ними узгоджених дій, заснованих на взаємній довірі учасників [4, с. 10].

Але, на наш погляд, найбільш влучним є визначення корпоративної угоди (договору), яке міститься у висновках і рекомендаціях, запропонованих за результатами міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин» 23-24 вересня 2011 року, а саме: корпоративну угоду (договір) можна визначити як договір між учасниками юридичної особи корпоративного типу, за яким вони визначають порядок здійснення як корпоративних прав, так і прав на частку (акцію) і зобов'язуються здійснювати певним чином ці права або утримуватися від здійснення цих прав для реалізації спільних охоронюваних законом інтересів [5].

Як бачимо визначень корпоративного договору багато, але для всіх них відсутні єдині критерії (ознаки), які виокремлюють його з масиву інших договорів. На нашу думку, головними ознаками корпоративного договору є наступні:

1. Особливий суб'єктний склад. Сторонами корпоративного договору завжди виступають суб'єкти внутрішньокорпоративних відносин: акціонери, учасники тощо. До того ж корпоративний договір завжди багатосторонній.

2. Предметом корпоративного договору, акціонерної угоди зокрема, виступає об'єкт цивільного обороту, з приводу якого учасники можуть здійснювати дії (бездіяльність), які спрямовані на здійснення визначеним чином в угоді прав, посвідчених акціями, і (або) прав на акції і (або) утримання від здійснення вказаних прав [4, с. 11].

3. Особлива мета укладення корпоративного договору. Вона полягає у встановленні порядку й меж реалізації акціонерами своїх прав на акції та (або) прав, посвідчених акціями [3, с. 9].

4. Передумовою укладення корпоративного договору є особливий, корпоративний інтерес. Як справедливо стверджує Гурьев В. М., внутрішньорганізаційні корпоративні відносини складаються, як з приводу реалізації інтересу корпорації (між акціонерами та акціонерним товариством), так і між акціонерами з приводу узгоджених спільних дій в рамках реалізації своїх можливостей по управлінню діяльністю акціонерного товариства, його реорганізації, ліквідації [4, с. 15].

5. Акцесорний характер корпоративного договору щодо установчих документів товариства.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що повноцінний розвиток корпоративних договорів неможливий без внесення відповідних змін до законодавства, оскільки від цього напряму залежить їх правове регулювання, а саме: закріпити в законодавстві визначення корпоративного договору, враховуючи його цивільно-правову природу.

Ми приєднуємось до думки тих вчених, які вбачають в корпоративних договорах велику перспективу, оскільки, як правило, вони є знайомим й ефективним інструментом регулювання внутрішньокорпоративних відносин в багатьох розвинутих країнах, який дозволяє вирішити багато питань стосовно управління компанією, визначенням стратегії розвитку на майбутнє [7, с. 44]. Але ми не відносимо себе до тих прибічників, які вважають за доцільне найскоріше впровадження цього правового інституту. Разом із тим не можна не визнати, що в умовах гострої необхідності укріплення інвестиційної привабливості вітчизняної еконо-

міки запровадження в Україні звичних для іноземного інвестора правових механізмів може бути корисним.

Отже, очевидним є той факт, якщо на Заході корпоративні договори давно стали нормою життя й ні в кого не виникає сумнівів у тому, що вони можуть реально забезпечувати й гарантувати інтереси власника в управлінні компанією, важко надіятися, що в Україні впродовж короткого строку складеться аналогічна ситуація. Становлення правового інституту – довгий процес, який пов'язаний з багатьма труднощами.

1. *Степкин С. П. Гражданско-правовое регулирование акционерных соглашений: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М., 2011. – 29 с.*
2. *Каржавина Н. С. Юридическая природа внутрикорпоративного договора: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М., 2009. – 23 с.*
3. *Грибкова Т. В. Акционерные соглашения как средство правового регулирования корпоративных отношений: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М., 2011 – 25 с.*
4. *Гурьев В. Н. Акционерные соглашения как группа корпоративных договоров: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М., 2012 – 26 с.*
5. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: «Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин», 23 – 24 вересня 2011 року, м. Івано-Франківськ. [Електронний ресурс]. Режим доступу - <http://www.journal.yurpayintel.com.ua/2011/5/article01/> - Перевірено 03. 09. 2013.*
6. *Спасибо-Фатеева І. Акціонерні угоди. // Право України, 2009, № 12 – С. 182 - 190.*
7. *Молотников А.Е. Соглашение акционеров. // Акционерное общество: вопросы корпоративного управления, № 9 (28), 2006 г. – С. 44 – 53.*

Даниленко Є.М.

*здобувач Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені
акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

РІШЕННЯ ПРО ВИКУП АКЦІЙ ЯК ЕКСТРАОРДИНАРНИЙ КОРПОРАТИВНИЙ ПРАВОЧИН

Стаття 66 Закону України «Про акціонерні товариства» [1] передбачає право акціонерного товариства викупити в акціонерів акції за згодою власників цих акцій. Реалізувати це право АТ може шляхом прийняття загальними зборами рішення про викуп акцій. Вимоги до змісту цього рішення та порядку його прийняття встановлені в ст. 66 та ст. 67 статті зазначеного закону, але його правова природа законодавством не визначена. Результати ж його наукового дослідження (зокрема, в працях В. В. Долинської та В. М. Кравчука) є фрагментарними, неточними і недостатньо аргументованими. Тому в цій доповіді будуть висвітлені результати авторського дослідження правової природи рішення АТ про викуп акцій, які доповнюють та уточнюють існуючі погляди на неї, а також доповнюють їх новими характеристиками та аргументами.

Перш за все варто зазначити, що рішення загальних зборів про викуп акцій є дією АТ, направленою на виникнення у товариства права придбати розміщені ним акції. А отже, є правочином, виходячи з наведеного в ст. 202 ЦК України визначення останнього як дії особи, спрямованої на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [2].

Як зазначає В. В. Долинська, цей правочин не пов'язаний зі звичайною господарською діяльністю, оскільки «не дивлячись на видимий зв'язок зі звичайним для акціонерного товариства обігом акцій, він пов'язаний або з можливістю зміни статутного капіталу акціонерного товариства, або з можливістю зміни правового статусу акціонерного товариства; в певних випадках, придбані або

викуплені акції знаходяться в резерві акціонерного товариства, зберігаючи свою цінність і призначені для подальшого розміщення, але їх дія призупиняється: вони не надають права голосу, не враховуються при підрахунку голосів, по ним не нараховуються дивіденди; ні перше, ні друге не може розглядатись як звичайна господарська діяльність товариства» [3, с. 269]. І тому вона відносить його до числа екстраординарних правочинів, якими, на її думку, є правочини, що не пов'язані зі звичайною господарською діяльністю акціонерного товариства [3, с. 266].

Не заперечуючи незвичності рішення про викуп акцій, зауважимо, що саме по собі таке рішення ще не веде ні до зміни статутного капіталу чи правового статусу АТ, ні до набуття ним права власності на викуплені акції. Воно є лише пропозицією (офертою) про викуп акцій, направленою до всіх чи частини акціонерів. Як справедливо зазначає В. М. Кравчук, «саме воно (АТ – прим. авт.) в особі загальних зборів акціонерів формує пропозицію щодо викупу акцій та визначає його істотні умови. У свою чергу, акціонери цю пропозицію приймають або відхиляють» [4, с. 148]. Відтак, лише якщо хоча б один з акціонерів, яким така пропозиція адресована, погодиться продати свої акції на умовах, визначених рішенням про викуп акцій, АТ зможе стати власником розміщених ним акцій і, в подальшому, змінити власний статутний капітал, анулювавши викуплені акції, чи перепродати їх іншим особам.

Відповідно до передбаченого ч. 2 ст. 202 ЦК України поділу правочинів на односторонні та дво- чи багатосторонні, рішення про викуп акцій є одностороннім правочином, оскільки створює обов'язки лише для особи, яка його вчиняє – для АТ. Приймаючи зазначене рішення, товариство зобов'язується придбавати акції у кожного акціонера, який приймає (акцептує) пропозицію (оферту) про викуп акцій, за ціною, вказаною в рішенні загальних зборів. У акціонерів ніяких обов'язків внаслідок прийняття цього рішення не виникає.

Екстраординарність рішення про викуп акцій, на нашу думку, пояснюється не стільки можливими наслідками викупу акцій

(хоча їх, безсумнівно, теж слід враховувати), скільки незвичністю правовідносин, до виникнення яких прагне АТ при його прийнятті.

Метою прийняття рішення про викуп акцій є набуття не товарів, робіт чи послуг, що можуть бути використані в господарській діяльності АТ, а розміщених ним акцій, що безпосереднього відношення до господарської діяльності не мають. Для досягнення цієї мети товариство пропонує вступити в правовідносини не іншим суб'єктам господарювання, а своїм власним акціонерам, які суб'єктами господарювання можуть і не бути. Відтак правовідносини, до настання яких прагне товариство при прийнятті рішення про викуп акцій, не відносяться до найпоширенішого різновиду господарських правовідносин, якими є господарсько-виробничі відносини, що, ймовірно, й дає підстави говорити про екстраординарність правочинів, направлених на їх виникнення.

Незвичним є й те, що рішення про викуп акцій, як правило, приймається тими ж особами, що в майбутньому будуть контрагентами АТ, якими є його акціонери. Саме вони фактично формують волевиявлення акціонерного товариства, а тому про рівність сторін в правовідносинах, на виникнення яких направлене це рішення, можна говорити лише умовно.

Зазначені особливості правочину, що розглядається, як і його екстраординарність, на нашу думку, пояснюється тим, що правовідносини, на виникнення яких він направлений, є корпоративними правовідносинами. Останніми відповідно до ч. 3 ст. 167 ГК України є відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав [5]. В юридичній літературі ж під ними розуміють правовідносини, пов'язані з організацією та діяльністю корпорації (господарського товариства), що складаються між самою корпорацією, її учасниками, а також органами управління корпорацією [6, с. 50]; правовідношення, в основі якого лежить участь суб'єктів в організаційно-правових утвореннях, що мають ознаки юридичних осіб, суттю яких є так звані корпоративні права [7, с. 12]; відносини, які виникають між учасниками, засновниками і корпоративною юридичною особою, пов'язані з

реалізацією, охороною і захистом суб'єктами цих правовідносин належних їм корпоративних прав і виконання покладених на них корпоративних обов'язків [8, с. 6].

Правовідносини викупу акцій також є відносинами між акціонерним товариством, як корпоративною юридичною особою та його акціонерами, що складаються з приводу реалізації останніми своїх корпоративних прав, посвідчених акціями. У цьому випадку – щодо реалізації акціонерами свого права на викуп акцій, яке, в свою чергу, є складовою більш широкого права – права на продаж акцій. Зазначене право впливає з права акціонера на акції, а отже, відповідно до визначення, наведеного в п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства», є корпоративним правом.

Належність правовідносин викупу акцій до числа корпоративних правовідносин дає також підстави називати рішення про викуп акцій корпоративним правочином. Уніфікованого підходу до визначення такого, як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, немає [9, с. 45]. Під ними, зокрема, розуміють корпоративні акти (в тому числі рішення загальних зборів), правочини, що вчиняються самим товариством, правочини між акціонерами, так звані екстраординарні правочини (щодо злиття та поглинання; між основним та залежним товариством) та ряд інших правочинів. На нашу думку, корпоративними правочинами слід називати дії учасників корпоративних правовідносин, спрямовані на набуття, зміну або припинення корпоративних прав та обов'язків. Саме таким є рішення про викуп акцій, шляхом прийняття якого акціонери створюють можливості для реалізації ними та/або іншими акціонерами свого права на продаж акцій акціонерному товариству (права на викуп акцій).

Таким чином, екстраординарність рішення про викуп акцій пояснюється тим, що воно є корпоративним правочином, направленим на реалізацію права акціонерного товариства придбати розміщені ним акції і права акціонерів продати свої акції своєму товариству. Воно є екстраординарним, корпоративним, одностороннім правочином, в результаті вчинення якого товариство зо-

бов'язується придбавати акції у кожного акціонера, який приймає (акцептує) пропозицію (оферту) про викуп акцій, за ціною, вказаною в рішенні загальних зборів.

1. Закон України «Про акціонерні товариства». Редакція станом на 12.07.2012 року [Електронний ресурс] // ЛІГА:ЗАКОН. - 1 файл T080514 - Назва з екрану;
2. Цивільний кодекс України. Редакція станом на 11.08.2013 року. [Електронний ресурс]// ЛІГА:ЗАКОН. - 1 файл T030435 - Назва з екрану;
3. Долинская В. В. Акционерное право: основные положения и тенденции. Монография / В. В. Долинская. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 736 с.;
4. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: монографія / Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. – Л.: Край, 2009. – 462 с.;
5. Господарський кодекс України. Редакція станом на 26.08.2013 року. [Електронний ресурс]// ЛІГА:ЗАКОН. - 1 файл T130399 - Назва з екрану;
6. Гуреев В. А. Проблемы защиты прав и интересов акционеров в Российской Федерации / В. А. Гуреев – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 208 с.;
7. Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010 – С. 12;
8. Малякко О. М. Цивільно-правові аспекти корпоративної відповідальності [текст]: авторф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Малякко, Олеся Михайлівна; Нац. акад. наук України, ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2011. - С. 6;
9. Спасибо-Фатєєва І. В. Корпоративні правочини // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах [текст]: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (проведеного Лабораторією лабораторією з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права та підприємництва НА-ПрН України спільно с Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника 25-26 вересня 2009 року). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – с. 40-45.

Бутрин Н.С.

*викладач юридичного факультету
Тернопільського національного економічного
університету*

ДОГОВІР ДАРУВАННЯ ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ І ПРИПИНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

ЦК України, порівняно зі старим ЦК УРСР, значно розширив предмет договору дарування та його правове регулювання, включивши до нього майнові права та право вимоги. Разом з тим, як зазначається у фаховій літературі та дослідивши її, договір дарування корпоративних прав має ряд своїх особливостей, які зумовлені: 1) корпоративними правами як предметом договору та їх правовою природою; 2) правовим становищем дарувальника як володільця цих прав; 3) формою закріплення корпоративних прав [1, с.150].

Чи обмежується законодавством предмет договору дарування? Враховуючи зміни до ЦК України, можна сказати, що обмежень щодо розпорядження корпоративними правами шляхом укладення договору дарування немає. Між тим не всі науковці з цим погоджуються. На думку С. О. Почтарьова, предметом договору дарування можуть бути лише ті корпоративні права, які: 1) не заборонені в обороті законом чи статутними документами; 2) мають майновий характер і передбачають вигоду у вигляді майнових прав чи майнових вимог; 3) належали особі і не пов'язані з її особистими властивостями [1, с.150]. Іменні та привілейовані цінні папери за своїм правовим режимом предметом договору дарування бути не можуть [1, с.84].

Змушені не погодитися з автором. Оскільки, по-перше, як за законодавством України корпоративних прав, які виключені з обороту, немає. Щодо можливого їх обмеження в обороті шляхом закріплення певних обмежувальних локальних норм в статуті, то така імовірність можлива. Але тут знову ж таки йде мова не

про неможливість відчуження корпоративних прав взагалі, а про врахування певних процедур при їх відчуженні (наприклад, право переважної купівлі іншим акціонером, учасником товариства).

По-друге, корпоративні права мають комплексний характер (включають в себе майнові, організаційні, немайнові права). І ми цю думку відстоюємо, оскільки, окремо відчужуватися не можуть, бо не можуть бути розщеплені. Тому вести мову про те, що корпоративні права, які мають майновий характер, є предметом договору дарування, а корпоративні права, які носять немайновий характер, не можуть бути договором дарування, – некоректно.

По-третє, правовий режим привілейованої акції обумовлює характер та зміст корпоративних прав, що нею посвідчуються. Привілейовані акції відносно простих акцій не мають певних яких-небудь додаткових обмежень (в тому числі щодо можливості бути предметом правочину щодо набуття або припинення корпоративних прав).

У відповідності до ЦК України дарунком можуть бути майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому (ч.2 ст.718). Сформулювавши положення про предмет договору дарування, законодавець використав термін «майнові права», що при обмеженому варіанті тлумачення призводить до звуження сфери використання договору дарування. Разом з тим корпоративним законодавством передача частки (акції) на безоплатній основі не заборонена.

Договір дарування за загальним правилом може укладатися як в письмовій, так і в усній формі. Ст.719 ЦК України містить ряд правил щодо окремих видів майна. Зокрема, договір дарування майнового права та договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому укладається у письмовій формі. У разі недодержання цієї форми договір є нікчемним (ч.3 ст.719 ЦКУ). Хоча окремої норми щодо договору дарування корпоративних прав не передбачено, згадана норма регулює найближчі за своїм змістом правовідносини – майнові правовідносини. У зв'язку з наведеними причинами на практиці відчуження корпоративних прав за усним договором не допускається. Інше питання: якою

повинна бути письмова форма договору – простою письмовою чи ускладненою. В літературі висловлюються різні думки. Одні вважають, що договори дарування акцій повинні в обов'язковому порядку засвідчуватися нотаріально, оскільки вони є найбільш суперечливими [2, с.88]. Але більшість не є такими категоричними і допускають письмову форму.

Детальніше слід розглянути п. 5 ст. 719 ЦК України, у відповідності до якого дарування валютних цінностей на суму, що перевищує 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (понад 850 грн), укладається у письмовій формі й підлягає нотаріальному посвідченню. У цій нормі нічого не зазначається про цінні папери. Ані Закон України «Про акціонерні товариства», ані Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» акції до валютних цінностей не відносять. Разом з тим у відповідності до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» цінний папір належить до валютних цінностей [3]. В результаті на практиці часто виникали суперечливі ситуації. Чи підлягає договір дарування акцій на суму більше, ніж п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, нотаріальному посвідченню? Для відповіді на це запитання необхідно більш детально проаналізувати зазначений Декрет. Для нас важливе значення в цьому випадку повинна мати не сама акція як цінний папір, а договір дарування.

ЦК України закріплює нотаріально засвідчену форму договору дарування не через специфіку предмету такого правочину, а через специфіку договору дарування. Договір дарування з точки зору Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» є операцією. У відповідності до норм того ж декрету операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України (мається на увазі як власне валюта України, так і платіжні документи та інші цінні папери, виражені у валюті України)[3].

Оскільки договір дарування є правочином безоплатним, то частина формулювання «що здійснюється у валюті України» нас

не цікавить. При аналізі іншої частини норми робимо висновок, що договір дарування укладений між дарувальником і обдаровуваним, які зареєстровані в Україні, – нотаріального засвідчення не вимагається. У випадку, якщо одна із сторін договору дарування є іноземцем (нерезидентом), то такий договір необхідно нотаріально засвідчувати. Чи є такий стан правового регулювання логічним та справедливим? Зрозумілою є позиція законодавця, коли він вимагає ускладненої форми укладення договору відчуження певних цінностей понад встановлену суму (у цьому випадку понад 850 грн.), оскільки держава приділяє особливу увагу валютному регулюванню і переміщенню валютних цінностей. Зрозумілою також є його позиція, коли, наприклад, іноземцю забороняється мати у власності земельну ділянку сільськогосподарського призначення, адже земля є загальнонародним багатством. Але із зазначеного системного тлумачення норм валютного та корпоративного законодавства недоцільним є застосування різної форми договору дарування за критерієм місцезнаходження однієї із сторін договору. Адже корпоративні права так чи інакше підлягають подальшій реєстрації. Тобто факт припинення корпоративних прав у однієї особи та набуття їх іншою стає відомим та фіксується. А тому, видається, окремого нотаріального засвідчення договору відчуження корпоративних прав у випадку, якщо один із контрагентів нерезидент, є недоцільним.

За договором дарування момент виникнення права власності на дарунок пов'язується з його переданням і прийняттям обдаровуваним (ст. 722 ЦКУ). Крім того ч.4 ст.722 ЦК України закріплює, що прийняття обдаровуваним документів, які посвідчують право власності на річ, інших документів, які посвідчують належність дарувальникові предмета договору, або символів (ключів, макетів тощо) є прийняттям дарунку. Корпоративні права, що впливають з акції, підтверджуються випискою з реєстру акціонерів. Учаснику ТОВ, який повністю вніс свій вклад, видається свідоцтво товариства (ч.4 ст.52 Закону України «Про господарські товариства»). Чи може передання від дарувальника до обдаровуваного виписки з реєстру акціонерів або свідоцтва

товариства свідчити про перехід права власності на корпоративні права? Актуальності питанню додає той факт, що згадані норми на відміну від аналогічної норми про договори міни (ч.4 ст.715 ЦКУ), мають імперативний характер. Адже це може призводити до виникнення певних спорів на практиці у зв'язку з наступним. У ч. 3 ст.5 Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» закріплено, що право власності на цінні папери, випущені в бездокументарній формі, переходить до нового власника з моменту зарахування цінних паперів на рахунок власника у зберігача [4].

Новий власник в повній мірі може реалізовувати всі правомочності (право користування, право володіння, право розпорядження), які передбачені правовим титулом власності, лише: 1) що стосується частки в юридичних особах корпоративного типу – після державної реєстрації змін до установчих документів у відповідності до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»; 2) щодо АТ – після реєстрації змін в реєстрі акціонерів. Тому норма про перехід права власності за договором дарування до дарування акції застосовуватися не може і передача виписки з реєстру жодних правових наслідків не породжуватиме.

Фактично на сьогодні існує невирішена суперечність норми ч. 1 і 4 ст. 722 ЦК України та ч. 3 ст. 5 Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» і норм, що регулюють перехід права власності на набуття корпоративних прав у інших господарських товариствах, приватних підприємствах [4]. Така суперечність призводить і призводитиме до постійних корпоративних спорів, оскільки обидві норми мають імперативний характер. На нашу думку, цю проблему можна вирішити наступним чином: щодо набуття права власності на частку, акції та корпоративні права, які ними опосередковуються, повинні застосовуватися положення спеціального законодавства, тобто Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», Закону України «Про господарські то-

вариства». Нівелювання пріоритету згаданих норм перед нормами ЦК України у регулюванні одних і тих самих правовідносин призвело б до ні в чому необґрунтованого виключення із загального правила, яке застосовується до правочинів щодо набуття та припинення корпоративних прав. Фактично воно суперечило б усій системі правових норм, які в сукупності складають корпоративне законодавство. Тому необхідно змінювати ст.722 ЦК України. Яким чином? Звичайно, пов'язування зміни власника з моментом прийняття дарунка чи прийняття обдаровуваним документів, які посвідчують право власності на річ, не варто. Адже предметом договору дарування можуть бути не тільки корпоративні права, але й інші види майна. Тому, вважаємо, виходом з ситуації могла б стати відміна імперативності норми ч.1 і 4 ст.722 ЦК України. А праві норми, на нашу думку, слід було б сформулювати таким чином. Частина 1 ст. 722 ЦК України: «Право власності обдаровуваного на дарунок виникає з моменту його прийняття, якщо інше не встановлено законом»; частину 4 ст. 722 ЦК України: «прийняття обдаровуваним документів, які посвідчують право власності на річ, інших документів, які посвідчують належність дарувальникові предмета договору, або символів (ключів, макетів тощо), є прийняттям дарунку, якщо інше не встановлено законом».

1. Почтарьов С. О. *Корпоративні права як предмет договору дарування* / С. О. Почтарьов. – Всеукраїнська науково-практична конференція : *Вдосконалення правового регулювання корпоративних правовідносин.* – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С.150 - 151.
2. Мамай В. *Еще раз об акции и выплате дивидендов* / В. Мамай // *Хозяйство и право.* – 1995. - №6. – С.88.
3. *Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»* *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 17, ст.184.*
4. *Закон України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні»* *Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, №710/97.*

Вінтоняк Н.Д.

*аспірант Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені
акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

ЩОДО ЗГОДИ ПОДРУЖЖЯ НА ВІДЧУЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ УЧАСНИКОМ ТОВАРИСТВА

Дослідженню питань корпоративних прав у науковій та правовій доктрині приділяється значна увага. Проте деякі аспекти таких прав підлягають більш детальному вивченню. Зокрема, в аспекті діяльності юридичних осіб корпоративного типу, учасниками яких є особи з подружнім статусом виникає питання, чи наділяється другий з подружжя (який не є учасником товариства) корпоративними правами? Чи можуть корпоративні права бути об'єктом права спільної сумісної власності подружжя? Чи потрібна згода другого з подружжя на відчуження корпоративних прав?

В силу норм ст. 60 Сімейного кодексу України (далі – СК України), майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності. Відповідно до цієї статті діє законний режим майна подружжя, проте існують випадки, коли об'єкти права спільної сумісної власності шляхом певних дій одного з подружжя переходять в інший правовий режим, визначити який однозначно не можна. Як зазначає І. В. Жилінкова, останнім часом такі об'єкти набувають великого значення і займають особливе місце в майні подружжя. Зокрема, йдеться про правовий режим акцій, облігацій та інших цінних паперів, вкладів до статутного (фонду) капіталу господарських товариств, пайових внесків у підприємницькі кооперативи тощо. Щодо таких об'єктів взагалі виникають своєрідні відносини, коли ж їх учасниками стають особи з подружнім статусом, то вони набувають особливого «забарвлення» [1, с. 6]. Адже якщо вклад був зроблений за рахунок спільного майна подружжя, то залишається

невизначений його правовий режим та розподіл корпоративних прав, які виникають після внесення вкладу до статутного фонду.

За загальним правилом, корпоративними правами наділяється засновник (учасник) товариства. Крім того із вступом в товариство учасник не тільки вносить вклад до статутного капіталу, а й набуває право участі у товаристві, яке згідно ст. 100 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) є його немайновим правом і не може передаватися іншій особі. До того ж, як зазначає В. А. Васильєва, суб'єктивне корпоративне право для цивільного обороту слід розуміти як єдиний неподільний об'єкт [2, с. 167], що складається із низки самостійних суб'єктивних прав, які в сукупності складають зміст корпоративного права [3, с. 110]. Тому, враховуючи те, що корпоративні права є неподільними за змістом [4, с. 261], вони в повному обсязі можуть належати лише тому з подружжя, який є учасником господарського товариства.

Крім того, аналізуючи природу корпоративного права, В. А. Васильєва робить висновок, що корпоративне право не може перебувати на праві спільної власності. Наприклад, яким чином здійснювати внесення співвласників до установчих документів як нових учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Аналогічна ситуація із веденням реєстру акціонерів і внесенням до нього змін [3, с. 111-112]. Це призведе до подвоєння кількості учасників товариства, оскільки, окрім власне учасника, корпоративні права належатимуть ще й його дружині (чоловікові). Зрозуміло, що такий порядок речей є неприпустимим [5, с. 54]. Додатковим аргументом такої заборони може бути той факт, що до змісту корпоративного права входять немайнові права особистісного характеру (право бути обраним до керівних органів товариства, право вступу і виходу з товариства) [3, с. 111-112].

З цього випливає, що корпоративні права не можуть належати на праві спільної сумісної власності. Але водночас не можна відкидати того факту, що статутний капітал господарського товариства може формуватися за рахунок майна, що належить на праві спільної сумісної власності. Говорячи про правовий режим акцій у контексті шлюбних відносин, І. В. Жилінкова зазначає, що той

факт, що набуття акції може здійснюватися за рахунок спільного майна подружжя, відкидати не можна. Той із подружжя, який не є акціонером, хоча і не своїми діями, а «через» другого з подружжя все ж таки передав акціонерному товариству своє майно [6, с. 79].

Як впливає на сьогодні склалась ситуація, в якій, по-перше, в результаті передачі в статутний капітал юридичної особи корпоративного типу майна, що перебуває в подружжя на праві спільної сумісної власності, подружжя, так би мовити, втрачає таке майно; по-друге, набутти корпоративне право може тільки один із подружжя, оскільки корпоративні права є суб'єктивними правами учасників господарських товариств. Вони фігурують у корпоративних правовідносинах, які складаються між учасником і господарським товариством. Між обома з подружжя складаються інші цивільно-правові відносини, які обумовлені тим, що статутний капітал сформований за рахунок спільного майна.

Щодо згоди подружжя на укладення правочинів щодо спільного майна іншим з подружжя, то за загальним правилом дружина, чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою (ст. 65 СК України). Із цього положення впливає, що, безумовно, необхідна згода другого з подружжя на набуття частки в статутному капіталі, акцій, пайових внесків тощо, адже внесення грошових коштів в статутний капітал господарського товариства чи купівля акції є дією щодо розпорядження майном (грошима), що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Проте питання щодо згоди подружжя на відчуження корпоративних прав є доволі дискусійним. Зокрема, І. В. Спасибо-Фатеева говорячи про «право на частку» та «право з частки», а також «право на акцію» та «право з акції» [7, с. 92], наголошує, що другий з подружжя не позбавляється права брати участь у відносинах з реалізації «права на частку», зокрема при її відчуженні. Тому необхідна його згода на це. Аналогічно з акціями. Таким чином, при розпорядженні часткою в статутному капіталі потрібна згода другого з подружжя [8, с. 38]. Вчена зазначає, що у відносинах спільної власності подружжя право на частку в статутному капі-

талі є складовою частиною їх спільного майна. Тому договори з цією часткою (її продаж, дарування та ін.) вимагають згоди обох з подружжя [7, с. 101].

В. М. Кравчук з приводу договору про відчуження частки (її частини) в статутному капіталі товариства зауважує, що такий договір має укладатися в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Під час нотаріального посвідчення договору нотаріус повинен вимагати письмової згоди дружини (чоловіка) учасника - фізичної особи на відчуження та придбання частки. Ці дії мінімізують ризик укладення незаконного договору [9, с. 195]. Дійсно, виходячи з нотаріальної практики, якщо сторони вирішили нотаріально посвідчити договір про відчуження корпоративних прав, то нотаріуси вимагають згоди другого з подружжя.

Протилежної позиції дотримується І. В. Жилінкова, говорячи про акції. Так, вчена зазначає, що у СК України встановлені вкрай обтяжливі правила щодо визначення згоди другого з подружжя на укладення правочинів із спільним майном (ст. 65 СК). Якщо визнати другого з подружжя співвласником акції, то на будь-яку дію акціонера, що має майновий характер (згода на укладення від імені юридичної особи певних правочинів, рішення про сплату дивідендів та розподіл прибутку, зміна розміру уставного капіталу тощо), буде потрібна письмова згода другого з подружжя. Така згода потрібна й у разі продажу акціонером належної йому акції. Визнання таких прав за другим з подружжя спричинить повне розбалансування функціонування акціонерного товариства [6, с. 79].

З приводу визнання недійсними договорів на відчуження корпоративних прав, укладених без згоди другого з подружжя, формується різна і судова практика. Зупинимось на останньому рішенні Верховного Суду України, прийнятого 3 липня 2013 року [10] щодо перегляду справи у зв'язку з неоднаковим застосуванням норм матеріального права судами касаційної інстанції щодо визнання недійсним договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі. Суть спору полягає у тому, що Особа 1, перебуваючи у шлюбі, стала учасником товариства та внесла до статутного ка-

піталу майно, що перебувало на праві спільної сумісної власності подружжя. Пізніше частина частки була відчужена за договором купівлі-продажу. Особа 2 (дружина Особи 1) просила визнати договір купівлі-продажу недійсним, обґрунтовуючи свої вимоги тим, що частка в статутному капіталі є спільною сумісною власністю подружжя і на укладення договору потрібна була її згода, якої вона не надавала.

Рішеннями судів усіх інстанцій, у тому числі і Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі — ВССУ), у задоволенні позовних вимог було відмовлено. ВССУ, виходив із того, що частка в статутному фонді господарського товариства не є спільною власністю подружжя, корпоративні права Особи 1 належать виключно йому, тому він мав право розпорядження ними без згоди дружини, і дійшов висновку про відсутність правових підстав для визнання укладеного Договору купівлі-продажу недійсним.

В обґрунтування заяви Особа 2 надала рішення ВССУ від 6 червня 2012 року, в якому, по-іншому застосовані зазначені норми матеріального права. Адже у рішенні ВССУ від 6 червня 2012 року суд касаційної інстанції виходив із того, що власником частки в статутному капіталі господарського товариства є його учасник, а не саме товариство та що відчуження частки в статутному капіталі товариства є відчуженням вкладу у вигляді грошових коштів, і дійшов висновку про те, що з урахуванням положень ст.ст. 60, 65 СК України, ч. ч. 2, 3 ст. 325, ч. 3 ст. ЦК України частка в статутному капіталі товариства (вклад) одного з подружжя є спільною сумісною власністю подружжя, тому її відчуження без згоди другого з подружжя є підставою для визнання недійсним договору купівлі-продажу цієї частки відповідно до ст. 65 СК України.

Як впливає, існує неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми матеріального права, а саме ст. 65 СК України, що призвело до ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Тому вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні ВССУ вказаних норм матеріального права, Верховний Суд України виходить із того, що об'єктом відчуження учасником товариства своєї частки (її частини) у статутному капіталі товариства є сукупність корпоративних прав та обов'язків, пов'язаних з участю особи в товаристві. З моменту внесення грошових коштів до статутного капіталу господарського товариства вони є власністю самого товариства, зазначені спільні кошти (майно) подружжя втрачають ознаки об'єкта права спільної сумісної власності подружжя.

Колегія Верховного Суду України вважає, що подальше розпорядження учасником товариства його часткою в статутному капіталі з огляду на положення ст.ст. 116, 147 ЦК України є суб'єктивним корпоративним правом такого учасника й відчуження ним на власний розсуд частки в статутному фонді не може вважатися використанням (відчуженням) спільного майна подружжя проти волі іншого подружжя та не в інтересах сім'ї.

Таким чином, виходячи з теоретичних досліджень та з позиції Верховного Суду України, можна дійти висновку, що відчуження корпоративних прав за договором не підпадає під дію норм ст. 65 СК України, тобто згоди другого з подружжя на відчуження корпоративних прав не потрібно. Однак, якщо дотримуватися таких міркувань, то аналогічно можна оскаржити необхідність згоди другого з подружжя на відчуження земельної ділянки, будинку, автомобіля тощо, придбаних за спільні кошти, мотивуючи відмову тим фактом, що право власності зареєстровано на одного з подружжя. Проте, це буде невірно.

З усього сказаного, можна дійти висновку, що обом із подружжя необхідно бути більш обережними на етапі передання спільного майна до статутного капіталу чи придбанні акцій, адже на сьогодні не всі проблеми корпоративних прав у розрізі корпоративних та сімейних відносин залишаються вирішеними. Зокрема і питання згоди одного з подружжя на відчуження корпоративних прав носить дискусійний характер серед вчених-правознавців та

потребує більш детального наукового аналізу та практичного дослідження.

1. Жилінкова І. В. *Корпоративні правовідносини в аспекті подружніх* / І. В. Жилінкова // *Юридичний вісник України*. — 2008. — № 3. — С. 6-7.
2. *Корпоративне право України: підручник* / [В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця — К.: Юрінком Інтер, 2010. — 384 с.
3. Васильєва В. А. *Корпоративне право як об'єкт спадкових прав* / В. А. Васильєва // *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник статей*. 2010. — Випуск ХХІІІ. — С. 109 — 112.
4. Кравчук В. М. *Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики*. / В. М. Кравчук. — К.: Істина, 2005. — 720 с.
5. Жилінкова І. В. *Корпоративні права осіб з подружнім статусом* / І. В. Жилінкова // *Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (25-26 вересня 2009 року)*. — Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. — С. 50 — 56.
6. Жилінкова І. В. *Правовий режим акцій у контексті шлюбних відносин* / І. В. Жилінкова // *Мала енциклопедія нотаріуса*. — 2008. — № 1. — С. 77-80.
7. *Харьковская цивилистическая школа: антология семейного права: монография* / В. К. Антошкина, В. И. Борисова, И. В. Жилинкова и др.; под. общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. И. В. Спасибо-Фатеевой. — Харьков: Право, 2013. — 240 с.
8. Спасибо-Фатєєва І. В. *Право спільної власності подружжя на частку в статутному капіталі господарського товариства: «за» і «проти»* / І. В. Спасибо-Фатєєва // *Мала енциклопедія нотаріуса*. — 2008. — № 6. — С. 31-38.
9. Кравчук В. М. *Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: Монографія*. — Львів: Край, 2009. — 464 с.
10. *Постанова Верховного Суду України від 03 липня 2013 року [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>*

Єсауленко Н.В.

здобувач Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ЯК ПРЕДМЕТ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

Відповідно до ст. 1302 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача. Отже, предметом спадкового договору є майно відчужувача.

Поняття майна надається в ч. 1 ст. 190 ЦК України, за якою майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Згідно з ч. 2 цієї статті майнові права є неспоживною річчю. Майнові права визнаються речовими правами.

Натомість, у п. 8 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» № 514-VI від 17.09.2008 р. визначено, що корпоративні права – це сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства в разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

Відповідно до ст. 167 Господарського кодексу України (далі – ГК України) корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Статтею 14.1.90 Податкового кодексу України встановлено, що корпоративні права це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

З легального визначення поняття «корпоративних прав» слідує, що останні є сукупністю прав учасника господарського товариства, які складаються з майнових та немайнових прав. Проте немайнові права не можуть бути предметом спадкового договору, оскільки мають особистий характер, тобто пов'язані з учасником господарського товариства особистими властивостями.

Щодо майнових прав учасника господарського товариства, то останні повинні бути оборотоздатними (не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи).

Крім того слід звернути увагу на те, що важливим у цьому випадку є те, що ЦК України пов'язує майнові права з правом власності на частку в статутному капіталі та правом власності на акції.

Таким чином, відчужуватися за спадковим договором будуть саме акції або частка у статутному капіталі господарського товариства. Відчуження останніх можливе лише за умови, що відчужувач набув на них право власності.

Набуваючи за спадковим договором право власності на частку у статутному капіталі або право власності на акції, набувач одночасно набуває й весь комплекс корпоративних прав (сукупність майнових та немайнових прав) щодо участі у господарському товаристві.

Відповідно до ст. 1302 ЦК України за спадковим договором може набуватися тільки право власності на предмет цього договору. За загальним правилом право власності у набувача майна

за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом (ст.334 ЦК України).

Проте за спадковим договором визначальним моментом для набуття права власності на майно є смерть відчужувача (що зумовило віднесення цього договору до категорії «спадковий» [1, с.519]), а тому й право власності на акції або частку у статутному капіталі буде переходити до набувача з моменту смерті відчужувача.

Слід звернути увагу, що згідно з п. 28 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» №7 від 30.05.2008 р., перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не є окремим видом спадкування, а тому на відносини сторін не поширюються відповідні правила про спадкування. Це є особливістю спадкового договору. На підставі зазначеного майно, яке є його предметом, не входить до складу спадщини.

Отже, укладаючи спадковий договір, предметом якого є корпоративні права, сторони вирішують одразу декілька проблемних питань, які б виникали під час спадкування корпоративних прав.

Так, наприклад, для оформлення прав на спадщину встановлено розумний строк для визначення кола спадкоємців (6 місяців), однак за цей період юридична особа може й збанкрутіти, а отже, правових підстав у спадкоємців для здійснення управління такою спадщиною в зазначений строк не виникає.

Враховуючи те, що за спадковим договором чекати шести місяців після смерті спадкодавця для прийняття спадщини не потрібно (адже моментом переходу права власності на предмет спадкового договору є смерть відчужувача), то з переходом права власності на акції або частку у статутному капіталі господарського товариства здійснюється й передача всього комплексу корпоративних прав, які належали останньому.

Ще слід зазначити, що досі не вирішена проблема прав одного з членів подружжя, який залишився живим, щодо частки у статутному капіталі товариства, яка буде виділена йому на праві

спільної сумісної власності, у разі смерті одного з них, хто був учасником товариства.

У такому разі, якщо корпоративні права перебувають у спільній сумісній власності подружжя, щодо останніх можна укласти спадковий договір, у якому один із подружжя буде виступати їх відчужувачем, а другий – набувачем у разі його смерті (ст. 1306 ЦК України).

Таким чином, предметом спадкового договору можуть бути лише ті корпоративні права, які не пов'язані з учасником господарського товариства особистими властивостями, мають майновий характер та є оборотоздатними. Це можуть бути: акція або частка у статутному капіталі господарського товариства, які належать відчужувачу на праві власності. Крім того, набувач набуває право власності на акції або частку у статутному капіталі господарського товариства одночасно з набуттям статусу учасника господарського товариства, який має право здійснювати свої корпоративні права з моменту смерті відчужувача, оскільки на спадковий договір не поширюються правила про спадкування та предмет такого договору не входить до складу спадщини.

1. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). - Т.12: Спадкове право / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Серія «Коментарі та аналітика». - Х.: ФО-П Колісник А.А., 2009. - 544с.

Войцеховська Х.В.

*здобувач кафедри цивільного права
Юридичного інституту Прикарпатського
національного університету імені
Василя Стефаника*

УЧАСТЬ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ

Нещодавнє реформування системи гарантування вкладів фізичних осіб, що знайшло своє відображення у прийнятті Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [1] (далі – Закон), який набув чинності 23 вересня 2012 року, свідчить про розширення приватноправових засад у врегулюванні діяльності Фонду в забезпеченні реалізації його основних функцій. Це проявляється і в особливостях джерел формування майна Фонду, і в специфіці встановлення зборів до Фонду, а головне – у розширенні договірних зобов'язань, які виокремлені на рівні Закону, учасником яких може виступати останній. Як видається, така тенденція щодо зміщення акцентів у врегулюванні діяльності Фонду в бік приватноправових є явищем позитивним та цілком об'єктивним, адже в умовах економічної нестабільності розраховувати виключно на фінансову підтримку від держави є не зовсім виправдано та до певної міри ризиковано в частині забезпечення реалізації функцій, що визначені Законом. Крім того слід враховувати той факт, що договір на сьогодні є універсальним засобом організації суспільних відносин у різних їх сферах, у тому числі в сфері гарантування вкладів фізичних осіб.

Феномен договору полягає у тому, що він виступає правовим засобом, у межах якого інтерес однієї сторони задовольняється тільки через інтерес іншої. Така ситуація породжує загальний інтерес сторін до укладення договору та його належного виконання. З огляду на це, як слушно зауважує С. О. Бородовський, договір, заснований на взаємній зацікавленості сторін, здатний забезпе-

чити таку організацію, порядок та стабільність в економічному обороті, яких неможливо досягти за допомогою найжорсткіших адміністративно-правових засобів [2, с. 7]. З огляду на зазначене, в межах цієї статті зосередимо увагу на особливостях участі Фонду гарантування вкладів у договірних відносинах та окресленні договорів, що визначені на рівні Закону як такі, стороною яких може виступати останній.

Передусім слід обумовити, що вступ Фонду у договірні відносини має свою специфіку, з огляду на його правову природу як юридичної особи публічного права. Будучи юридичною особою публічного права, Фонд наділений спеціальною правоздатністю, а отже, його вступ у договірні відносини є певною мірою обмежений та обумовлений завданнями, що стоять перед ним. При дослідженні передумов вступу Фонду у договори, варто врахувати міркування Ю. В. Вітки, яка в результаті свого дослідження наукових підходів до специфіки договірних відносин за участю недержавних пенсійних фондів виявила, що правоздатність Фонду характеризується такими ознаками: 1) відсутність у ЦК України безпосередньо таких різновидів договорів, що укладаються НПФ як суб'єктом недержавного пенсійного забезпечення, та закріплення їх на рівні спеціального закону; 2) здатність НПФ у силу спеціальної правосуб'єктності укладати лише обмежене коло договорів; 3) обумовленість виникнення і реалізації правосуб'єктності НПФ укладенням договорів, прямо передбачених спеціальним законом; 4) запровадження в регулюванні договірних відносин значного масиву імперативних норм; встановлення меж реалізації принципу свободи договору [3, с. 10].

У цілому, хотілося б зазначити, що наведені особливості значною мірою можуть бути сприйняті й у сфері договірних відносин, які виникають щодо гарантування вкладів фізичних осіб. Дійсно, перелік договорів, що можуть укладатись Фондом перелічений у Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»; Фонд є обмеженим у праві укладати будь-які договори у силу спеціального характеру правоздатності; договори, що укладаються Фондом прямо передбачені Законом; наявність значної

кількості імперативних норм у зазначеній сфері; межі реалізації принципу договірної свободи. Встановлені закономірності будуть виступати передумовами вступу Фонду у договірні відносини.

Щодо договірних зобов'язань, стороною яких може виступати Фонд, то на сьогодні на рівні Закону виділено чимало договірних видів. Ретельний аналіз положень Закону, де міститься правова регламентація відносин щодо вступу Фонду у договірні відносини дозволяє О. І. Зозуляк умовно виділити ті договори, що спрямовуються на реалізацію функцій Фонду, а також ті, які спрямовані на підтримку та збільшення майнової основи Фонду, що в кінцевому результаті також має своє спрямування на реалізацію його функцій [4, с. 32]. Вважаємо такий поділ цілком об'єктивним та скористаємось ним при аналізі договорів, стороною яких виступає Фонд гарантування вкладів.

Якщо здійснювати аналіз договірних конструкцій, якими визначаються відносини між Фондом, неплатоспроможними банками та вкладниками цих банків щодо здійснення складної та тривалої в часі процедури – повернення вкладнику суми вкладу та відсотків за ним, то тут слід вказати на такі ключові моменти. У Законі регламентується, що Фонд здійснює виплату гарантованих сум відшкодування через так звані банки-агенти, порядок визначення яких деталізується Положенням про порядок визначення банків-агентів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [5]. У 4 розділі даного Положення передбачено, що після визначення банка-агента, який здійснюватиме виплати вкладнику, з цим банком укладається договір про співробітництво з виплати гарантованих сум відшкодувань. Саме на підставі цього договору, сторонами якого виступають банк-агент та Фонд опосередковуються відносини щодо виплат суми вкладів вкладникам. Так, при реалізації функцій Фонду, коли йдеться чи то про відшкодування гарантованих вкладів, чи про виведення неплатоспроможних банків з ринку фінансових послуг, на рівні Закону передбачені відповідні договірні конструкції. Законом передбачається, що договір про співробітництво між Фондом та банками-агентами розрахований на здійснення виплат останніми після того, як банк,

де містяться депозити вкладників, визнаний банкрутом. А от у тому випадку, коли до банку застосовано процедуру тимчасової адміністрації (ст. 36 Закону), то щодо виплати коштів за вкладками вкладників за договорами, строк яких закінчився, та за договорами банківського рахунку вкладників передбачається спеціальна процедура виплат. Наведене положення є винятком із загального правила щодо неможливості виплат вкладів банку під час процедури тимчасової адміністрації. Виплати здійснюються за рахунок цільової позики банку, яка надається останньому Фондом. Детальна регламентація зазначеної процедури визначається на основі Положення про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів за вкладками [6], відповідно до якого цільова позика перераховується Фондом неплатоспроможному банку окремими переказами (траншами).

Має свою специфіку і процедура виведення неплатоспроможних банків із ринку, що також здійснюється із застосуванням договірної форми. Дана процедура, крім положень Закону, детально регламентована у Положенні про виведення неплатоспроможного банку з ринку [7]. Так, у нормах зазначеного Положення передбачено процедуру передачі зобов'язань неплатоспроможного банку за їх балансовою вартістю приймаючому банку, як банку, що не належить до категорії проблемного або неплатоспроможного та який у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку приймає від неплатоспроможного банку активи та зобов'язання. Наведена процедура щодо передачі активів здійснюється на підставі договору про відступлення прав вимоги за реєстром договорів про здійснення активних операцій та договорів забезпечення. Згода відповідних боржників на укладення такого договору не вимагається. Щодо зобов'язань неплатоспроможного банку, то вони передаються на підставі договору про переведення боргу за реєстром договорів щодо відповідних кредиторів (вкладників). Отже, з використанням договорів уступки права вимоги та переведення боргу здійснюється передача зобов'язань неплатоспроможного банку. Договір купівлі-продажу має місце при від-

чуженні акцій перехідного банку, що створюється Фондом та при відчуженні неплатоспроможного банку.

Окрім того слід вказати, що якщо після задоволення вимог кредиторів у процесі ліквідації банку залишилися нереалізовані активи банку, і негайний продаж матиме наслідком істотну втрату їх вартості, уповноважена особа Фонду на ліквідацію банку передає такі активи в управління визначеній виконавчою дирекцією Фонду юридичній особі, яка зобов'язана вжити заходів щодо продовження погашення заборгованості кредиторів банку за рахунок отриманих активів. З цією метою між банком, Фондом і управителем укладається тристоронній договір про передавання майна в управління.

Щодо договірних відносин банку, спрямованих на збереження та примноження майна Фонду, то серед них слід виокремити інвестиційні договори, якими опосередковуються відносини з інвестування коштів Фонду в державні цінні папери України. Законом передбачена можливість інвестування коштів Фонду у державні цінні папери на підставі укладених інвестиційних договорів, але, як і його попередником, не визначено будь-які обмеження щодо розміру коштів Фонду, які можуть інвестуватися. Це, вважаємо, є суттєвою прогалиною, яка має бути врегульована на рівні чинного законодавства про систему гарантування вкладів фізичних осіб. Так, для прикладу, в законодавстві нашого найближчого сусіда – Російської Федерації – прямо визначено, що граничний розмір тимчасово вільних коштів фонду страхування вкладів щорічно визначає рада директорів Агентства [8, с. 38].

Також слід зазначити, що до групи договорів, які спрямовані на збереження і примноження майна Фонду, слід віднести договір банківського рахунку, на підставі якого відкривається рахунок в Національному банку України, за яким одержуються доходи у вигляді процентів, нарахованих центральним банком держави за залишками коштів на рахунку та доходи, одержані від надання фінансової підтримки приймаючому банку. У відповідності з Положенням про спосіб, розмір та умови надання Фондом гарантування вкладів фізичних осіб фінансової підтримки приймаю-

чому банку [9] фінансова підтримка з боку Фонду приймаючому банку надається у формі компенсації за прийняті зобов'язання. Розмір фінансової підтримки приймаючому банку, що надається Фондом, оформлюється договором між Фондом та приймаючим банком, який укладається протягом періоду з дати визначення переможця конкурсу – приймаючого банку до дати укладання договору про переведення боргу та договору про відступлення права вимоги щодо активів та зобов'язань неплатоспроможного банку (або змішаного договору) включно.

У результаті характеристики вступу Фонду у договірні відносини можна стверджувати про наявність тенденції до поширення використання договірної форми при реалізації функцій Фонду. Систему договірних зобов'язань складають різні договірні моделі, зокрема, позика, уступка права вимоги, переведення боргу, купівля-продаж, управління майном, інвестиційні договори. Можна також, на нашу думку, прогнозувати тенденцію подальшого розширення застосування різних договірних конструкцій з метою виконання завдань, що визначені Законом перед Фондом. У результаті дослідження наукових підходів до співвідношення ролі договору та імперативних норм у регулюванні договірних відносин у сучасних умовах з'ясовано, що специфіка договірних відносин за участю Фонду виявляється в таких рисах: відсутність у ЦК України безпосередньо таких різновидів договорів, що укладаються Фондом та закріплення їх на рівні спеціального закону; здатність Фонду у силу спеціальної правосуб'єктності укладати лише обмежене коло договорів; обумовленість виникнення і реалізації правосуб'єктності Фонду укладанням договорів, прямо передбачених спеціальним законом; запровадження в регулюванні договірних відносин значного масиву імперативних норм, спрямованих на охорону приватноправових інтересів вкладників та публічних інтересів держави; встановлення меж реалізації принципу свободи договору.

1. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: закон України від 23.02.2012 року №4452-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.

2. Бородовський С. О. Укладення, зміна і розірвання договору в цивільному праві України [Текст]: монографія / Станіслав Олександрович Бородовський. – Івано-Франківськ, Нова зоря. – 2008. – 141 с.
3. Вітка Ю. В. Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно-правового статусу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право» / Ю. В. Вітка – Львів, 2008. – 19 с.
4. Зозуляк О. І. Договірне регулювання відносин у сфері гарантування вкладів фізичних осіб // О. І. Зозуляк // Договірне регулювання суспільних відносин: Тези доповідей всеукраїнської наук. – практ. конф., м. Запоріжжя, 19-20 квітня 2013р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – С. 31-33.
5. Положення про порядок визначення банків-агентів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, затверджене Рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб 12.07.2012 № 6 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1494-12>.
6. Положення про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів за вкладами, затверджене Рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб 09.08.2012 № 14 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1548-12>.
7. Положення про виведення неплатоспроможного банку з ринку, затверджене Рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб 05.07.2012 № 2 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1581-12/page>.
8. Федеральний Закон от 23.12.2003 N 177-ФЗ «О страховании вкладов физических лиц в банках Российской Федерации» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/popular/strahov/>
9. Положення про спосіб, розмір та умови надання Фондом гарантування вкладів фізичних осіб фінансової підтримки приймаючому банку, затверджене Рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб 12.07.2012 № 8 (у редакції рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб 31.01.2013 № 9) // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0306-13>.

Жарський Т.В.

*аспірант кафедри цивільного права
Юридичного інституту Прикарпатського
національного університету імені Василя
Стефаника*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВРАХУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ КОРПОРАЦІЙ ПРИ УКЛАДЕННІ ЗАСНОВНИКАМИ (УЧАСНИКАМИ) КОРПОРАТИВНИХ ДОГОВОРІВ

Складність корпоративних правовідносин, зокрема організаційних, безумовно пов'язана з управлінням корпорацією, яка є складним утворенням, що існує в результаті волевиявлення засновників (учасників), та, водночас, є самостійним суб'єктом корпоративних правовідносин.

Питанню управління корпораціями присвячено значний масив норм ЦК України, ЗУ «Про господарські товариства», ЗУ «Про акціонерні товариства», а також інші нормативно-правові актами. Водночас, на сьогодні намітилась тенденція стосовно договірних врегулювання відносин з управлінням корпорацією.

Так, у статті 29 ЗУ «Про акціонерні товариства» закріплено, що статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за якими на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання. Законодавство України не містить положень стосовно прав укладати аналогічні договори учасниками інших видів корпорацій. Однак, згідно ч. 1 ст. 6 ЦК України сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства, а згідно ч. 2 цієї ж статті, сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами.

Таким чином, цілком справедливо буде визнати за учасниками інших видів корпорацій, відмінних від акціонерних товариств, права на укладення корпоративних договорів. Водночас, цілком вірним є висновок про відсутність необхідності відмежовувати правочини акціонерні від аналогічних правочинів учасників інших корпорацій [1, с. 24].

Щодо місця корпоративних правочинів в системі цивільного права, то в теорії корпоративного права домінує позиція, згідно з якою відмежування корпоративних правочинів від інших договірних видів лежить в площині предмету договору [2, с. 26]. Водночас слід зазначити, що корпоративного зобов'язання поза межами юридичної особи не існує. З цього приводу висловлена позиція про те, що юридична особа як сторона не присутня у корпоративному правочині, проте її організаційно-правовий вплив є визначальним як на можливість укладення такого договору, так і на його зміст [2, с. 27].

Відтак, на сьогодні сформована позиція, згідно якої корпоративні договори є особливим різновидом цивільно-правових договорів, що укладаються засновниками (учасниками) корпорацій з метою врегулювання правовідносин що виникають у зв'язку з реалізацією ними корпоративних прав та правомочностей, а також управлінням корпорацією.

Однак, у світлі сказаного складається ситуація, в якій, по-перше, права та інтереси корпорації, як основного суб'єкта корпоративних правовідносин, без якого їх існування неможливе в принципі, не є забезпеченими від інших учасників корпоративних правовідносин, а інститут корпоративного договору може використовуватись як легальний засіб порушення таких прав та інтересів, по-друге, не охоплений весь спектр правовідносин, що можуть врегулюватись за допомогою корпоративних договорів. Проаналізуємо кожен з наведених проблем.

Щодо першої, то вірним є висновок про те, що корпоративні правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, які виникають між засновником (учасником) корпорації і самою корпорацією (курсив наш – Т. В.) в результаті реалізації

ним засновницьких прав, а також відносин між учасниками, що впливають з укладеного установчого договору [3, с. 159]. Відтак, якщо корпоративний договір є особливим інструментом, спрямованим на врегулювання корпоративних правовідносин, то він безпосередньо торкається також і корпорації як основного суб'єкта корпоративних правовідносин. З цього приводу В. А. Васильєва зазначає, що характерним для корпоративного правочину є те, що дії та інтерес сторін полягають у впливі на інший об'єкт – юридичну особу [2, с. 27].

Далі, В. В. Луць, аналізуючи цивільну правосуб'єктність юридичних осіб, які мають корпоративний устрій, виділяє так звану корпоративну правосуб'єктність – здатність бути носієм прав та обов'язків по відношенню до своїх засновників (учасників), які повинні підлягати надійній правовій охороні [4, с. 6].

Отже, з однієї сторони засновники (учасники) мають право укласти корпоративний договір, самостійно визначивши його умови, зміст якого безпосередньо впливає на обсяг прав та обов'язків корпорації, навіть незважаючи на те, що корпорація не є стороною такого договору. Наприклад, засновники (учасники) в корпоративному договорі можуть передбачити настільки складну процедуру управління, що фактично паралізує роботу корпорації.

З іншої сторони, як уже зазначалось, корпорація є самостійним учасником корпоративних правовідносин, яка володіє окремими корпоративними суб'єктивними правами щодо засновників (учасників) корпорації, які підлягають охороні та захисту. Відтак, в результаті укладення корпоративного договору корпоративні суб'єктивні права корпорації можуть бути обмежені або може бути ускладнено механізм їх реалізації, а коло обов'язків розширене; при цьому корпорація не володітиме жодними легальними засобами для того, щоб убезпечити себе від цього.

Ситуація ще більше ускладнюється тим, що допускається укладення корпоративного договору не всіма засновниками (учасниками), а лише деякими з їх числа. Наприклад, корпоративний договір може бути укладено лише міноритарними акціонерами акціонерного товариства. При цьому такий корпоративний до-

говір впливатиме на корпорацію в цілому, а отже торкатиметься інтересів всіх акціонерів, а не лише міноритарних.

Отже, для забезпечення належного рівня правової охорони прав та інтересів корпорації при укладенні корпоративних договорів засновникам (учасникам) слід враховувати наступне: 1) корпоративні відносини за своєю суттю належать до цивільних; 2) згідно ч. 1 ст. 1 ЦК України цивільні відносини засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності учасників; 3) корпорація в певній мірі завжди є залежною від волі засновників (учасників), а відносини між ними не є рівними в повному розумінні цього поняття [3, с. 12]; 4) корпорація є самостійним учасником корпоративних правовідносин із самостійними суб'єктивними правами (в тому числі корпоративними) та обов'язками.

Незважаючи на це, слід враховувати, що не всі засновники (учасники) корпорацій будуть добросовісно враховувати вищевикладені аспекти. Практичне вирішення цієї проблеми лежить в розрізі законодавчого закріплення кола питань, які можуть врегулюватися засновниками (учасниками) корпорації в корпоративному договорі. Окрім того, на законодавчому рівні слід встановити обмеження та заборони на зменшення обсягу суб'єктивних прав корпорації по відношенню до засновників (акціонерів), а також на збільшення кола обов'язків корпорації щодо засновників (учасників) на підставі корпоративного договору. Однак такі законодавчі трансформації доцільно вчиняти лише в контексті більш глобального реформування законодавства України, що регулює корпоративні відносини.

Щодо другої проблеми, яка піднімається в цій статті, то слід зазначити, що інститут корпоративного договору є запозиченим з англосаксонської правової системи. Однак, як це часто відбувається з українським законодавством, імплементація інституту корпоративного договору відбулась у неповній мірі. Зокрема, в англійському праві учасниками корпоративних договорів у відповідності до Закону про компанії (Company Act), як правило, є засновники компаній, а також стороною може бути і сама компанія.

Аналогічні норми містяться також і в Модельному законі США «Про підприємницьку корпорацію».

Отже, оригінальний інститут корпоративного договору, що існує в англосаксонських правових системах, розширює, в порівнянні з національним, коло суб'єктів, які мають право укладати корпоративні договори за рахунок включення до їх переліку безпосередньо корпорацій. З нашої точки зору, використання аналогічного підходу в національному законодавстві України безумовно матиме позитивні результати. Зокрема, включення корпорації до числа учасників корпоративних договорів допоможе здійснювати охорону і захист прав та інтересів корпорації до проведення реформування законодавства України, що регулює корпоративні відносини.

Таким чином, можна зробити висновок, що інститут корпоративного договору є гнучким інструментом реалізації засновниками (учасниками) корпорації своїх прав. У той же час і законодавець, і доктрина корпоративного права випускає з уваги той факт, що корпорація є самостійним учасником корпоративних відносин, з власними правами та інтересами, що жодним чином не можуть бути обмежені внаслідок укладення корпоративних договорів. Саме тому пропонується розробити в контексті загального реформування законодавства України, що регулює корпоративні відносини, загальні умови та обмеження щодо укладення корпоративних договорів. З іншої сторони, корпорацію також доцільно віднести до кола осіб, які можуть укладати корпоративні договори. На даному етапі розвитку національного законодавства це може стати дієвим засобом для убезпечення корпорації від зловживань зі сторони засновників (учасників).

1. Васильєва В. А. *Корпоративні правочини: питання теорії та практики* / В. А. Васильєва // *Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професорів Г. К. Матвєєва та Ю. Г. Матвєєва (Київ, 10 листопада 2011 року)*. – К.: Алерта, 2012. – С. 21-24.
2. Васильєва В. А. *Корпоративні правочини: поняття та особливості* / В. А. Васильєва // *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних*

правовідносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-ій річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України (23 – 24 вересня 2011 року) – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – С. 25-28.

3. *Корпоративне право України: підручник* / [В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
4. Луць В. В. *Охорона прав підприємницьких товариств (корпорацій) як суб'єктів корпоративних відносин* // *Всеукраїнська науково-практична конференція / Збірник наукових праць: Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин* // Ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. – К. НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012 р. – 166 с.

Пашутіна В.Ю.

аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ГОЛОСУВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ЗАГАЛЬНИМИ ЗБОРАМИ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА РІШЕННЯ ПРО ВЧИНЕННЯ ЗНАЧНОГО ПРАВОЧИНУ

Вчинення значних правочинів часто виступає каталізатором корпоративних конфліктів між міноритарними та мажоритарними акціонерами. Вважається, що зловживання корпоративним правом на голосування при прийнятті загальними зборами акціонерного товариства рішення про вчинення значного правочину може полягати у необґрунтованому голосуванні мажоритарним акціонером «за» рішення про вчинення значного правочину, ко-

трий, на думку міноритарних акціонерів, є збитковим для акціонерного товариства. Відсутність чітких орієнтирів у кваліфікації поведінки акціонерів як зловживання корпоративними правами посилюють актуальність дослідження цього питання.

Проблемі зловживання корпоративними правами присвячені праці О. М. Вінник [1], Ю. М. Жорнокуя [2, с. 45], С. Д. Радченка [3, с.130-176], І. Б. Саракун [4, с.132-140], І. В. Спасибо-Фатєєвої [5] та інших. Можливість кваліфікації необґрунтованого голосування акціонерами «за» чи «проти» певного питання порядку денного загальних зборів як зловживання корпоративними правами визнається Г. Адамовичем [6, с. 64], О. Є. Молотниковим [7, с.64], І. Б. Саракун [4, с. 134]. Однак, питання зловживання корпоративним правом на голосування при прийнятті загальними зборами акціонерного товариства рішення про вчинення значного правочину залишається недостатньо дослідженим в юридичній науці. Метою цього дослідження є визначення можливості (неможливості) кваліфікації необґрунтованого голосування при прийнятті загальними зборами акціонерного товариства рішення про вчинення значного правочину як зловживання корпоративними правами.

Слід зазначити, що з прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства», правове регулювання порядку укладення значних правочинів набуло подальшого розвитку. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. значним правочином визнається правочин (крім правочину з розміщення товариством власних акцій), учинений акціонерним товариством, якщо ринкова вартість майна (робіт, послуг), що є його предметом, становить 10 і більше відсотків вартості активів товариства, за даними останньої річної фінансової звітності.

Пунктом 22 ч. 2 ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлено, що прийняття рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності

Про зловживання правом на голосування при прийнятті загальними зборами акціонерного товариства товариства, належить до виключної компетенції загальних зборів акціонерного товариства.

Статтею 70 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено, що залежно від ринкової вартості майна, робіт або послуг, що є предметом значного правочину, рішення про його вчинення приймається:

- наглядовою радою акціонерного товариства – якщо ринкова вартість становить від 10 до 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства;

- загальними зборами акціонерного товариства простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з цього питання акцій – якщо (1) ринкова вартість перевищує 25 відсотків, але менша ніж 50 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, або (2) у разі неприйняття наглядовою радою рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість становить від 10 до 25 відсотків вартості активів;

- загальними зборами акціонерного товариства більш як 50 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості - якщо ринкова вартість перевищує 50 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства.

Проблема зловживання корпоративними правами пов'язана із ситуацією, коли мажоритарний акціонер, володіючи необхідною для прийняття рішення більшістю голосів на загальних зборах акціонерного товариства, фактично одноособово приймає рішення про вчинення значного правочину. При цьому, на думку міноритарного акціонера, вказаний значний правочин є збитковим для акціонерного товариства. В даному випадку постає питання про зловживання мажоритарним акціонером корпоративним правом шляхом необґрунтованого голосування «за» рішення про вчинення значного правочину, що є збитковим для товариства.

Слід наголосити, що поняття зловживання корпоративними правами базується на загальному принципі неприпустимості зловживання цивільними правами, закріпленому в ч. 3 ст. 13 Цивільного кодексу України, відповідно до якого не допускаються дії осіб, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Чинне законодавство не містить визначення зловживання правом та не встановлює ознак для визначення форм зловживання правом, що істотно ускладнює кваліфікацію поведінки особи як зловживання правом. В юридичній науці існують різні підходи до розуміння сутності зловживання корпоративними правами. Видається, що необхідно підтримати підхід, відповідно до якого зловживання корпоративними правами розглядається як завідомо недобросовісне здійснення учасником (акціонером) господарського товариства корпоративних прав.

Голосуючи «за» рішення про вчинення «збиткового» значного правочину, мажоритарний акціонер здійснює своє корпоративне право на участь в управлінні товариством, закріплене в п. 1 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства». На погляд міноритарного акціонера, вказане здійснення корпоративного права можна визнати зловживанням корпоративними правами, оскільки корпоративне право здійснюється недобросовісно, з наміром завдати шкоди іншим акціонерам та акціонерному товариству.

Однак, з такими висновками не можна погодитись, виходячи із наступного. По-перше, наслідком зловживання корпоративними правами є завдання шкоди або виникнення загрози завдання шкоди іншим акціонерам, акціонерному товариству. Проте голосування мажоритарного акціонера «за» прийняття рішення про вчинення значного правочину, що є збитковим, само по собі не може завдати збитків іншим акціонерам, акціонерному товариству. На відсутність причинно-наслідкового зв'язку між голосуванням мажоритарного акціонера за схвалення значного правочину і фактом збитків від виконання правочину вказує у своїх дослідженнях С. Д. Радченко [3, с.134]. На його думку, право на укладення договору не є суб'єктивним правом – це елемент пра-

воздатності, і відноситься він не до акціонера, а до товариства в цілому. Голосування акціонера на загальних зборах акціонерів «за» чи «проти» не є правочином, оскільки не створює, не змінює і не припиняє будь-яких прав чи обов'язків як між акціонером і товариством, так і між акціонером та іншими акціонерами. Не створює рішення загальних зборів акціонерів про схвалення значного правочину і обов'язків для товариства укласти договір з третіми особами, так як є виключно внутрішнім актом формування волі товариства, не будучи ні офертою, ні акцептом. Крім того, у ході виконання правочину (особливо в триваючих відносинах) може змінитися економічна кон'юнктура, в результаті чого правочин може перетворитися зі збиткового на прибутковий [3, с.134].

По-друге, зловживання корпоративними правами є недобросовісним здійсненням корпоративного права, тобто намір акціонера має бути пов'язаний із завданням шкоди іншим акціонерам або акціонерному товариству. В той же час голосування акціонером «за» рішення про вчинення значного правочину може лише здаватися необґрунтованим та недобросовісним, однак насправді свідчити про розбіжності у поглядах акціонерів на управління господарським товариством. З цього приводу слід зазначити, що двома основними причинами корпоративних конфліктів є конфлікт інтересів та конфлікт поглядів сторін. Далеко не завжди між акціонерами існує розбіжність у інтересах. Дуже часто суперечності між акціонерами виникають через відмінності у поглядах на оптимальну стратегію ведення господарської діяльності товариства. Так, акціонери можуть цілком щиро притримуватися різних поглядів щодо питання, яка саме стратегія діяльності акціонерного товариства може призвести до отримання прибутку, що позначається на голосуванні «за» чи «проти» певного рішення порядку денного загальних зборів.

По-третє, кваліфікація необґрунтованого голосування «за» рішення про вчинення значного правочину як зловживання корпоративними правами неминуче призведе до необхідності суду при вирішенні спорів давати оцінку обґрунтованості (а не законності) прийняття того чи іншого рішення загальними зборам то-

вариства, що є неприпустимим. Адже господарський суд не може підмінити вищий орган управління товариства і втручатися у господарську діяльність товариства. Крім того, з таким же успіхом, на вимогу учасника, який голосував «за» прийняття рішення про вчинення значного правочину, суд може перевірити обґрунтованість голосування іншими учасниками «проти», адже за влучним виразом С. Д. Радченка, істина не досягається більшістю голосів, можливо саме це рішення призведе до завдання товариству збитків або зробить неможливою його діяльність [3, с.134].

Видається, що вказаний підхід не порушує інтересів міноритарних акціонерів, оскільки чинним законодавством передбачено механізм обов'язкового викупу акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів. Так, згідно п. 2 ч. 1 ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства», кожний акціонер - власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому голосуючих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про вчинення товариством значного правочину.

Вищезазначене дає підстави для загального висновку про те, що голосування мажоритарним акціонером «за» рішення про вчинення значного правочину, котрий, на думку міноритарних акціонерів, є збитковим для акціонерного товариства, не можна кваліфікувати як зловживання корпоративними правами. Це сприятиме стабільності корпоративних правовідносин та запобігатиме проявам корпоративного шантажу з боку міноритарних акціонерів.

1. Вінник О. М. *Корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами в акціонерних товариствах: традиційні та інноваційні способи попередження та розв'язання* / О. М. Вінник // *Актуальні питання інноваційного розвитку*. – 2012. – № 2. – С. 5-12.
2. Жорнокуй Ю. «Конфлікт інтересів» та «корпоративний конфлікт»: спільні та відмінні ознаки / Ю. Жорнокуй // *Підприємництво, господарство і право*. – 2007. – № 11. – С. 43-47.
3. Радченко С. Д. *Злоупотребление правом в гражданском праве России* / С. Д. Радченко. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 224 с.

4. Саракун І. Б. *Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Саракун Ірина Богданівна*. – К., 2007. – 214 с.
5. Спасибо-Фатєєва І. В. *Шляхи розв'язання проблем охорони та захисту корпоративних прав* / І. В. Спасибо-Фатєєва // *Вісник Академії правових наук України*. – 2009. – № 1. – С. 150-155.
6. Адамович Г. *Проблеми применения института злоупотребления правом в акционерных правоотношениях* / Г. Адамович // *Хозяйство и право*. – 2005. – № 5. – С. 58-65.
7. Молотников А. Е. *Проблема злоупотребления правами в корпоративных конфликтах* / А. Е. Молотников // *Слияния и поглощения*. – 2004. – № 12 – С. 48-63.

Соколовська Ю.В.

аспірант Юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

Загальною передумовою участі організації в цивільних відносинах є визнання за нею юридичної можливості та фактичної здатності своїми діями набувати для себе і самостійно здійснювати цивільні права та обов'язки. Обсяг відповідних юридичних можливостей та рівень здатності правосуб'єктної організації реалізувати їх у перебігу певних цивільних відносин визначають ймовірний характер і потенційну інтенсивність залучення юридичної особи до цивільного обороту. Специфіка цивільно-правової відповідальності правосуб'єктної організації має визначатися, насамперед, особливостями здійснення закріпленої за організованим учасником цивільних відносин правоздатності та його дієздатності, притаманної кожній юридичній особі.

Проблеми юридичної відповідальності активно досліджуються у рамках як загальної теорії права, так і галузевих юридич-

них наук, проте в корпоративному праві дане питання знаходиться на стадії детального дослідження та становлення.

Окремі аспекти юридичної відповідальності в корпоративному праві розглядалися у працях українських досліджувачів корпоративної проблематики В. Васильєвої, О. Вінник, А. Єфіменка, О. Кібенко, В. Кравчука, І. Спасибо-Фатєєвої та ін. Однак подальша розробка цього питання належить до кола найбільш динамічних і актуальних напрямів наукових досліджень та законотворчої діяльності, які опосередковують розвиток сучасного українського корпоративного права.

Об'єктом дослідження є правове регулювання відносин акціонерної відповідальності згідно з вітчизняним та зарубіжним законодавством.

Метою цієї статті є визначення сутності юридичної відповідальності в сфері корпоративного права, зокрема відповідальності акціонерів, з'ясування проблем щодо їх окреслення у правовій площині.

Факт наділення організації цивільною правоздатністю передбачає, зокрема, визнання за нею загальної юридичної можливості виступати суб'єктом цивільно – правової відповідальності.

Цивільний кодекс України (ст.ст. 610, 611) розглядає заходи цивільно – правової відповідальності як правові наслідки порушення зобов'язання, тобто результат фактичного невчинення того, що вимагалось від боржника згідно зі змістом відповідного зобов'язання (ст.509 ЦК). Крім того, згідно з частиною 1 ст.11 ЦК) цивільні права та обов'язки виникають передусім саме із дій осіб. Тож як наявність у юридичної особи можливості набути цивільного обов'язку у відносинах цивільно – правової відповідальності внаслідок завдання шкоди іншій особі (пункт 3 частини 2 ст. 11 ЦК) не дорівнює фактичному вчиненню відповідного правопорушення, так правоздатність організації за жодних умов не може «поглинати» її дієздатності [1].

Цивілізоване підприємництво передбачає його соціальну відповідальність. Про актуальність цієї проблеми свідчить нинішня світова фінансова криза, яка виявила значні зловживання своїм

становищем з боку фінансових установ, посадових осіб їх органів управління (надання незабезпечених кредитів пов'язаним з ними особам) і відповідно – порушення законних інтересів споживчих фінансових послуг (насамперед вкладників банків та ін.); усвідомлення суспільством ролі соціального партнерства та відповідальності бізнесу [2].

Відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» акціонерним визнається господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями, і не відповідає за зобов'язаннями акціонерів. До товариства та його органів не можуть застосовуватися будь-які санкції, що обмежують їх права, у разі вчинення акціонерами протиправних дій, тоді як акціонери відповідають за зобов'язаннями товариства тільки в межах належних їм акцій, а у випадках, передбачених статутом, акціонери, які не повністю оплатили акції, несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства також у межах несплаченої суми.

Однією із сутнісних ознак акціонерних товариств є обмежена відповідальність акціонерів, межі якої окреслюються розміром коштів (вартістю майна), внесених в оплату акцій внесених в оплату акцій. Так згідно з ч. 2 п. 2 ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 514 – VI акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій. Поряд з цим, змістовний аналіз діючого законодавства дозволяє стверджувати про те, що відповідальність акціонерів іноді може виходити за свої канонічні межі [3].

Отже, чи можна обмежену (вартість належних акцій) відповідальність акціонерів за зобов'язаннями товариства вважати проявом юридичної відповідальності? В ретроспективному аспекті уявляється, що ні, оскільки підставою для цього має бути правопорушення з боку особи, яка притягається до такої відповідальності. Обов'язок акціонера відповідати у межах вартості належних акцій (втратити внаслідок знецінювання акцій чи доп-

латити їх ціну до повного розміру при розрахунках товариства з кредиторамі) не є санкцією за правопорушення з боку акціонера, у тому числі навіть якщо акції були ним невчасно сплачені. В економічному розумінні це інвестиційний ризик акціонера з позначкою «мінус». Але чи можна розглядати його у правовій площині з позицій теорії позитивної юридичної відповідальності?

Ідея позитивної юридичної відповідальності як усвідомлювання необхідності виконання правового обов'язку отримала як підтримку, так і заперечення з міркувань неприйнятності «юридизації» думок та почуттів індивіда. Внаслідок цього зміст позитивної відповідальності фактично зводиться до проявів правомірної поведінки у формі виконання обов'язків або здійснення прав, а перспективність розробки теорії позитивної відповідальності вбачається у межах теорій правомірної поведінки, правосвідомості, правової культури. Отже, навіть у такому ракурсі обмежена акціонерна відповідальність не є проявом відповідальності юридичної.

Не можна заперечувати, що акціонери, володічи виключними повноваженнями з управління акціонерним товариством, повинні нести відповідальність за наслідки реалізації своїх рішень, які можуть бути не виваженими, а іноді – надмірно ризикованими та навіть злочинними.

Як відомо, в цивільному законодавстві не формулюються поняття вини, умислу, необережності. Тому при тлумачення відповідних понять є коректним використання як базових визначень цих понять, що наводяться у Кримінальному кодексі, але з коригуванням на відповідні положення цивільного законодавства [4].

У господарському законодавстві також відсутнє визначення вини. Більше того, згідно зі ст. 218 ГК України підставою господарсько - правової відповідальності учасника господарських відносин є скоєне ним правопорушення. Тобто для притягнення особи до господарсько – правової відповідальності достатньо факту правопорушення, наявності протиправної поведінки порушника [5]. Отже, його вина презумується.

Якщо вина у формі умислу заперечень не викликає, то необережність у діяннях контролюючого учасника, що призвели до негативних наслідків у діяльності залежного підприємства, повинна бути чітко визначеною. Слід погодитися із застереженням, що притягнення до відповідальності акціонерів за наявності їх вини у формі необережності може негативним чином вплинути на розвиток акціонерних відносин, бо акціонери можуть припинити практику нормальних підприємницьких ризиків і це негативно відобразиться на економіці.

Юридична відповідальність є невід'ємною умовою дотримання законності у певній сфері суспільних відносин, бо саме через цю форму державного або суспільного примусу забезпечується виконання суб'єктами відносин своїх обов'язків та утримання від скоєння правопорушень. Очевидно, що юридична відповідальність опосередковує і корпоративні відносини, але її природа та специфіка у цій сфері є недостатньо дослідженими.

Таким чином, притягнення акціонерів до відповідальності за зловживання інститутом юридичної особи потребує запровадження до українського права та законодавства концепції “підняття корпоративної завіси”, судового контролю над діяльністю акціонерних товариств та розширення сфери настання такої відповідальності за колом осіб.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // ВВР. – 2003. - № 40-44.
2. Вінник О. Методи правового регулювання акціонерних відносин: проблеми відповідальності акціонерних товариств, пов'язані з їх капіталом // Право України. – 2009. – №8. – С. 32-37.
3. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. (зі змінами від 18.01.2013 р.) // ВВР. – 2008. - № 50-51. – Ст. 384.
4. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб [Текст] : монографія / Володимир Дмитрович Примак. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 432 с.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2013 р. (зі змінами від 25.08.2013 р. № 436-15 // ВВР. – 2003. - 436-14.

Соколовський М.В.

*аспірант Юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗЛОВЖИВАННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ

Створення акціонерного товариства завжди відбувається з метою досягнення певних цілей, і як правило ці акціонерні товариства об'єднують велику кількість учасників, які при здійсненні своїх суб'єктивних прав можуть порушити право іншого учасника корпоративних правовідносин, яке встановлене корпоративними нормами чи законом.

Відповідно до ч.3 ст. 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. А згідно ч.6 цієї статті, суд може зобов'язати особу припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом [1].

Зловживання корпоративними правами є одним із видів зловживання належним особі суб'єктивним правом. У площині корпоративного права зловживати можливо майже будь-якими корпоративними правами, якщо маєш на меті нанести шкоду діяльності товариства. Заборона зловживання суб'єктивним правом автоматично означає неправомірність такої поведінки. До неправомірної належить не лише активна, а й пасивна поведінка при здійсненні свого права. І хоча, на перший погляд, здається, що бездіяльністю зловживати неможливо, відмова від вчинення певних дій в окремих випадках призводить до порушення інтересів інших осіб.

Саракун І.Б. під зловживанням розуміє особливий тип цивільного правопорушення, що скоюється суб'єктом корпоративних відносин, яке пов'язане з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного загального типу поведінки суб'єкта [2].

Стефанчук М.О. визначає зловживання правом як поведінку з наміром завдати шкоди (шикана) та «без наміру такого завдання», при цьому шикана характеризується умисною формою вини щодо заподіяння шкоди іншій особі, а зловживання «без наміру» – виною у формі необережності [3].

Однією з найбільш поширених та проблематичних в корпоративних відносинах можна вважати шикану. Це дії власника суб'єктивного права, які здійснюються з єдиним наміром завдати шкоду іншій особі. При цьому шкода в даному випадку повинна розумітися в найширшому розумінні і включати в себе не тільки прямі майнові втрати, але і всі інші негативні наслідки (наприклад, неможливість реалізації корпоративних прав), які можуть виникнути внаслідок зловживання правами, належними учасникам

Як зазначалось вище, лише активна, а й пасивна поведінка при здійсненні свого права може завдати істотної шкоди.

Так, наприклад ТОВ потребує залучення додаткових інвестицій за рахунок вкладів учасників. В діяльності ТОВ лише два учасники з частками в статутному капіталі 50 % та 50%. Один з них не бажає жодним чином брати участь у діяльності товариства, неодноразово не з'являється на загальні збори, при цьому повідомляється про їх проведення належним чином. Ситуація повторюється неодноразово, товариство несе збитки. У наведеному прикладі має місце зловживання корпоративним правом, а саме: систематичне нез'явлення учасника на загальні збори [4].

Відповідно до ст. 60 Закону України «Про господарські товариства» збори вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники, які сукупно володіють більш як 60 % голосів. Будь-які загальні збори ТОВ повинні розпочатися з визначення кворуму. У випадку, якщо встановленого законом необхідного кворуму не досягнуто, збори не повноважні приймати рішення. Беручи до уваги вимоги законодавства до кворуму зборів, заблокувати проведення загальних зборів можуть учасники, які володіють 40 % та більше відсотків голосів, адже для кворуму необхідно 60 % + 1 голос. Слід зазначити, що брати участь в управлінні справами товари-

ства – право, а не обов'язок учасника (ст. 10 Закону України «Про господарські товариства»). Пасивність (нез'явлення на загальні збори) учасника є правомірною та не протирічить законодавству України. Причому така правомірна пасивність не є підставою для автоматичного припинення корпоративних прав учасника. Але в деяких випадках небажання брати участь в управлінні справами товариства перешкоджає іншим його учасникам брати участь у розгляді питань порядку денного, прийняття рішень та як наслідок порушує їх право на участь в управлінні товариством, а іноді й завдає шкоди самому товариству. У такому випадку має місце зловживання корпоративним правом [4].

На жаль чіткого досконалого законодавчого регулювання проблеми подолання зловживання корпоративним правом на даний час немає. Недостатність нормативного регулювання, неоднозначна судова практика дозволяють учасникам товариств зловживати своїми корпоративними правами, а тому приходится іншим учасникам товариства самостійно знаходити вихід в подібних ситуаціях шляхом домовленості з несумлінним учасником, виходити з товариства іншим учасникам або захищати свої права у судовому порядку.

Зловживання завжди пов'язане із здійсненням корпоративного права учасником. Воно може відбутись як шляхом дій, так і шляхом утримання від їх вчинення.

1. *Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // ВВР. – 2003. - № 40-44.*
2. *Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03.*
3. *Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. – С.13.*
4. *Кожмякіна Н. Зловживання корпоративним правом шкодить здоров'ю товариства // Юридична газета №41-42 (331-332) від 16 жовтня 2012 року// <http://felix.kh.ua/publikaczi/zlovzhivannya-korporativnim-pravom-shkodit-zdorov'yu-tovarisstva.html>*

Зміст

<i>Луць В.В.</i> Засновницький договір господарського товариства як передумова (підстава) виникнення корпоративних правовідносин.....	3
<i>Васильєва В.А.</i> Спільна сумісна власність подружжя і корпоративні права	8
<i>Шшика Р.Б.</i> Корпоративні правочини.....	15
<i>Галантич М.К.</i> Визначення поняття та встановлення ознак корпоративних правочинів	20
<i>Коссак В.М.</i> Правові наслідки вчинення значного правочину без згоди загальних зборів акціонерів	28
<i>Гриняк А.Б.</i> Відшкодування моральної шкоди як наслідок визнання недійсними правочинів у корпоративній сфері	31
<i>Первомайський О.О.</i> Проблематика тлумачення поняття «злиття та поглинання» в цивільному та господарському праві України.....	37
<i>Сліпченко С.О.</i> Деякі питання визначення предмета корпоративних правочинів	41
<i>Цікало В.І.</i> Особливості здійснення права участі у співвідношенні із корпоративним правочинном.....	46
<i>Калаур І.Р.</i> Свобода договору як прояв диспозитивності в регулюванні корпоративних відносин	52
<i>Щербакова Н.В.</i> Визначення ознак договорів про злиття (приєднання)	57
<i>Єфименко Є.П., Попов Ю.Ю.</i> Значні правочини та правочини з заінтересованістю у проекті Закону України № 2011-1 «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»	64
<i>Винар Л.В.</i> Особливості створення державних акціонерних товариств	70
<i>Нецька Л.С.</i> Про акціонерні угоди	73
<i>Жорнокуй Ю.М.</i> Окремі питання застосування категорії «акціонерний договір»	82

<i>Ясечко С.В.</i> Особисті немайнові права як предмет корпоративних правочинів.....	87
<i>Солтис Н.Б.</i> Переважне право акціонерного товариства на придбання акцій.....	91
<i>Короленко В.М.</i> Практика розгляду судами спорів про правочини, щодо яких є заінтересованість.....	94
<i>Гордович І.І., Саракун І.Б.</i> Новації правового регулювання обігу акцій в депозитарній системі України.....	97
<i>Кочин В.В.</i> Юридичне значення статуту юридичної особи як корпоративного правочину.....	103
<i>Зозуляк О.І.</i> Рішення загальних зборів акціонерного товариства про попереднє схвалення правочинів та його правові наслідки	107
<i>Зеліско А.В.</i> Кваліфікуючі ознаки засновницького договору як правової форми регулювання відносин між засновниками корпоративних юридичних осіб.....	112
<i>Васильєва В.В.</i> Рішення загальних зборів при вчиненні товариством правочинів як умова їх дійсності	116
<i>Сабодаш Р.Б.</i> Право акціонера на оскарження значних правочинів в контексті практики Європейського суду з прав людини.....	123
<i>Турчак І.О.</i> Поняття та ознаки засновницького договору.....	129
<i>Жорнокуй В.Г.</i> Правова природа права на інформацію про діяльність господарського товариства.....	135
<i>Ковалюшин О.Р.</i> Захист прав учасників ТОВ у світлі проекту Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю»	148
<i>Примак В.Д.</i> Допустимість відшкодування моральної шкоди, завданої у зв'язку з вчиненням або порушенням корпоративного правочину.....	154

<i>Сішук Л.В.</i> Значення договору злиття (приєднання) при здійсненні реорганізації.....	158
<i>Уразова Г.О.</i> Відмова від корпоративних прав	166
<i>Сліпенчук Н.С.</i> Правові підстави визнання недійсними угод між акціонерами товариства.....	169
<i>Гнідченко Г.Г.</i> Поняття та ознаки корпоративного договору.....	175
<i>Даниленко Є.М.</i> Рішення про викуп акцій як екстраординарний корпоративний правочин	181
<i>Бутрин Н.С.</i> Договір дарування як підстава виникнення і припинення корпоративних прав.....	186
<i>Вінтоняк Н.Д.</i> Щодо згоди подружжя на відчуження корпоративних прав учасником товариства.....	192
<i>Єсауленко Н.В.</i> Корпоративні права як предмет спадкового договору	199
<i>Войцеховська Х.В.</i> Участь фонду гарантування вкладів фізичних осіб у договірних відносинах.....	203
<i>Жарський Т.В.</i> Деякі питання щодо врахування інтересів корпорацій при укладенні засновниками (учасниками) корпоративних договорів	210
<i>Пашиутіна В.Ю.</i> Про зловживання правом на голосування при прийнятті загальними зборами акціонерного товариства рішення про вчинення значного правочину	215
<i>Соколовська Ю.В.</i> Особливості цивільно-правової відповідальності учасників акціонерних товариств.....	221
<i>Соколовський М.В.</i> Окремі питання щодо зловживання корпоративними правами.....	226

Наукове видання

Коропоративні правочини

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

м.Івано-Франківськ, 27-28 вересня 2013 року

В редакції авторів наукових статей

Комп'ютерна верстка Ігор КОЗИЧ

Правка Роман БАЧКУР, Вікторія ВАСИЛЬЄВА,
Ірина САРАКУН

Підписано до друку 13.11.13 Формат 60x84/16. Па-
пір офсетний. ум.друк.арк. 14,3 Наклад 300 прим.
Зам. №8/13-14.

Віддруковано в Юридичному інституті
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76018, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а
e-mail: lawdept@pu.if.ua